

ULÛMU'L KUR'ÂN'DA TEVKÎFİLİK

Abdullah TANRİVERDİ

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE
2016
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Abdullah TANRIVERDİ

ULÛMU'L KUR'ÂN'DA TEVKÎFİLİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE**

ERZURUM - 2016

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEZ BEYAN FORMU

08/12/2016

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum " ULÛMU'L KUR'ÂN'DA TEVKÎFİLİK " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

08/12/2016

Abdullah TANRİVERDİ

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE danışmanlığında, Abdullah TANRİVERDİ tarafından hazırlanan bu çalışma 08/12/2016 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından. Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Mehmet DAĞ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Şehmus DEMİR

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 08/12/2016

Prof. Dr. Mehmet TÖRENEK

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ	V
ÇİZELGELER DİZİNİ	VI
ÖNSÖZ.....	VII

GİRİŞ

ULÛM'UL KUR'ÂN

I. Ulûm'ul Kur'ân'ın Lügat Manası.....	1
II. Ulûm'ul Kur'ân'ın İstilahî Manası	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVKÎFİLİK

1.1. TEVKÎFİLİK'İN LÜGAT MANASI	4
1.2. TEVKÎFİLİK'İN İSTİLAHÎ MANASI	4
1.3. TEVFİKİLİK	5
1.4. ÂYET.....	5
1.4.1 Âyet'in Lügat Manası	5
1.4.2. Âyet'in İstilahî Manası	6
1.4.2.1. Fîlî Âyetler	6
1.4.2.2. Kavfî Âyetler.....	6
1.5. SÛRE	7
1.5.1. Sûre'nin Lügat Manası.....	7
1.5.2. Sûre'nin İstilahî Manası	7
1.6. ÂYETLER VE SÛRELER ARASINDAKİ İNSİCAM'A GÖRE TEVKÎFİLİK	8

İKİNCİ BÖLÜM
TEKİFİLİK AÇISINDAN RESULÜLLAH DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN
MUHAFAZASI

2.1. KUR'ÂN'IN EZBER YOLUYLA MUHAFAZASI VE TESPİTİ.....	11
2.2. KUR'ÂN'IN YAZILARAK MUHAFAZA VE TESPİT EDİLMESİ	15
2.3. ARZÂ İLE KUR'ÂN'IN KORUNMASI VE TEYİT EDİLMESİ	21
2.4. DÖNEM'İN YAZI MATERYALLERİ	23
2.5. RESULÜLLAH DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM EDİLMEMESİNİN SEBEBİ	26
2.6. HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM'Î VE TEVKİFİLİK.....	29
2.6.1. Tevkîfilik Bağlamında Cem Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi.....	33
2.6.2. Hz. Osman Döneminde Kur'ân'ın İstinsâh Edilmesi ve Tevkîfilik İlişkisi.....	35
2.6.3. Tevkîfilik Bağlamında Hz. Osman'ın Kur'ân'ı İstinsâh Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi.....	38
2.7. SÛRELERİN TASNİF EDİLMESİNİN TEVKİFİLİĞİ.....	39
2.7.1. Sûre İsimlerinin Tevkîfililiği	40
2.7.2. Sûre ve Âyetlerin Sayısı.....	41

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂYET VE SÛRELERİN TEVKİFİLİĞİ

3.1. ÂYETLERİN TEVKİFİLİĞİ	42
3.2. SÛRELERİN TEVKİFİLİĞİ.....	57
3.2.1. Sûre Tertibinin Tevkîfi Olduğunu Beyan Edenler	60
3.2.2. Sûrelerin Tertibiyle İlgili Hadis Rivâyetleri.....	68
3.2.3. Sûre Tertibinin İctihadi Olduğunu İddia Edenler	70
3.2.4. Sûrelerin Tertibi Kısmen Tevkîfi Kısmen İctihadi Olduğunu Söyleyenler	79
SONUÇ.....	81
KAYNAKÇA	85
ÖZGEÇMİŞ.....	89

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ
ULÛMU'L KUR'ÂN'DA TEVKÎFİLİK
Abdullah TANRİVERDİ
Tez Danışman: Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE
2016, 89 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Hüseyin GÜLLÜCE
Prof. Dr. Mehmet DAĞ
Prof. Dr. Şehmus DEMİR

Bu tez, Kur'ân ilimlerine dair yazılan eserlerde yer alan ve ayrı bir konu teşkil eden tevkîfilik meselesini ele almaktadır. Semavi bir dinin kitabı olan, âyet ve sûrelerden oluşan İslam'ın kutsal kitabının, kimin tarafından tertip edildiği konusu İslam âlimleri tarafından incelenmiş ve tertibin nasıl, ne şekilde yapıldığı büyük ölçüde açıklığa kavuşturulmuştur.

Bu çalışmada tevkîfilikle ilgili, Kur'ân'ın mushaf haline getirilişinden itibaren fikir beyan eden büyük İslam âlimlerinden, günümüz âlimlerine kadar, Ulûm'ul Kur'ân'a dair yazılan eserlerden, tezlerden ve makalelerden yararlanılmıştır. Ayrıca âyet ve hadislerle de konu özerinde ittifak sağlanmaya çalışılmıştır. Yapılan tez çalışmasına göre âyet tertibinin tevkîfi olduğu konusunda ümmet ittifak etmiştir. Bu konudaki tartışma konusu sûrelerin de âyetler gibi tevkîfi olup olmadığıdır. Bu ihtilaf sonucu üç farklı görüş ortaya çıkmışsa da sûrelerin de tevkîfi olduğu, âyet ve hadislerin bizi bu yönde bir karar almaya sevk ettiği kanaatindeyiz.

Söz konusu olan Allah kelamı ise ve Allah onun hâmisi olduğunu açıkça beyan etmişse, bu kutsal kitabın tertibi Allah tarafından yapılmadığını düşünmek akla aykırıdır. Yapılan çalışmada âyet ve sûrelerin tertibi tevkîfi olduğu kanaatine varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tevkîfilik, Ulûm'ul Kur'ân, âyet, sûre

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****TEVKÎFİLİK IN TERMS OF ŪLŪM AL-QURAN****Abdullah TANRİVERDİ****Advisor: Prof. Dr. Hüseyin GŪLLŪCE****2016, page: 89****Jury: Prof. Dr. Hüseyin GŪLLŪCE****Prof. Dr. Mehmet DAĞ****Prof. Dr. Şehmus DEMİR**

This thesis aims to analyze the significant subject 'tevkîfilik' which is in the works written about science of Kur'ân. The scholars of Islam examined by whom the holy book of Islam which consists of ayats and suras was ordered and they enlightened how the book of divine religion was organized.

In this study, the important Islam scholars who stated their thoughts about how Kur'ân was collected into a book, the works, theses and articles written about the sciences of Kur'ân were applied. Beside, ayats and hadiths were used. As an outcome of this thesis, it was agreed on the 'tevkîf' of ayats. The question here is whether suras can be ordered, or be 'tevkîf'. Although three different thoughts are observed, after analyzing the hadiths and ayats it is a consensus that suras have 'tevkîf' like ayats. As Allah is the protector of the book and the Kur'ân is the words of Allah, thinking that it wasn't ordered (tevkîf) is irrational. In this study, it was agreed on ayats and sŭras were organized (tevkîf).

Keywords: Tevkîfilik, Sciences of Kur'ân, Âyet (Verses in Kur'ân), Sŭre

KISALTMALAR VE SİMGELER DİZİNİ

A.S.	: Aleyhi Selam
B.	: Bin
C.C.	: Celle Celaluhu
ÇEV.	: Çeviren
H.	: Hicri
HZ.	: Hazreti
İBN.	: İbni
R.A.	: Radiyellahu Anhu
S.A.V.	: Sallallahu Aleyhi Vesellem
T.D.V.	: Türkiye Diyanet Vakfı
V.B.	: Ve Benzeri
Y.Y.	: Yüz Yıl

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.1. Kur'ân'ın bir bölümünü oluşturan özel nüshalar.....	64
Çizelge 1.2. Hz. Osman'ın cem' ettiği resmi mushaf'ın tertibi ve nüzul sırası.....	66
Çizelge 1.3. Müfessirlerce genel kabul görmüş nüzul sırası	79
Çizelge 1.4. Abdullah İbn. Abbas'ın özel nüshasının tertibi	82

ÖNSÖZ

Kur'ân'ı Kerim yüce Allah tarafından seçtiği bir elçiye gönderilen kutsal bir kitaptır. Kutsal kitaba inanmanın yanı sıra onu anlamak ve yorumlamak için öncelikle onun ilk muhatabı olan peygamberi ve bu kutsal kitabın ilk muhatapları olan Arap kabilelerinin örf ve adetlerini iyi anlamak mecburiyetindeyiz.

Kur'ân, ansızın toplu bir şekilde bir yerde bulunmuş değildir. Eğer öyle olsaydı o vakit, 1400 yıldan beri Kur'ân'a dair yapılan çalışmalar yapılmamış olacak, zaten birçok çalışmaya da gerek kalmayacaktı. Kur'ân 23 sene gibi uzun bir sürede peyderpey bir sebebe binaen nazil olduğundan dolayı, Kur'ân'ın muhtevasını anlamak için bu süreci tüm yönleriyle inceleme mecburiyetindeyiz. Kur'ân, Resulüllah hayatta olduğu müddetçe vahîy devam ettiği için bir mushafta toplanmamış, dolayısıyla Resulüllah'ın vefatından sonra bu konu gündeme gelmiştir.

Resulüllah'ın vefatından sonra yaşanan bazı siyasi olaylar ve yapılan savaşlarda bazı Kur'ân hafızlarının şehit edilmesinden dolayı Kur'ân'ın kaybolmasından korkulmuş ve ilk halife Hz. Ebû Bekir, Kur'ân'ı bir mushaf şekline getirme işine girişmiştir.

Hız. Ebû Bekir, Zeyd b. Sabit başkanlığında değişik malzemeler üzerinde yazılı olan Kur'ân'ı mushaf haline getirmiştir. Daha sonra Hız. Osman da bu mushafı istinsâh ederek çoğaltmıştır. Kur'ân'ı bir araya getirme işini üstlenen zatların hangi normlara göre Kur'ân'ı tertip ettiği, tezimizin konusunu teşkil eder. Bu konu Ulûm'ul Kur'ân'da tevkîfilik adıyla ele alınmıştır.

Konu başlı başına bir bab olup birçok âlim tarafından değişik kitaplarda incelenmiştir. Söz konusu Kur'ân'ı Kerim ise konu kat kat ehemmiyet kazanmaktadır. Tevkîfilik konusunu büyük İslam âlimleri Zerkeşî, Suyûtî, Zerkanî gibi âlimler Kur'ân ilimleri adıyla yaptıkları çalışmalarda işlemişlerdir. Daha sonra da günümüze kadar birçok araştırmaya konu olmuş, bu konuda makaleler yazılmıştır. Ancak bu konuda herhangi bir tez çalışması yapılmamıştır.

Biz, gerek Zerkeşî, Suyûtî gibi âlimlerden gerekse daha sonra yapılan makale çalışmalarından yararlandık. Konunun iyice anlaşılması için âyet ve hadislerden de yararlandık. Bununla beraber konu çalışmamızda konunun bizatihi kendisinden

kaynaklı olmayıp bu konuda yeterince çalışma olmamasından dolayı geniş kaynak sıkıntısı çektik.

Biz bu konuyu yeterince açıklığa kavuşturduğumuz kanaatindeyiz. Konunun ulvî olması sebebiyle araştırmamızda, konuya dair yaptığımız çalışmada ve değerlendirmemizde gerekli hassasiyeti gözetip, konuyu âyet ve hadis ışığında ve de âlimlerin bu konudaki görüşleri çerçevesinde ele alıp değerlendirdik. Âyet ve hadislerin ruhundan uzaklaşmamaya özen gösterdik.

Bu çerçevede yapmış olduğumuz çalışmada âyet ve sûrelerin tertibi konusunda beyan edilen görüşleri incelediğimizde, âyet tertibinin tamamen tevkîfi olduğunu, İslam âlimlerinin bu konuda icmâ ettiklerini anlıyoruz.

Sûre tertibinin kimin tarafından yapıldığı konusunda ise İslam âlimleri üç farklı görüş ortaya koymuşlardır. Âlimlerden bazılarına göre sûre tertibi tevkîfidir. Tertibi Resulüllah tarafından yapılmıştır. Bazı âlimlere göre de sûre tertibi tevkîfi değil tevfidir. Yani sûrelerin tertibi kişisel görüşlere göre yapılmıştır. Bir diğer görüş ise sûre tertibinin bir kısmı tevkîfi, bir kısmı da içtihadî olduğu görüşüdür.

Biz bu konuyu, âlimlerin ilgili görüşlerini gerekçeleriyle birlikte değerlendirerek, âyet ve hadislerden de yararlanarak açıklığa kavuşturduğumuz kanaatindeyiz.

Çalışmamda değerli kişiliğiyle bana ilham veren danışman hocam sayın Prof. Dr. Hüseyin Güllüce'ye şükranlarımı arz ederim.

GİRİŞ

ULÛM'UL KUR'ÂN

I Ulûm'ul-Kur'ân'ın Lügat Manası

Ulûmu'l-Kur'ân iki kelimededen oluşan Arapça bir tamlamadır. Ulûm mudaâf, Kur'ân ise mudaâfı ileyhtir. Ulûm lugatta ilmin cem'îdir. Anlamak ve bilmek kelimeleriyle eş anlamlıdır. Fukahaya göre ilim, zihinde şekillenen bir bilgiye verilen isimdir. Veya bir bilginin keşfedilmesidir.¹ Ulûm, bir şeyin hakikatını anlamak, bilmek, biliş, bilim, bilgi anlamlarına gelir.² Kelamcılara göre ilim, Allah'ın birliğini ve zatını idrak etmek ve anlamaktır. Fukahaya göre ilim, ibadetler, helal ve haramları anlamaktır. Müfessir ve muhaddislere göre ilim, Kur'ân'ı ve sünneti anlamaktır.³ İlim, bilgisizliği gideren şeydir. Bir şeyin bilinmesi ilimle olur.⁴

Kur'ân kelimesi ise lugatta mastar manasındadır. Kiraet kelimesiyle eş anlamlıdır. Okumak manasına gelen Kur'ân kelimesi Hz. Muhammed (s.a.v.)'ye Allah tarafından gönderilen mucizevi ilahî kitaba isim olmuştur. Bir görüşe göre Kur'ân kelimesinin sonu hemzelidir. Rahat okunması için hemze hazf edilir. Elif lam'ın Kur'ân kelimesinin başına dâhil edilmesi ise marifelik için değil, kelimenin aslında olmasından dolayıdır.⁵ Bir başka görüşe göre hemze illet harfidir. Nun ise zaidedir.⁶

II Ulûm'ul Kur'ân'ın İstilahî Manası

İki kelimenin birleşmesiyle oluşan Ulûm'ul-Kur'ân tabiri sözlükte Kur'ân ilimleri anlamına gelir. Bu tabirin ıstilahî manasıyla ilgili klasik dönem eserlerinde herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır. Bu tabirin ıstilahî manasıyla ilgili yakın tarihte yazılan eserler genişçe bilgi vermekte ve çeşitli tanımlar yapmaktadırlar.

¹ Muhammed Abdülazim El Zerkanî, **Menahilül İrfan fi Ulûm'il Kur'ân I-II**, Darül kutubul ilmiyyetu Yayınları, Beyrut 1971, 1/13

² Arif Erkan, **El-Beyan**, Yasin, İstanbul 2012, 1688

³ El İmam Ebû Hamid El-Gazali, **İhyai Ulûmid-din I- XVI** (Elektronik Sürüm), Darüş-Şeab, Kahire yayın yılı yok, 1/24

⁴ Muhammed Sefa Şeyh İbrahim Hakkı, **Ulûm'ul Kur'ân min Hilal Mükeddimatit-Tefasiri Min neşaitiha I-II** (Elektronik Sürüm), Müessesetü-Risale, Beyrut 2004, 1/27-28,

⁵ Ez-Zerkanî, 1/14

⁶ Muhammed Sefa Şeyh İbrahim Hakkı, 1/36

Bu terimin tanımı yapılırken Kur'ân'ın nüzülü, toplanması, yazılması, tertibi, kirâati, î'cazi, dil ve üslubu, belagatı vb. hususlar dile getirilmiştir.⁷

Ulûm'ul-Kur'ân tabirinin hangi konuları kapsadığı hangi konuları kapsamadığı hususunda bir birlik sağlanmış değildir. Biyoloji, jeoloji, astronomi, Matematik cebir mantık vb. ilimlerin Kur'ân ile doğrudan bağlantılı olmadığı ancak Kur'ân'ın anlaşılması için yararlanılan çeşitli bilimlerin, Ulûm'ul-Kur'ân kapsamında olup olmadığı tartışma konusudur. Asıl itibariyle bu ilimlerin Kur'ân ilimleri olarak kabul edilmesi doğru değildir. Zira bu ilimler İslam geleneği ve müfessirlerce Kur'ân'ı kabul edilmemiştir.

İlk dönem eserlerde Kur'ân ilimleri; Usulu't-tefsir, İlmü't-tefsir, yada Ulûmu't-tefsir adıyla yazılan eserlerde tanıtılmaktaydı ancak bu tanımlar daha çok tefsir esaslarına çağrışım yaptığından dolayı Kur'ân'a dair ilimlerin ayrı bir başlık altında toplanması bir gerekliliktir.⁸

Ulûm'ul Kur'ân teribinin terim anlamıyla ilk olarak ne zaman ortaya çıktığı, bu başlığı taşıyan ilk eserin hangisi olduğu meselesiyle ilgili herhangi kesin bir bilgi olmamakla birlikte teribinin terim anlamı 13. y.y. de ortaya çıktığı kabul edilir. İsminde Ulûm'ul-Kur'ân tabiri geçmediği halde bu ilme dair konuları içeren ilk kitap, hicri 3. asırda yaşamış Haris el-Muhasibi'nin "El-akl ve Fehmü'l-Kur'ân" adlı eseridir.

İsminde Ulûm'ul Kur'ân teribinin geçtiği ilk eser ise Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzi'ye ait olan "Fünunü'l-Efnan" adlı kitaptır. Özellikle bu eserden sonra Ulûm'ul-Kur'ân tabirinin yaygınlaştığını ve bu terimin çerçevesinde ele alınacak konuların kapsamının genişlediğini söylemek mümkündür.

Zerkeşî "El-burhan fi Ulûmi'l-Kur'ân" adlı eseriyle bu ilmin önünü açmıştır. Ayrıca Zerkeşî, eserin mukaddimesinde Kur'ân ilimlerinin bu kitapta ele aldıklarıyla sınırlı olmadığını söyleyerek bu alandaki sınırları genişletmiştir. Bu eserden sonra Suyûtî "Et-Tahbir fi Ulûmi't-Tefsir" adlı bir eser telif etmişse de daha sonra çalışmasını yeterli görmeyerek "El-İtkan fi Ulûm'il-Kur'ân" adlı eseri telif etmiştir. Yine bu alanda İbn Akile El-Mekki'ye ait "Ez-ziyade ve'l-İhsan fi Ulûm'il-Kur'ân" adlı eser de hacim ve kapsam bakımından geniştir.

⁷ Ez- Zerkanî, 1/17

⁸ Abdülhamit Birışık, "Ulûmü'l-Kur'ân" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2012, XLII, 132/133

Muhammed Abdulazim ez-Zürkanî'nin telif ettiği ‘‘Menahilül İrfan fı Ulûm’ıl-Kur’ân,’’ Suphi es-Salih’in ‘‘Ulûm’ul-Kur’ân,’’ Adnan Muhammed Zerzurî'nin telif ettiği ‘‘Ulûm’ul-Kur’ân Verdale ila Tefsiril Kur’ân ve Beyanül İcaz,’’ Abdullah Muhammed Şehatihi'nin ‘‘Ulûm’ul-Kur’ân,’’ Muhammed Sefa şeyh İbrahim Hakkı'nın ‘‘Ulûm’ul-Kur’ân min Hilali Mükeddimati-Tefsir,’’ Muhammed Ali Sabûnî'nin ‘‘Et-tibyan fı Ulûm’ıl-Kur’ân,’’ Hazim Said Haydar'ın Zerkeşî ve Suyûtî'nin Ulûm’ul Kur’ân’ını karşılaştırmalı olarak ele aldığı ‘‘Ulûm’ul Kur’ân Beynel Burhan vel İtkan’’ eserleri ise bu alanda yazılmış yeni eserlerdir.

Ulûm’ul Kur’ân ile ilgili yazılan bütün eserlerde karşılaşılan iki problem vardır. Birincisi bu alanda ele alınan konunun gerçekte Ulûm’ul-Kur’ân tanımı içerisinde dâhil olup olamayacağı, ikincisinin ise bu ilimden sayılan konunun gerçekte tutarlı bir şekilde ele alınıp alınmadığıdır. Bazı konular ise çerçevesi ve mahiyeti açısından müstakil birer konu olmadığı halde asıl konusundan ayrılarak müstakil bir konu gibi ele alınmıştır.

Yine Kur’ân ilimlerinin oluşumu açısından hangi ilmin öncelikli olduğu konusu da açıklığa kavuşmuş değildir. Genel mantık çerçevesinde düşünecek olursak Kur’ân’ın sözlü iletilmesi ve kendisine özel bir okuma tarzının olması hasebiyle ilk ilmin kirâat ilmi olduğunu söylemek mümkündür. Aynı şekilde Kur’ân’ın, yaratıcı kelamı olması ve insanlığın onu en iyi anlama çabasına girmesi, tefsir ilminin de öncelikli ilimler içerisinde olması gereklidir.

Kur’ân’ın Allah tarafından tedrici bir şekilde gönderilmesi ve âyetlerin çeşitli şekillerde gönderilmesi sebebiyle Kur’ân’ın nüzulü konusu da öncelikli konulardan sayılır. Diğer Kur’ân ilimleri için de konunun muhtevası ve önemi göz önüne alınarak çeşitli değerlendirmeler ve derecelendirmeler yapılabilirse de netice itibarıyla hepsinin kökeninin Kur’ân olması sebebiyle hepsi aynı önem ve dereceye sahiptir.⁹

Kur’ân’ı Kerimin bir ilahî kitap olması, insanları sapkınlıktan doğru yola iletmesi elbette bazı sapkın kesimlerin çıkarlarına aykırı olacaktır. Bunun neticesinde Kur’ân’a karşı yapılan eleştirileri boşa çıkartmak ve aynı zamanda dâhili kötü fikir akımlarından Kur’ân’ı arındırmak için, Kur’ân’a dair ilimlerin ele alınıp çalışılması ve birer müstakil ilim halini alması birer zarurettir.

⁹ Abdülhamit Birışık, ‘‘Ulûmü’l-Kur’ân’’ **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2012, XLII, 132/133

BİRİNCİ BÖLÜM

TEVKİFİLİK

1.1. TEVKİFİLİK'İN LÜGAT MANASI

Tevkîf kelimesi, vekkafe'nin mastarıdır. Bazı meselelerle ilgili nas-ı şerif, tutuklamak, gözaltına almak, hayvanların ayağındaki siyah çizgiler, vahye dayanan vb. çeşitli anlamlara gelir.¹⁰

1.2. TEVKİFİLİK'İN İSTİLAHÎ MANASI

Müslümanların sahip olduğu en güvenilir kaynak Kur'ân'ı Kerimdir. Kur'ân'ın, Allah tarafından gönderilmesi ve güvenilir bir peygamber tarafından tebliğ edilmesi bu güveni artıran en büyük etkidir. Bunun yanında hiçbir semavi inanca nasip olmayan tahrif edilmemiş, koruma altında olan kutsal kitaba sahip İslam ümmeti elbette bir ayrıcalığa sahiptir.¹¹ Kur'ân yeryüzüne topluca inmemiştir, yaklaşık 23 sene boyunca bir sebebe binaen peyderpey inmiştir. Cahiliye Araplarının Kur'ân neden bir seferde inmiyor söylemlerine karşı yüce Allah:

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَّاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا

‘kâfirler dedi: Bu Kur'ân ona toptan tek olarak indirilseydi ya! Biz onu senin kalbine yerleşip sabitleşsin diye böyle indirdik ve onu ağır ağır okuttuk.’¹²

Âyetini göndererek müşriklerin bu beklentisini boşa çıkarmıştır.

Şâyet Kur'ân tek seferde nazil olmuş olsaydı devamlı değişen yaşam koşullarına canlı olarak müdahale edemeyecekti. Dolayısıyla Kur'ân, toplumun değişen yaşam koşullarına karşı sürekli bir öğüt, uyarı ve davet şeklinde vukû bulmuştur.

Resulüallah'ın vefatıyla birlikte vahîy inme süreci bitmiş, çeşitli malzemelere yazılan Kur'ân metinlerini toplamak ve yeni nesillere ulaştırma işi Resulüallah'ın ashâbına kalmıştı. Tarihi sorumlulukların bilincinde ve Resulüallah ile arkadaşlık yapmanın verdiği feyizle ashâb, dağınık olan yazılı malzemeleri toplayıp bir araya

¹⁰ El-Beyan, 866

¹¹ Rudi Paret, **Kur'ân Üzerine Makaleler**, (1960), (Çev.: Ömer Özsoy), (Elektronik Sürüm), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995, 169

¹² Furkan, 25/32

getirmiş(cem), kitap (tertip) haline getirmiş ve tüm İslam beldelerine birer nüshasını göndermişlerdir.¹³

Âyet ve Sûrelerin bir araya getirilmesinde ilk ve son inen sûrelerin hangisi olduğunun tespiti, Sûrelerin mushaftaki sıralaması, inen âyetlerin hangi sûrede ve sûrenin kaçınıcı âyeti olduğu, nazil olan âyet ve sûrelerin yerlerini yüce Allah'ın resulüne bildirip bildirmediği ve Resulüllah'ın bu konuda bir tasarrufunun olup olmadığı konusunu inceleyen İslam âlimleri bu konuyu Ulûm'ul Kur'ân kitaplarında ıstılahı olarak tevkîfilik adı altında incelemişlerdir.

1.3. TEVFİKİLİK

Lügat manası olarak tevfikilik, tevkîfilğin zıttıdır. İctihad'a dayanan anlamındadır.¹⁴ Kelime anlamı olarak bir konuda çaba göstermek, ısrar etmek, zahmet çekmek anlamında olan içtihad kelimesi cehd kökünden türemiştir. Bir şeyi başarabilmek için elinden gelen tüm çabayı harcamak demek olan içtihad kelimesi cihad ve mücâhede kelimeleriyle de yakın anlamlıdır.

İstılahî olarak ise içtihad (tevfikilik) kelimesi, "Nassın lafız ve manasından hareketle, nassın bulunmadığında da çeşitli istinbat metotları kullanılarak şer'î hüküm hakkında zannî bilgiye ulaşma çabasının genel adıdır."¹⁵

1.4. ÂYET

1.4.1. Âyet'in Lügat Manası

Âyet, Arapça bir kelime olup Kur'ân'ı Kerimin sûrelerini meydana getiren cümlelerdir. Alamet, ibret, mucize, cemâat vb. anlamlara gelir.¹⁶ Âyet kelimesinin cem'î âyat'tır. Mucize, alamet, ibret, acayip iş, burhan ve delil anlamlarına gelir.¹⁷

¹³ Ahmet Keleş, "Kur'ân'ın Cem'î ve Tertibi Kur'ân Âyetlerinin Tevkîfilği Konusundaki Buhari Hadislerine ve Kur'ân İlimlerindeki Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım" (Elektronik Sürüm), İslami Araştırmalar Dergisi, 14 (1), 2001, 103

¹⁴ El-Beyan, 866

¹⁵ H. Yunus Apaydın, "İctihad", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, t.d.v., Ankara 2000, XXI, 432

¹⁶ El-Beyan, 551

¹⁷ El-Zerkanî, 1/188.

Sözlük anlamı, “bir şeyin ve bir amacın mevcudiyetini gösteren alamet” dir. Buna bağlı olarak “açık alamet, delil, ibret, işaret” vb. anlamlara da gelir. Âyet kelimesi Kur’ân’da tekil ve çoğul şeklinde 382 yerde geçer.¹⁸ Yüce Allah’ın büyüklüğüne ve kudretine delâlet eden alâmetlere âyet denir.¹⁹

1.4.2. Âyet’in İstilahî Manası

Âyet kelimesinin istilahî anlamı, Kur’ân da yer alan sûreleri oluşturan başı ve sonu belirlenmiş Allah’ın kudretinin, ilminin, hâkimiyetinin birer nişanesi ve resulünün risaletini tasdik eden burhan ve delil mahiyetinde olan cümlelerdir.²⁰ “Allah’ın varlığına, peygamberlerin doğruluğuna işaret eden delil ve mucize anlamındadır. Ayrıca Kur’ân-ı kerim sûrelerinin belli bölümlerinden her biri için kullanılan bir terimdir.”²¹ “Kur’ân’ı Kerîm’in bir veya birkaç kelime veya cümlesinden meydana gelen, başından ve sonundan ayrılmış bölümlerine verilen isimdir. Bunlar da Allah’ın ilmine ve kudretine, Hz. Peygamberin doğruluğuna, Kur’ân’ın eşsizliğine birer delil oldukları için bu isim verilmiştir.”²² İstilahî manada âyet iki kısma ayrılır.

1.4.2.1. Fîlî Âyetler

Yaratılmış tüm eşyanın sürekli belli bir gaye ve nizam çerçevesinde bir devinim içerisinde olması ve bundan yola çıkarak mahlûka bu düzeni veren mutlak bir yaratıcıya işaret eden olaylardır. Bunlara fîlî, kevni, tekvini ve ilmi âyetler denir. Bu âyetler, sadece âlimlerin farkına vardığı, bütün insanların gözlemleyebildiği ay ve güneş tutulması vb. âyetler ve son olarak tabiat kanunlarına haykırı olarak cereyan eden mucizelerdir.

1.4.2.2. Kavli Âyetler

¹⁸ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, “Âyet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, t.d.v., Ankara 1991, IV, 242

¹⁹ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân İlimleri ve Kur’ân-ı Kerim Tarihi*, (2. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012, 35

²⁰ El-Zerkani, 1/188

²¹ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, “Âyet” *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, t.d.v., Ankara 1991, IV, 242

²² Abdurrahman Çetin, 35

Yüce Allah tarafından peygamberlerine gönderdiği, insanları muhatap alan sözlü âyetlerdir. Bu âyetlere kavli, teşrii, tenzîli ve vahyi âyet denir.²³ Kur'ân ilimlerinde âyet çeşitli açılardan ele alınıp işlenmiştir. Bunun nedeni bazı âlimlerin âyetin son bulduğu durak konusunda muhalefet etmesi, sûrelerin başında bulunan besmelelerin âyet olup olmaması, bazı sûrelerin başında bulunan huruf-ı mukattaâ'nın âyet olup olmaması gibi çeşitli nedenlerden dolayı Kur'ân'ı Kerimdeki âyetlerin sayısında bir ittifak sağlanmış değildir. Âyet sayısı 6000 ile 6236 arasında muhtelif sayılarla tespiti sağlanmaya çalışılmıştır.²⁴

1.5. SÛRE

1.5.1. Sûre'nin Lügat Manası

Sûre kelimesi sıçramak, duvara tırmanmak anlamına gelen sevr kökünden türemiştir. Çoğulu süverdir. Yüksek mevki, güzel bina, yüksek mertebe, şan, şeref, nişan ve alamet anlamlarına gelir.²⁵ Sûre kelimesi ayrıca şekil, vecih, asıl nusha, belge örneği anlamlarına da gelir.²⁶

1.5.2. Sûre'nin İstilahî Manası

Sınırları Şâri tarafından belirlenen âyetlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve kendi içinde bir bütünlük arz eden bölümlere denir. Bu bölümlere sûre denmesinin sebebi bölümdeki âyetlerin birbiriyle ahenkli olması, manevi derecesi yüksek âyetlerden oluşması ve sûreyi oluşturan âyetlerin her birinin Kur'ân'ın bir parçası olmasından dolayı, oluşturduğu bölüme sûre denmesi kuvvetli ihtimaldir.²⁷

Kur'ân'ı Kerim'in âyetlerinden oluşan, en az üç âyetten meydana gelen büyük yada küçük bağımsız her bir bölüme sûre denir. En uzun sûre 286 âyetten oluşan Bakara sûresi, en kısa sûreler ise üçer âyetleri olan Kevser, Nasr, ve Asr sûreleridir.²⁸

²³ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, "Âyet" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 1991, IV, 243

²⁴ Yusuf Şevki Yavuz, Abdurrahman Çetin, "Âyet" **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 1991, IV, 243

²⁵ Abdülhamit Birışık, "Sûre" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2009, XXXVII, 538

²⁶ El-Beyan, 1536

²⁷ Abdülhamit Birışık, "Sûre" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2009, XXXVII, 538

²⁸ Abdurrahman Çetin, 47

1.6. ÂYETLER VE SÛRELER ARASINDAKİ İNSİCAM'A GÖRE TEVKİFİLİK

Allahu Teâlâ son dinin tebliğcisi olan son peygamber Hz. Muhammed (a.s.) ye gönderdiği kitap olan Kur'ân'ı Kerim 23 yıl peyderpey nazil olmuş eşsiz bir mucizedir. Bu mucize, Cebrail (a.s.) tarafından Resulüllah'a indirilen Allah kelamı, belli bir dönemin mucizesi değil kıyamete kadar sürecek ve canlılığını koruyacak olan bir mucizedir. Kur'ân'ın üslubu, belagatı, gaybi bilgileri haber vermesi ve bizzat Resulüllah'ın bile benzerini meydana getirmekten aciz olması onun yaratıcı kelamı olduğunun bir kanıtıdır.

Kur'ân'ı okuyup anlayan her birey, onun dünya ve ahiretle ilgili çeşitli bilgiler vermesi, müthiş bir belagat ve ifade gücü karşısında bir benzerini getirmekten aciz olduğunu anlar ve bu mucizeye adeta tanıklık eder.

Kur'ân'ın bir beşer kelamı olduğunu iddia edenlere yine Kur'ân bizzat meydan okumuştur.²⁹ Allah'u teâlâ şöyle buyuruyor:

قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا

“De ki, Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek için insanlar ve cinler bir araya gelseler ve hatta birbirilerine yardımcı olsalar dahi, onun gibisini meydana getiremezler.”³⁰

Kur'ân'ın bir benzerini meydana getirmek elbette beşer tâkatinin güç yetiremeyeceği şeydir. Allah'u teâlâ bu meydan okumayla Kur'ân'ın bir beşer sözü olmadığını, Allah kelamı olduğunun ıspatı için inkârcılara tedrici bir şekilde meydan okumaya devam etmiştir. Kur'ân'ın kendilerinden istediği şeyi yapmaktan aciz olan inkârcılara bu defa Kur'ân, on sûre getirmelerini istemiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ وَادْعُوا مَنْ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ

“Senin için Kur'ân'ı o uydurdu diyorlar değil mi? Onlara de ki, siz sözünüzde samimi iseniz, Allahtan başka kimi yardıma çağırırsanız çağırın da, onun gibi, uydurma on sûre meydana getirin.”³¹

²⁹ Mustafa Çetin, “Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İnsicam” (Elektronik Sürüm), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1989, 505

³⁰ İsrâ, 17/88

Kur'ân'ın eşsiz belagatı karşısında aciz kalan müşrikler, Kur'ân'ın benzeri olan on sûreyi de elbette meydana getiremedi. Yüce Allah müşriklerin iddiasını çürütmek için, kendilerinden benzeri getirmeleri istenilen on sûrenin yerine bir sûre getirmelerini istemiş ve Allah'tan başka yardımcılarda edinebileceklerini söylemiştir. Allah'ı teâlâ şöyle buyuruyor:

وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِّنْ مِّثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ فَإِنْ لَّمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ

“Eğer kulumuz Muhammed’e indirdiğimizden (kur’ân) şüphe içindeyseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, eğer sözünüze güvenilir kimseler iseniz.” Eğer bunu yapamazsanız – ki asla yapamayacaksınız – o halde kâfirler için hazırlanmış yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten sakınınız.”³²

İnkârcılar, kendilerinden istenilen bir sûrenin benzerini de meydana getiremeyince Allah'ın kelamı karşısında acizyetleri meydana çıkmıştır. İnkârcılara karşı yapılan bu meydan okuma (tehaddi), Kur'ân'ın benzeri olan tek bir sûreye dâhi insanın gücünün yetmediğini gösterir.

Bu âyetlerde görülüyor ki Kur'ân'ın meydan okuması tedrici bir şekilde olmuş, ilkin Kur'ân'ın benzeri getirilmesi istenmiş daha sonra on sûre ve son olarak tek bir sûrenin benzeri getirilmesi istenmiş, inkârcılar bunu yapamayınca acizyetleri meydana çıkmıştır. Nitekim Museylimetu'l Kezzab, İbnu'l-Mukaffa, Ma'arri vb. bazı kimseler Kur'ân'ın benzerini getirme iddiaları boşa çıkmış, Kur'ân'ın icazı karşısında yenik düşmüşlerdir.³³

Kur'ân'ı Kerim 23 sene gibi uzun bir zaman zarfında bir sebebe binaen peyderpey nazil olmasına rağmen âyet ve sûrelerin kendi içinde bütünlüğü açısından aralarında sımsıkı bir sarmal vardır adeta.³⁴ Kelimelerin âyetlerdeki konumu, birbirleriyle lafız ve mana açısından mükemmel uyumu o kadar mükemmeldir ki her hangi bir âyetin her hangi bir kelimesini çıkartmaya kalksak ve bütün Arap lugatlarına başvursak, değil o kelimedenden daha uyumlu ve güzelini, o kelimeye denk bir kelime bile bulmamız

³¹ Hud, 11/13

³² Bakara, 2/23-24

³³ Sakıb Yıldız, “Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet” (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi, 7, 1986, 57

³⁴ Mustafa Çetin, 506

imkânsızdır. Zira Kur'ân'daki kelimelerin yerlerini sonsuz kudret sahibi yüce Allah belirlemiştir.³⁵

Sûreler ve âyetler arasında müthiş bir ahenk ve uyum olduğunu söyleyen Keskiöğlü, bu uyumun ancak yüce Allah tarafından yapılabileceğini söyleyerek sözlerine şöyle devam eder: “Gerek sûrelerin ve gerekse her sûreye ait âyetlerin tertibinin Resulü Ekrem tarafından yapıldığından şüphe yoktur. Bu iş tevkîfidir, vahye dayanır. Başka türlü olamaz. Aradaki münasebet ve alakayı sahibi vahîy bilir ve gösterir. Sûreler ve âyetler arasındaki tenasüp son derece canlıdır.”³⁶

³⁵ Yıldız, 58

³⁶ Osman Keskiöğlü, **Nüzulünden Günümüze Kur'ân'ı Kerim Bilgileri**, (7. Baskı), t.d.v., Ankara 2014, 112

İKİNCİ BÖLÜM

TEKİFİLİK AÇISINDAN RESULÜLLAH DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN MUHAFAZASI

2.1. KUR'ÂN'IN EZBER YOLUYLA MUHAFAZASI VE TESPİTİ

Kur'ân'ı Kerimin nazil olduğu cahiliye döneminde okuma yazma bilenlerin sayısının az olması sebebiyle müminler, nazil olan Kur'ân'ın muhafazasını yapmak için ezberleme yoluna gitmişlerdir. Kur'ân'ın bu şekilde korunduğuna dair İslam ümmeti hemfikirdir. Bu metodun oluşmasına sebebiyet veren etken ise o dönemde belagat ve şiir anlayışının Araplarda çok fazla gelişmesiydi.³⁷ Kur'ân, Resulullah'a peyderpey iniyor Resulullah da ümmî³⁸ olduğundan dolayı Kur'ân'ı hemen ezberliyor sonra da insanlara tebliğ ediyordu.³⁹

İbn İshak'ın naklettiği rivâyette, Resulullah'ın nazil olan vahyi sahâbeye okuduğunu ve onlara öğrettiğini anlıyoruz. İbn. İshak'ın naklettiği rivâyet şöyledir. ‘Kur'ân'dan ne zaman bir parça nazil olsa, Hz. Peygamber bunu önce erkeklerden oluşan bir topluluğun, sonra da kadınlardan oluşan bir topluluğun önünde okurdu.’⁴⁰ Bu rivâyet, Resulullah'ın ezberlediği vahyi sahâbeyle paylaştığını gösteriyor. Ayrıca Resulullah sahâbeye Kur'ân'ı namazlarında sesli olarak okumalarını da emretmişti.⁴¹ Peygamberin ümmî olduğunu yüce Allah bize şöyle bildiriyor:

هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

³⁷ Hayrettin Öztürk, ‘‘Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur'ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tespit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme’’ (Elektronik Sürüm), On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20-21, 2005, 212

³⁸ Keskioglu, 74, Resulullah kendisi ümmî idi. Okuma ve yazmayı bilmiyordu. Eğer öyle olmasaydı, insanlar kendisinden şüphe edeceklerdi. Kur'ân'ı kendisi yazdı ve bize okuyor diyeceklerdi.

³⁹ Zerkanî, 1/135. O dönemin insanları kur'ân'ı ezberlemekte zorluk çekmemiştir. Zira şiir ve belagatın had safhada olduğu o dönemde Kur'ân'ın icazı onları derinden etkilemiş, lafzı ve manasıyla onları tesir altında bırakmıştır.

⁴⁰ Muhammed Hamidullah, **Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed**, (1973), (Çev: Ülkü Zeynep Babacan), Beyan, İstanbul 2014, 196-197

⁴¹ Hamidullah, **Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed**, 198

‘‘O ki onların içinden ümmî bir peygamber gönderdi. Onlara Allah'ın âyetlerini okuyor. Onları temizliyor. Onlara kitabı ve hikmeti öğretiyor. Hâlbuki bundan önce açık bir sapıklık içinde idiler.’’⁴²

Yüce Allah Resulü Allah'ın ümmî olduğunu bu âyetle açıklamıştır. Resulü Allah Cibril'den aldığı vahyi olduğu gibi, bir harfte dahi oynama yapmadan hemen ezberliyor ezberlerken de vahyin indiği o şiddetli halde dahi gelen vahyi ezberlemeye verdiği önem sebebiyle dilini kımıldatıyor ve kalbine yerleştiriyordu. Yüce Allah bu konuda şöyle buyuruyor:

إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ فَإِذَا قَرَأْنَاهُ فَاتَّبِعْ قُرْآنَهُ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ

‘‘Onu acele okuyacağım diye onu okumak için dilini hareket ettirme. Çünkü onu toplamak ve okutmak bize aittir. Biz onu okuduğumuz zaman sende okunuşunu takip et. Sonra onu açıklamak da muhakkak bize aittir.’’⁴³

Yüce Allah beyan ettiği üzere Resulü Allah ümmî olduğundan dolayı, Kur'ân'ı unutma endişesiyle onu hemen ezberleyerek dilini kımıldatıyor ve ezberlemede çok acele ediyordu. Bunun üzerine yüce Allah vahîyle Resulünü uyarıyor, Kur'ân'ın okunması ve toplanması kendisinin himayesinde olduğunu, ilahî koruma altında olduğunu bildiriyordu. Yine bu konuda cenabı hak şöyle buyuruyor:

وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا

‘‘Kur'ân'ı okumada ve hıfzında acele etme. Sana vahyi tam olarak bitip hükme bağlanmadan önce deki ey rabbim benim ilmimi artır.’’⁴⁴

Yüce Allah bu âyeti kerimeyle Resulü Allah'ın vahyi ezberlemede gösterdiği çaba ve yaşadığı endişeyi ortadan kaldırarak vahyin ilahî koruma altında olduğunu tekrar tekrar bildiriyordu. Bu âyetlerden anlaşılıyor ki Resulü Allah, nazil olan vahyin hiçbir kelimesinin kaybolmaması için vahîy meleği daha vahyi bitirmeden, vahyi tekrar etmede aceleci davranıyordu. Bunun üzerine yüce Allah Resulünü teskin ediyor. Endişe duymamasını ve telaşa kapılmamasını istiyordu.⁴⁵

⁴² Cum'a, 62/2

⁴³ Kıyamet 75/16-19

⁴⁴ Tâ-hâ 20/114

⁴⁵ Necati Akbaş, **Hz. Peygamber Dönemi Kur'ân'ın Yazım Tarihi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005, 37

Kur'ân'ı ilk olarak bizzat Resulüllah'ın ezberlediği âyet ile sabittir. Vahîy indiği zaman Resulüllah'ın Kur'ân'ı korumak için ne kadar acele davrandığı ve bunun için sabırsızlandığı tarihi bir gerçektir. Resulüllah'ın bu aceleciliği sonucunda yüce Allah, Kur'ân'ı Resulüllah'ın göğsünde ezberlenmiş halde koruyacağını, lafzının ve manasının anlaşılması konusunda Resulüllah'a kolaylık sağlayacağını bildirmiştir.⁴⁶ Yüce Allah'ın vaad ettiği gibi Kur'ân Resulüllah'ın mübarek kalbinde toplanmış, o da rabbinin ona emrettiği şekilde insanlara tebliğ etmiş ve o asırda Kur'ân ezberlenmiştir.

Kur'ân öğrenmenin ve öğretmenin önemini anlatan çok sayıda hadis vardır. Resulüllah şöyle buyuruyor: “Sizin en hayırlınız Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir.”⁴⁷ Resulüllah ashâbı Kur'ân'ı öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmişti.

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya, ashâbın Kur'ân öğrenmeye verdiği önemle ilgili olarak şu değerlendirmelerde bulunur: “Hıfz-ı Kur'ân'a o kadar ehemmiyet veriyorlar idi ki Hicret'ten evvel Medine-i Münevvere'ye bile Resûl-i Zîşân Efendimiz (s.a.v.) hâfızlar ba's ve irsâl buyuruyorlar idi. Mescid-i Nebevî gece ve gündüz tilâvet-i Kur'ân'dan hâsıl seslerden hâlî değil idi.”⁴⁸

Resulüllah Kur'ân'ı ezberleyen ilk kişidir. İlk hafız Resulüllah'ın bizzat kendisidir. Resulüllah'ın tebliğ ettiği kitle genişledikçe başöğretmen ve baş hafız olan Resulüllah birebir herkesle ilgilenemeyeceğinden dolayı kendisine yardımcı olan hafız sahâbe vardı. Hafız olan sahâbe kur'ân'ı güvenilir bir öğretmenden, Resulüllah'tan öğrendikleri için onlar da güvenilir birer öğretmendi. Ashap, Resulüllah'ın yanısıra hafız olan kişilerden de vahyi öğreniyordu.⁴⁹

İnsanlar içinde gıpta etmeye değer iki kişinin olduğu, bu ikisinden birinin Kur'ân'ı gece gündüz tilâvet eden ve Kur'ân ile amel eden, bir diğerrinin ise Allah tarafından kendisine mal verilen ve o malı Allah yolunda harcayan kişi olduğunu Resulüllah bildirmiş, bu şekilde ashâbın Kur'ân'ı ezberlemesi teşvik edilmiştir.⁵⁰

⁴⁶ İsmail Karaçam, **Kur'ân'ı Kerim'in nüzulü ve kırâati** (5.Baskı), İfav Yayınları, İstanbul 2016, 144

⁴⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail El Buhari, **El Camius-Sahih I- IV**, (Elektronik Sürüm), Metbeatu Selefıyyetu, Kahire 1980, III/346

⁴⁸ Burhan Sümertaş, “**Mehmed Şerefeddin Yaltkaya'nın Târîh-i Kur'ân-ı Kerîm'i Üzerine bir Değerlendirme**” (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39, 2013, 350

⁴⁹ Akbaş, 42

⁵⁰ Karaçam, 145

Enes b. Malik'in naklettiği rivâyette Resulüllah'ın, muhakkak insanlar içinde Allah ehli olanların olduğunu söylediği, bunun üzerine sahâbe, ya Resulüllah kimdir Allah ehli olanlar? diye sorduğunu, Resulüllah (s.a.v.) nin, ehli Kur'ân olanlar ve Allah'ın ehli olan hâlis kimselerdir.⁵¹ Dediği rivâyette, Resulüllah'ın ashabını Kur'ân öğrenmeye ve öğretmeye teşvik ettiğini anlıyoruz.

Ali b. Ebû Talib'in Resulüllah'tan rivâyet ettiği bir başka hadiste Resulüllah'ın, Kur'ân'ı okuyan ve onu ezberleyen kişiyi Allah'ın Cennete koyacağını ve ailesinden cehennemlik olanlara da şefaathakı vereceğini söylediği rivâyet edilir.⁵² Bu hadislerden anlaşılacağı üzere Resulüllah ashab'ı, Kur'ân öğrenmeye ve öğretmeye teşvik etmiştir. Resulüllah'ın güzün ashabı Hz. Peygamberden öğrendikleri âyetleri hemen ezberler ve namazlarında da okurlardı. Resulüllah'a vahiy geldiğinde orda bulunan ashâb vahiy ezberler, orda hazır bulunmayanlara da sonra bildirir, onlarda vahiy ezberlerdi.⁵³ Bu şekilde vahyin ezberlenmesi yaygınlık kazanmış ve kısa sürede birçok sahâbe vahiy ezberlemiş olurdu. Sahâbe daha sonra Resulüllah'a vahiy arz eder Resulüllah da onları dinlerdi.⁵⁴ Aynen sahâbenin Resulüllah'a o güne kadar inen âyetleri arz ettiği gibi Resulüllah da Cebrail'e her ramazan ayında o yıla kadar nazil olan bütün Kur'ân'ı karşılıklı arzda bulunuyordu. Son Arzâ iki kere tekrarlanmış Resulüllah da bu durumu, ecelinin yaklaştığından başka bir şey görmediğini söyleyerek açıklamıştı.⁵⁵

Resulüllah, namazlarda okunmak üzere Kur'ân'ın ezberlenmesini bizzat istemişti. Kur'ân'ın bir kısmını ezberleyenlerin yanısıra bütün Kur'ân'ı ezberleyenler de vardı.⁵⁶ Resulüllah hayatta iken Kur'ân'ın tamamını ezberleyenlerin sayısı bir hayli fazlaydı. Ashabı kiram arasında Kur'ân'ı ezberleyenlere kurra deniliyordu. Ashap arasında kaç kurra olduğu İslam âlimlerince ihtilâflıdır. Fakat bazı olaylar bize kurra sayısı hakkında bilgi vermektedir. Örneğin bi'rü mâ'ûne olayında 70 kurra sahâbenin şehit edilmesi, yine yemâme savaşında en az 70, bazı âlimlere göre 170 veya 700 kurra sahâbenin şehit edilmesi, ashap arasında birçok kurra olduğu anlaşılmaktadır.⁵⁷

⁵¹ Karaçam, 146

⁵² Karaçam, 146

⁵³ Keskiöğlü, 89

⁵⁴ Öztürk, 214

⁵⁵ İmam Nevevi, **Riyazü's Salihin I- VIII**, Erkam Yayınları, İstanbul 2006, IV/92-93

⁵⁶ Muhammed Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, (1965), (Çev.: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan, İstanbul 2010, 44

⁵⁷ Karaçam, 148

Resulüllah'ın güzin ashabı Kur'ân'ın ezberlenmesi hususunda çok büyük gayret ve ehemmiyet gösterdiği bilinen bir gerçektir. Ashabın birbirilerine olan üstünlükleri Kur'ân'a ne kadar önem verdikleri, ne kadar ezberledikleriyle ölçülürdü.⁵⁸

Ashap, Resulüllah'ın teşvik ve müjdelerine layık olabilmek için adeta birbirileriyle yarışarlardı.⁵⁹

Kur'ân, Resulüllah'ın sağlığında hernekadar bir mushaf haline getirilmemiş ise de düzenli bir şekilde ashabın yanında bulunuyordu.⁶⁰

Netice itibariyle bütün ashab imkânları dâhilinde kimi Kur'ân'ın tamamını kimi bir kısmını, yazarak, okuyarak ve okutarak muhafaza etmişler ve kendilerinden sonraki nesillere eksiksiz bir şekilde aktarılmasına vesile olmuşlardır.⁶¹

2.2. KUR'ÂN'IN YAZILARAK MUHAFAZA VE TESPİT EDİLMESİ

Mekke şehrinin idamesini devam ettirmesinin yollarından biri de ticaretti. Mekke'nin yazının kullanıldığı diğer medeniyetlerle ticari ilişkileri mevcuttu. Bu sebepten dolayı Mekkeli tüccarlar işleriyle ilgili meseleleri kayıt altına almaları kaçınılmazdır. Sadece bundan yola çıkarak Mekkelilerin yazıyı kullandıklarını söylemek mümkündür. Nitekim Kur'ân da, dönemin müşriklerine hitaben, hesap gönü, herkesin kitabının açılacağı ve herkesin kitabını okuyacağı, hesaplaşma gönü, meleklerin insanların yaptıklarını kayıt altına aldıklarından bahsetmektedir. Cahiliye toplumunun Yazıdan haberi olmasaydı. Kur'ân elbet onlara böyle hitap etmezdi.

Yine aynı şekilde borçların yazılmasını emreden âyetin hükmü, bedir savaşında esir düşen müşriklerin okuma yazma bilmeyen Müslümanlara okuma yazma öğretmeleri karşılığında serbest bırakılmaları gibi olaylar o dönemde okuma yazma bilenlerin olduğu ve yazı malzemelerinin bulunduğunu gösterir.⁶²

Yazının kullanıldığı bir topluma inen Kur'ân'ın aynı o dönemde yazıya geçirilmesi beklenir. Nitekim de o dönemde Kur'ân'ın muhafaza ediliş şekillerinden biri de yazıya geçirilmesidir.

⁵⁸ Karaçam, 145

⁵⁹ Karaçam, 146

⁶⁰ Arthur Jeffery, (Çev.:Alparslan Sarı, M.Kemal Atik), ‘‘Kur'ân tarihi’’ (Elektronik Sürüm), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 2008, 167

⁶¹ Abdurrahman Çetin, 60

⁶² Akbaş, 23-24

Vahyin inişinin ilk zamanlarında inananların sayıları az olması, o dönemde okuma yazma bilenlerin de çok az olması ve yazı malzemelerinin de fazla olmaması Kur'ân'ın hemen yazıya geçirilmesinde zorluklarla karşılaşılmasına neden olmuştur. Ancak bu durum Kur'ân'ın muhafazasında bir sıkıntıya sebebiyet vermemiş zira Kur'ân'ın ezberlenmesine çok büyük ehemmiyet verilmiş, sahâbe namazlarında okumuş ve en önemlisi de hayatlarında tatbik etmişlerdir.

Resulüllah'ın hayatta olduğu dönemde Kur'ân'ın yazıya geçirildiği bilgisine sahibiz.⁶³

Bazı sahâbe gerek kısa, gerekse uzun sûreleri, bulabildikleri bir nesneye yazmak sûretiyle ya da ezberleyerek vahyi muhafaza altına almışlardır. Bu sahâbe vahyi yazma ya da ezberleme konusunda vermiş oldukları ehemmiyetten dolayı, vahyin muhafaza deposu olarak görülmüşler ve bu sahâbe kurra adıyla meşhur olmuşlardır.⁶⁴

Kur'ân'ı Kerim'in yazıya geçirilmesi meselesine hem Resulüllah hem de ashâb büyük bir ehemmiyet vermiştir. Cenabı Allah Kur'ân'a kitap demekle dolaylı olarak yazılmasını da emrediyordu. Zira "kitap yazılı olan şey" manasına gelir.⁶⁵

Resulüllah vahîy geldiği zaman hemen vahîy kâtiplerini çağırır, nüzul olan vahyin hangi sûreye ait olduğunu ve kaçınıcı âyet olduğunu söylüyor, kâtipler de yazıyordu. Bu âyetlerin yerlerini Resulüllah'a Hz. Cebrail bildiriyordu.⁶⁶

Bu iş adeta resmiyet kazanmış özel vahîy kâtipleri belirlenmişti. Bu resmi kayıt dışında sahâbeden okuma yazma bilenler de gayri resmi kendi şahsı için yazanlar da vardı. vahîy kâtiplerinin sayısını 40'a kadar çıkaranlar olmuştur. Bunlar içerisinde dört râşid halife, Muaviye, Übey ibn Kâ'b, Halid ibn Velid, Zeyd ibn Sabit, Muaz ibn cebel gibi önemli şahsiyetler vardır. Bunlar dışında vahîy kâtipliğini yapan sahâbe şunlardı. Abdullah b. Sa'd b. Ebû Serh el-Âmiri, Âmir b. Fûheyre, Sâbit b. Kays, Muğire b. Şu'be, Zübeyr b. el-Avvâm, el-Alâ Hadramî, Amr b. el-Âs, Abdullah b. Ravâha, Abdullah b. Abdullah b. Übeyy b. Selûl, Talha b. Ubeydullah, Sa'd b. Ebû Vakkas, Hanzala b. Er-Rabi el-Esedî, Yezid b. Ebî süfyân, Şurahbil b. Hasene, Mu'aykib,

⁶³ Öztürk, 7

⁶⁴ Arthur Jeffery, 169

⁶⁵ Muhammed Mustafa El-A'zamî, **Kur'ân Tarihi**, (2006), (Çev.:Ömer Türker, Fatih Serenli), İz, İstanbul 2014, 105

⁶⁶ El-Zerkanî, 1/138

Huzeyfe b. el-Yemân, Huveytîb b. Abdi'l-Uzzâ, Hâlid b. Sa'îd, Ebân b. Sa'îd.⁶⁷ El-A'zamî bu kâtiplerin dışında başkalarını da zikretmektedir.⁶⁸

Resulüllah Allah'ın kitabını kâtiplere yazdırıyordu. Allahtan gelen bu vahyi, bazı kâtipler genel tertibe göre yazıyor bazı kâtiplerde kendilerine has tertibe göre yazıyordu. Vahîy nazil olunca, Resulüllah aynı lafız ve tertipte kâtiplere yazdırıyordu. Nitekim Zeyd b. Sabit ve İbn. Abbas'tan gelen rivâyetlerde açıkça bunu gösteriyor.⁶⁹

Kur'ân'ı Kerim, o dönem belirli bir yazı malzemesi olmaması sebebiyle tabaklanmış deri, kırtas, hurma dalları, ince beyaz taşlar, koyun ve develerin kürek ve kaburga kemikleri, tahta gibi o dönemde üzerine yazı yazmaya müsait malzemeler üzerine yazılmıştır.⁷⁰ Kur'ân ayrıca parşöment ve papirüslere de yazılmış.⁷¹

Kur'ân'ın cem edileceği emrinden sonra Hz. Ali'nin kendi mushafını devesiyle getirmesi, diğer özel nüshaların ait oldukları kişilerin isimleriyle anılması, daha sonra Hz Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh edip değişik İslam beldelerine göndermesi ve var olan diğer nüshaların yakılmasını emretmesi o dönemde yazılı nüshaların varlığı hakkında en ufak bir tereddüte yer bırakmamaktadır.⁷²

Muhammed Abdullah Draz, Resulüllah'ın okuma yazma bilmediğinden dolayı gelen vahyi hemen kâtiplere yazdırdığını söyleyerek şu âyeti delil olarak gösterir.⁷³ Allah'u teâlâ âyeti celilede,

وَمَا كُنْتُمْ تَتْلُوا مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكُمْ إِذَا لَأْتَابَ الْمُبْتُلُونَ

“Sen bundan önce ne bir yazı okur, ne de elinle onu yazardın. Öyle olsaydı, bâtıla uyanlar kuşku duyarlardı.”⁷⁴

⁶⁷ Karaçam, 162

⁶⁸ El-A'zamî, 106, 107

⁶⁹ Ebû Cafer Ahmet b. İbrahim b. Zübeyr el-Ğarnatî, **El-Burhan fi Tertibi Suveril Kur'ân** (Elektronik Sürüm), tab'etu furhaletu, meğrib 1990, 22

⁷⁰ Suat Yıldırım, **Ana Hatlarıyla Kur'ân'ı Kerim ve Kur'ân İlimlerine giriş**, (8. Baskı), Ensar Yayınları, İstanbul 2011, 31-32

⁷¹ Karl-Heinz Ohling, Gerd-R.Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, (Çev.: Günay Özer), **“Kur'ân Araştırmalarının Yeni Yolları”** (Elektronik Sürüm), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 2014, 121

⁷² Arthur Jeffery, 170

⁷³ Ferruh Coşkunsu, **Muhammed Abdullah Draz ve Kur'an Anlayışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006, 38

⁷⁴ Ankebût, 29/48

Draz bu âyeti Resulüllah'ın ümmi olduğuna delil olarak gösterir. Draz, Resulüllah'ın ümmi olmasından dolayı Kur'ân'ı kâtiplere yazdığını söyleyerek Kur'ân'ın Resulüllah döneminde yazıya geçirildiğini kanıtlayan şu deliller sıralamaktadır.

- 1- Hz. Ömer'in Müslüman olmasına vesile olan Tâ-Hâ sûresinin ilk âyetleri yazılı olarak kız kardeşinin evinde mevcut olması.
- 2- Resulüllah'ın ashabına, kendisinden Kur'ân'dan başka bir şey yazmamasını emretmesi.
- 3- Sahâbenin, sefere çıktıkları zaman Kur'ân nüshalarını, düşmanın eline geçer korkusuyla yanlarında götürmemeleri.

Abdullah Draz ayrıca Kur'ân'ın başlangıçta tertipten ve numaralandırmadan yoksun olduğunu, sahâbenin elinde de bir bütün olarak bulunmadığını, Resulüllah'ın elinde ise hiçbir yazılı âyetin bulunmadığını belirtir. O, Vahyin devam etmesinden dolayı Kur'ân'ın tek bir mushafta toplama imkânının oluşmadığı ancak Resulüllah'ın hayatının sonlarına doğru mushafın son şeklini almaya başladığını söyler. Huffazu'l-Kur'ân olarak bilinen Kur'ân'ın hıfzıyla meşgul olmuş sahâbenin Kur'ân'ın sözlü aktarımında büyük rol aldıklarını belirtir.⁷⁵

Hz. Peygamber vahyin emirleri gereği Kur'ân'ı bizzat yazdırmıştır. Kur'ân'ın Resulüllah döneminde yazıldığı hadislerle sabittir. Ancak Resulüllah'ın vahyi ne zaman yazdırmaya başladığı konusu açıklığa kavuşmuş olmamakla beraber vahyin inişinin 5. Yılından itibaren yazılmaya başlandığını üne sürenler olmuştur.⁷⁶

Vahyin ilk olarak ne zaman yazılmaya başlandığıyla ilgili olarak çeşitli görüşler olmakla birlikte, vahyin yazılmaya başlanması vahyin nüzulünden birkaç yıl sonra olması muhtemeldir. Zira ilk vahîy nazil olduğunda değil o vahyi yazdırmayı, Resulüllah bu durum karşısında ne yapacağını dahi bilmiyordu. Resulüllah'a vahîy indiğinde etrafında hemen yazacak kâtipler de yoktu. Daha doğrusu bu yazım işi için daha ortam oluşmamıştı⁷⁷

Resulüllah'ın görevi öncelikle Allahtan gelen vahyi insanlara tebliğ etmek, toplumu mevcut durumundan kurtarmak, Allahtan başka ilah edinen müşrikleri, bir olan

⁷⁵ Coşkun, 38

⁷⁶ Karaçam, 157

⁷⁷ Akbaş, 59

yüce Allah'a inanmalarını sağlamaktı. Vahyin yazılması emrini veren herhangi bir âyette yoktu.⁷⁸

Yazma işlemi nüzul başlangıcından birkaç yıl sonra sahâbenin, ezberlemek, hayatlarına tatbik etmek, başkalarına öğretmek yada Resulü Allah'ın emriyle yazmaları kuvvetli ihtimaldir.

Sonuç itibariyle vahîy gelişinin ilk döneminden itibaren Kur'ân'ın yazıya geçirildiği bilgisine sahibiz. Bizatihi Kur'ân da müşriklerin şu şekilde itirazından bahs ediyor. Allah'u teâlâ şöyle buyuruyor:

وَقَالُوا أَأَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ اكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَى عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

“Yine onlar dediler ki: Bu âyetler, onun, başkasına yazdırıp da kendisine sabah akşam okunmakta olan, öncekilere ait masallardır.”⁷⁹ Bu âyet Kur'ân'ın ilk dönemden itibaren yazıldığını ifade etmektedir.

Bu konuda bir diğer önemli hadise de Hz. Ömer'in İslam'a girişine vesile olan, kız kardeşi Fatıma'nın evinde Taha ve Tekvir sûrelerinin yazılı olduğu sayfeleri bulmasıdır.⁸⁰

Hz. Ömer'in Müslüman olması peygamberliğin 5. Yılına, İslam'ın açıktan tebliğ edilmesinin 2. Yılına, hicretin de 8 yıl öncesine tekabül etmektedir. Bu olayın doğruluğundan hemen hemen hiçbir İslam bilgini itiraz etmemiş, rivâyetin sahihliği kabul edilmiştir. Bu olay o dönemde Kur'ân'ın yazılı olarak bulunduğu apaçık emaresidir.⁸¹ Söz konusu hadisenin odak noktası daha Mekke'de Kur'ân'ın yazılı olarak tespit edilmesidir. Nitekim İbn. Abbas ve Zuhri Mekke'de nazil olan âyetler Mekke'de yazıya geçirilmiştir. Demektedirler.⁸²

⁷⁸ Akbaş, 57

⁷⁹ Furkan, 25/5

⁸⁰ “Müslüman olmadan önce İslam'ın yaman bir düşmanı olan Hattab oğlu Ömer, Resulü Allah'ı öldürme vazifesini üstlenmiş ve bu iş için yola çıkmıştı. Ancak, yolda kız kardeşi Fatıma ile eniştesi Said'in müslüman olduğunu öğrenince, önce onların işini bitirmeye karar verdi. Ta-Ha Sûresini okumakta olan karı-koca, Ömer'in geldiğini görünce Kur'ân sayfalarını sakladılarsa da, Ömer onları duymuştu. Okuduklarını görmek istediğini söyledi. İnkâr etmeleri üzerine Said'e saldırdı. Kendisine mani olmak isteyen Fatıma'yı tokatladi. Yüzünden kanlar akan Fatıma, cesarete gelerek müslüman olduklarını açıkça söyledi. Kardeşinin haline acıyan Ömer, bu sefer yumuşak bir sesle okuduklarını tekrar istedi. Ta-Ha Sûresinin yazılı bulunduğu sayfaları okuyunca, Kur'ân'ın mucizeli tesirinden nasibini alarak Resulü Allah'ın huzuruna gitti ve müslüman oldu.”

⁸¹ Hamidullah, **Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed**, 197

⁸² El-A'zamî, 106

Yine bu konuda bir başka rivâyette şöyledir. Hicretten önce Medineliler İslam'a girmek için Mekke'ye geliyorlardı. Bunlardan biri olan Râfi b. Malik Akabe'de Resulullah ile bir araya geldi. Resulullah kendisine o zamana kadar nazil olmuş Kur'ân'ı bir nüshaya yazılmış şekilde verdi.⁸³

Bütün bunlar gösteriyor ki nübüvvetin ilk yıllarında Kur'ân'ı Kerim yazıya geçirilmeye başlanmıştır. Şüphesiz o dönemim insanları aynı yeteneklere sahip değillerdi. Birçoğunun okuma yazması yoktu. Bazıları ticaretle uğraşıyordu. Bazıları inen Vahîylerden hemen haberdar olacak kadar yakında oturmuyorlardı. vahîy bazen Resulullah'ın yolculuk yaptığı zamanda nazil oluyordu. Bu yüzden Resulullah nazil olan vahyi yazmaları konusunda herkesi bir tutmadı ve genel bir emir vermedi. Bunun neticesinde de Kur'ân'ın bütün parçaları yazılı olarak birinde bulunmuyor herkeste farklı pasajlardan oluşan nüshalar bulunuyordu.⁸⁴

Kur'ân'ı yazıya geçirme işi sahâbe arasında yaygındı. Öyleki Resulullah sahâbeden, Kur'ân dışında kendi sözlerini de yazan kimselerden onu imha etmesini istemişti. Resulullah'ın bu isteği elbette Kur'ân ile hadisin birbirine karışma olasılığını ortadan kaldırmak içindi.⁸⁵

Resulullah ezber ve yazı yöntemiyle Kur'ân'ın tamamını muhafaza etmişti. Yazıyla oluşmuş hatalar ezberlenmiş metinle düzeltiliyor, ezber hatalarının düzeltilmesi için de yazılı metinlere başvuruluyordu.

Müminlerin namazlarında da tilavet ettiği Kur'ân'ı Kerim kuşaktan kuşağa aktararak günümüze kadar gelmiştir.⁸⁶

Resulullah nazil olan vahyi sahâbeye yazdırmış ve gerektiğinde tefsir mahiyetinde açıklamalarda da bulunmuştur. Hz Ali Resulullah'ın yanında bulunduğu sırada nazil olan her âyet'i ve te'vilini bizzat peygamberden öğrenerek yazdığını, ayrıca içtimai hayatla ilgili de her şeyi kaydettiğini söylemiştir.

Hiz. Ali Kûfe mescidinde yanındakilere: "Ben aranızda iken (öğrenmek istediklerinizi) sorun. Allah'ın kitabından sorun. Allah'a yemin ederim ki O'nun kitabında bulunup da Resulullah'ın (s.a.v.) bana okutmadığı ve te'vilini öğretmediği

⁸³ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 43-44

⁸⁴ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 43

⁸⁵ El-A'zamî, 107

⁸⁶ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 44

hiçbir âyet yoktur." Bunun üzerine yanındakiler, nazil olduklarında senin hazırda bulunmadığın âyetleri de mi? Diye sormuş. Hz. Ali de şöyle cevap vermiştir. "Evet, Peygamber onları benim için hıfzediyor ve ben geldiğimde: 'Ey Ali, senden sonra Allah şöyle şöyle inzal buyurdu' diyor ve onları bana okuyordu. 'Gelen vahyin te'vili de şöyle şöyle' diyor ve bana öğretiyordu."⁸⁷

Netice itibariyle Kur'ân'ı Kerim'in Resulullah döneminde yazıya geçirildiği, gerek rivâyetlerden gerekse âyetlerden katî bir şekilde anlaşılmalıdır. İslam'ın en sıkıntılı dönemi olan Mekke de bile Müslümanlar çeşitli sıkıntılara rağmen vahyi kayıt altına almışlardır. Yaşanan sıkıntılar vahyin kayıt altına alınmasına engel olmamış aksine, yapılan baskılar, yüce Allah'ın emirlerini öğrenmek için itici bir güç oluşturmuştur.⁸⁸

2.3. ARZÂ İLE KUR'ÂN'IN KORUNMASI VE TEYİT EDİLMESİ

Arzâ, vahîy başlangıcından itibaren her yıl ramazan ayında, o zamana kadar nazil olan Kur'ân'ı Kerimi Cebrail'in Resulullah'a, Resulullah'ın da Cebrail'e okumasıdır.⁸⁹

Resulullah ve Cebrail (a.s.) mukabele etmek üzere her yıl ramazan ayı boyunca bir araya gelirdi. Her yıl ramazan ayında gerçekleşen bu mukabele Resulullah'ın vefat edeceği yıl iki defa gerçekleşmiş (Arzâ-i ahire) Resulullah bunu vefatına bir işaret olarak görmüş⁹⁰ ve bunu kızı Fatıma'yla paylaşmıştır.

Bu konuya dair Mesruk'un Hz. Âişe'den onun da Fatıma'dan naklettiği rivâyet şöyledir. Resulullah (s.a.v.) kızı fatıma'ya şöyle buyurmuştur: "Hz. Cebrail Kur'ân'ı bana her sene arz ederdi. Bu sene iki sefer arz etti. Bundan, ecelimin yaklaştığından başka bir mana çıkarmıyorum."⁹¹

İbn. Kesir, her sene Resulullah ve Hz. Cebrail tarafından karşılıklı olarak okunan arzâ meselesindeki maksadı şöyle açıklıyor: "Cibrîl'in Peygambere Kur'ân'ı her sene muâraza etmesindeki murat, Allah'tan Peygambere vahyettiği Kur'ân'ı, kendisindekiyle karşılaştırmasıdır. Bunu da bâki kalanın kalması, nesh olunanın gitmesi için, bir

⁸⁷ Tayyar Altıkulaç, "Hz. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları", (Elektronik Sürüm), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 2012, 10-11

⁸⁸ Abdurrahman Çetin, 67

⁸⁹ Abdülbaki Turan, "Arzâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, t.d.v., Ankara 1991, III,446

⁹⁰ Abdülbaki Turan, "Arzâ", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, t.d.v., Ankara 1991, III,446-447

⁹¹ Buhari, Kitabül Fedailül Kur'ân, III/340

pekiştirme, sâbitliğini ebedî kılma ve bir koruma olarak yapıyordu. İşte bu maksat için Peygamber, ömründeki son yıl içinde Kur'ân'ı Cibrîl'e iki kere arz etti. Cibrîl de Kur'ân'ı onunla böylece iki kere mukâbele etti.''⁹²

Her ramazan ayında yapılan bu mukabelede Resulullah, her zamankinden daha neşeli ve daha cömertti. Konuyla ilgili rivâyet ibn Abbas'tan nakledilmektedir. İbn. Abbas Resulullah'ın Ramazanda yapmış olduğu mukabeleyle ilgili şöyle diyor: 'Hayırda insanların en cömerti Resulullah (s.a.v.) idi. En cömert olduğu vakit ramazan ayı idi. Zira ramazan ayı boyunca Cibril kendisiyle bir araya gelirdi. Resulullah kendisine Kur'ân'ı arz ederdi. Cebrail Resulullah ile bir araya geldiği vakit Resulullah esen rüzgârdan daha cömert olurdu.''⁹³ Farklı bir ifadeyle 'yağmur yüklü bulutları sürüp getiren rüzgârlardan daha verimliydi.''⁹⁴

Bu konuda Ebû Hüreyre'den gelen rivâyette şöyledir: 'Kur'ân'ı Kerim her yıl Resulullah'a bir sefer arz olunuyordu. Resulullah'ın vefat ettiği senede ise iki sefer arz olundu. Resulullah her yıl on gün itikâfa girerdi. Vefat ettiği sene ise 20 gün itikâfa girdi.''⁹⁵

Bu rivâyetler gösteriyor ki Resulullah her yıl ramazan ayı boyunca Kur'ân'ı Kerim'i baştan sona güzden geçiriyor⁹⁶ bir nevi doğruluğunu Cebrail'e teyit ettiriyordu.

Bazı kaynaklar Arzâ-i ahirede Resulullah'ın kâtibi Zeyd b. Sabit'in de hazırda olduğunu hatta başka sahâbeninde hazırda bulunduğunu nakletmektedir. Bu rivâyetlere göre Resulullah, sahâbenin nüshalarını düzeltmek için aralarında sesli okuyordu. Cebrail de herhangi bir okuma yanlışlığını düzeltmek üzere hazır bekliyordu. Düşüncesi hâsıl olabilir.⁹⁷

Arzâ olayının sahihliği hadislerle sabittir. Ancak arzâ'nın nasıl yapıldığıyla ilgili farklı rivâyetler vardır. Bazı rivâyetlerde Peygamberin Cibril'e Kur'ân'ı okuduğu, bazı rivâyetlerde Cibril'in Peygambere Kur'ân'ı okuduğu, bazı rivâyetlerde de bu okuma işinin karşılıklı yapıldığı söylenmektedir.

⁹² Abdurrahman Çetin, 71

⁹³ Buhari, **Kitabül Fedailül Kur'ân**, III/340-341

⁹⁴ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 42

⁹⁵ Buhari, **Kitabül Fedailül Kur'ân**, III/341

⁹⁶ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 42

⁹⁷ Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 42

İslam âlimleri bu rivâyetlerin tamamını sahih kabul ederek arzâ'nın, Cebrail'in okuyup peygamberimizin dinlemesi, Peygamberimizin okuyup Cebrail'in dinlemesi şeklinde olduğunu kabul etmişlerdir.

Arzâ ile ilgili başka rivâyette, son mukabele olan arzâ-i ahire gerçekleştiğinde Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Mes'ûd ve başka sahâbenin de hazırda bulunduğu aktarılmaktadır. Bu rivâyete binaen arzâ'nın mescid'de Resulullah tarafından açıktan yapıldığı, orda hazır bulunan sahâbenin kendi mushaflarını veya ezberlerini kontrol ettikleri, Cebrail'in de hazırda bulunarak görünmeden Resulullah'ın okuyuşunu kontrol ettiği söylenmiştir.⁹⁸

2.4. DÖNEMİN YAZI MATERYALLERİ

Zeyd b. Sabit başkanlığındaki komisyonun topladığı âyetler ve sûreler birçok malzemenin üzerine yazılıydı. O dönemde kullanılan materyaller olan hurma dalları, ağaç yaprakları, tabakalanmış deri⁹⁹ umumiyetle kullanılırdı. Zira kâğıt yaprak, Araplar arasında pek bilinen ve kullanılan bir şey değildi. Fakat o devirde kâğıt bulunmuyor değildi. Örneğin Farisiler ve Rumlar kâğıdı yaygın olarak kullanıyorlardı fakat Araplarda ise pek nadirdi. Araplar ellerindeki imkânlarla göre kimin elinde yazı yazmaya müsait ne varsa ona yazıyorlardı.¹⁰⁰ İslam dünyasında kâğıt kullanımının yaygınlaşması 8. y.y. den itibaren olup 10. y.y. den sonra pahalı parşömenlerin yerini almaya başlamıştır.¹⁰¹

Zeyd b. Sabit bir rivâyetinde, Resulullah'ın yanında Kur'ân'ı tabakalanmış deriye yazdığını söylüyor.¹⁰² Bu o dönemde derinin yazı malzemesi olarak kullanıldığının delilidir.

Yine hicret sırasında Resulullah'ın peşine düşen ve izini süren Süraka b. Malik, farklı amaçla peşine düştüğü Resulullah'ın gerçek peygamber olduğunu anlayınca,

⁹⁸ Abdurrahman Çetin, 71

⁹⁹ El-Zerkanî, I/138

¹⁰⁰ Muhammed Ali Sabûnî, *Et-Tibyan Fi Ulûm'il Kur'ân*, Mektebetül Esyeretu, Beyrut 2014, 53

¹⁰¹ Karl-Heinz Ohling, Gerd-R.Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, 134

¹⁰² Celalüddin Suyûtî, *El İtkan Fi Ulûm'il Kur'ân*, (1. Baskı), Risaletün-Naşirun, Beyrut 2013, 129

ileride lazım olur diye kendisinden bir emanname isteyince Resulullah'ın emriyle Hz. Ebû Bekir'in kölesi Amir b. Fûheyra kendisine deriden bir emanname yazıp verdi.¹⁰³

Bu rivâyet de derinin yazı yazma malzemesi olarak kullanıldığının yanı sıra hicret eden sahâbenin yazı malzemelerini de yanlarında götürdüklerinin göstergesidir.¹⁰⁴

İslamiyet'in zuhur ettiği dönemde kâğıdın Mekke şehrinde hiç bulunmadığını söylemek gerçekçi bir yaklaşım değildir. Bilindiği üzere kâğıt ve ipek Çinliler tarafında öğretmiştir. Kâğıt milattan sonra 105 yılında bir Çinli tarafından icat edilmiştir. 5. y.y. den itibaren de Çinde yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştır. İpek de milattan önce 3. y.y. ilk defa Çinde öğretmiştir. İpek Mekke'de bilinen bir şeydi. Hadisler ipekten bahs etmektedir. Arap ve İranlı tüccarlar ipek ve ipekli elbiseleri Çin'den getirip sattıkları bilinmektedir. İpek ve ipekli elbiseleri Çin'den getiren Arap tüccarların kâğıdı getirmediğini düşünmek pek makul bir düşünce değildir. Okuma yazma oranının düşük olduğu Arap yarım adasında hernekadar kâğıda talep az olsada Arap tüccarların kâğıdı Çin'den getirdiklerini kabul etmek makul bir düşüncedir.¹⁰⁵

Resulullah'ın hastalığı şiddetlendiğinde yanındakilere; Bana kalem kırtas¹⁰⁶ getirin size bir şeyler yazayım ki benden sonra ihtilafa düşmeyin.¹⁰⁷ Rivâyetlerinden de anlaşılacağı gibi o dönemde derinin yanında kâğıt da yazma aracı olarak kullanılıyordu.

Yine Kur'ân'ın ilk muhatapları olan cahiliye Araplarına Kur'ân'ın, yazmayı emrettiği âyeti kerimede Allah'u teâlâ şöyle buyuruyor:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا تَدَابَيْتُمْ بَدِينِ إِلَىٰ أَجْلِ مُسَمًّى فَاكْتُبُوهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ أَنْ يَكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللَّهُ فَلْيَكْتُبْ

¹⁰³ Buhari, **Kitabül Menakibül Ensar**, III/69-70, Kureyş Müşrikeri, hicret eden Resulullah ve Hz. Ebû Bekir'i yakalayana 200 deve ödül vereceklerini söyleyince Süraka, Resulullah ve arkadaşlarının izini sürer ve onları bulur. Süraka onlara yaklaşıncı atı tökezler ve yere düşer. Süraka Resulullah'a saldırmak istese de buna muvaffak olamaz. Bunun üzerine Süraka Resulullah'ın Allah tarafından korunduğunu anlar ve tebliğ ettiği dinin hakim olacağını öngörür. Resulullah'tan özür dileyip kendisinden bir emanname ister ve peşlerinden gelecek olanlara da mani olacağını vaat eder. Resulullah da kendisine bir emanname yazılmasını emreder. Hz. Ebû bekir'in kölesi Amir b. Fûheyra kendisine bir emanname yazıp verir. Süraka Resulullah'a yiyecek ve içecek ihtiyaçlarını karşılamayı teklif ettiyse de Resulullah bunu kabul etmez. Ondan sadece durumlarıyla ilgili kimseye bilgi vermemelerini ister.

¹⁰⁴ Öztürk, 222

¹⁰⁵ Abdurrahman Çetin, 64

¹⁰⁶ Kırtas, çoğulu karâtıs'tır. Özerine yazı yazılan nesne demektir.

¹⁰⁷ Buhari, **Kitabül İlm**, I/57

‘‘Ey iman edenler! Belirlenmiş bir süre için birbirinize borçlandığınız vakit onu yazın. Bir kâtip onu aranızda adaletle yazsın. Hiçbir kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın...’’¹⁰⁸

Bu âyeti celile, dönemin insanların okuma yazma bildiği ve yazı materyallerinin bulunduğu apaçık bir delilidir. Yine bir başka âyeti kerimede yüce Allah şöyle buyuruyor:

رَسُولٌ مِّنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُّطَهَّرَةً

‘‘(İste o apaçık delil,) Allah tarafından gönderilen ve tertemiz sayfeleri okuyan bir elçidir.’’¹⁰⁹

Bu âyeti kerime Kur’ân’ı Kerim’in Resulullah’ın hayatında yazıya geçirildiğini ve saifelerden okunduğunun ispatıdır.

Sözünü ettiğimiz âyet ve hadisler ışığında o dönem Mekke ve Medine’de yazı malzemesi olarak hurma dalları, tabakalanmış deri, ağaç yaprakları, deri ve kâğıdın kullanıldığı ve Kur’ân’ı Kerim’in Resulullah döneminde bu materyaller üzerine yazıldığı tarihi bir gerçektir.¹¹⁰

Vahy sürecinde vahyin muhatapları Kur’ân’ı, kısıtlı imkânlardan dolayı üzerine yazı yazmaya müsait ne varsa onu kullandılar. Genel olarak Kur’ân şu malzemeler üzerine yazıldı.

- 1- İşlenmemiş normal deri. (edîm) bilinen deri olup genellikle kırmızı yada koyu bir renge boyanırdı.
- 2- Devenin kaburga yada kürek kemikleri.
- 3- Çanak, çömlek kırıntıları.
- 4- Tahtadan yapılmış levhalar.
- 5- Papirüs. Nil kenarında yetişen Papirüs bitkisinden elde edilen kâğıt benzeri bir malzeme
- 6- Parşömen. Keçi yada koyun derisinden elde edilir.
- 7- Ruk’a (Parşömen’in büyük boyu).
- 8- Hurma ağacı dalları (dalların alt kalın kısmı). Âsib de denilir.

¹⁰⁸ Bakara, 2/282

¹⁰⁹ Beyyine, 98/2

¹¹⁰ Öztürk, 221

9- Lihâf denilen yumuşak beyaz taş.¹¹¹

Kur'ân nazil olduğunda ashap ellerindeki hazır malzemeleri kullanarak kayıt altına almışlardır. Bu şekilde Kur'ân korunmuş daha sonra daha dayanıklı olan parşömen vb. malzemeler üzerine yazılmıştır.¹¹²

2.5. RESULÜLLAH DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM EDİLMEMESİNİN SEBEBİ

Kur'ân'ı Kerim Resulullah döneminde tek bir mushafta toplanmadığı mütevatir olarak sabittir. Nübüvvet döneminde Kur'ân'ın tek bir mushafta toplanmamasının sebebi olarak şunlar zikredilmiştir.

Birincisi: O dönemde yazı yazma malzemeleri bulunmuyordu. Bulunanlarda değişik malzemelerden ve birçok parçadan oluşuyordu. Bunun yanında Kur'ân'ı ezberleyenler çoktu bir mushaf'a toplama ihtiyacı yoktu, Kur'ân'ın bir mushafta toplanmayışı bir risk olarak teşkil etmiyordu. Birilerinin bu konuda fitne çıkarma ihtimali yoktu.

İkincisi: Resulullah'a inen Vahyin Allah'ın ona emrettiği şekilde âyet veya sûre olarak nâsîh olması. Bu durumda şâyet Kur'ân Resulullah'ın hayatında cem olunmuş olsaydı nâsîh olan âyet ve sûreleri sürekli mushaf'tan çıkarmak gerekecekti.

Üçüncüsü: Kur'ân bir kerede toplu bir şekilde inmeyip Hz. Peygamber'in vefatına dek peyderpey 20 seneyi aşkın bir sürede nazil olması.

Dördüncüsü: Âyet ve sûrelerin mushaftaki tertibi nüzul sırasına göre olmayıp inen âyet ve sûrelerin daha önce nazil olan âyet ve sûrelerin arasına yerleştirilmesi.

Bu sebeplere binaen Kur'ân Resulullah döneminde tek mushafta toplanmamış ve buna ihtiyaç duyulmamıştır. Resulullah vefat edince tabii olarak Vahîy de kesilmiştir. Değişik malzemeler üzerine yazılı olan Kur'ân'ı Kerim bir araya getirilmiş tek bir kitap haline getirilmiştir.¹¹³ Bu ulvî görevi hulefayı râşidin üstlenmiş Allah da bizatihi Kur'ân'ın koruyucusu olduğunu bildirmiştir. Yüce Allah şöyle buyuruyor:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

¹¹¹ Abdurrahman Çetin, 63

¹¹² Akbaş, 32-33

¹¹³ Zerkanî, I/139

‘Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.’¹¹⁴

Allahu teâlâ bu vaadiyle kutsal kitabını bir mushafta toplayanları muvaffak kılmıştır.

Ez-Zerkeşî, Kur’ân’ın toplu bir şekilde nazil olmayıp parça parça nazil olmasının hikmetiyle ilgili şunu söylemektedir: ‘Sen dersin ki Kur’ân’ın yeryüzüne parça parça inmesinin sırrı nedir? Neden diğer kitaplar gibi toplu halde indirilmedi? Ben de derim ki, bu sorunun cevabını Allahu teâlâ şu âyeti kerimeyle vermiştir.’

وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً وَاحِدَةً

‘İnkâr edenler: Kur'an ona bir defada topluca indirilmeli değil miydi?’¹¹⁵ Dediler.

Yani şunu kastettiler. Diğer peygamberlere indirilen kitaplar gibi Kur’ân da tek seferde indirilseydi. Bunun cevabını Allahu teâlâ şöyle verdi:

كَذَلِكَ لِنُنَبِّئَ بِهٖ فَاذْكُ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلاً

‘Biz onu senin kalbine iyice yerleştirmek için böyle yaptık (parça parça indirdik) ve onu tane tane (ayırarak) okuduk.’¹¹⁶

Yani vahyi resulün kalbinde güçlendirmek için parça parça indirildiğini söylüyor Allahu teâlâ. Bu tadrîcilik, vahyi her inişinde Resulullah’ın kalbinde daha da güçlendiriyordu. Bu şekilde Allah’ın yardım ve inâyeti resul üzerinde artıyordu. Bu şekilde vahîy meleği de sık sık Resulullah’a geliyor, Allah’ın ona bildirdiğini o da Resulullah’a bildiriyor ve vahîy yeniden yeniden nazil oluyordu. Bu şekilde devam eden vahîy süreci ramazanda devam ediyordu. Ramazan ayında vahîy meleğinin sık sık vahîy getirmesinden dolayı ramazan ayı daha da güzel geçiyordu.¹¹⁷

Kur’ân’ın peyder pey nazil olmasıyla Müslümanlara kolaylık sağlanmıştır. Şâyet Kur’ân bir bütün halinde nazil olsaydı Müslümanlar Kur’ân’ın tüm emirlerinden aynı anda sorumlu olacaktı. Bu ise çok ağır bir yük olurdu. Örnek vermek gerekirse cihad emrini Müslümanların çok az olduğu zamanda yerine getirmek neredeyse imkânsızdı. Bu durum da İslam’ın yayılmasına bir engel teşkil etmiş olurdu.

¹¹⁴ Hicr, 15/9

¹¹⁵ Furkan, 25/32

¹¹⁶ Furkan, 25/32

¹¹⁷ Ebû Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah El Zerkeşî, **El Burhan Fi Ulûmil Kur’ân I- IV**, (1.Baskı), Darül Kutübül İlmîyyetu, Beyrut 2012, 1/168

Yüzyıllar boyu uygulanan batıl itikat ve İslam'a uymayan geleneklerden birden vazgeçmek böyle kolay değildir. Bu, insanın yaratılışına da terstir. Bu batıl uygulamaları bertaraf etmek için Kur'ân, tedricilik yöntemini kullanmıştır.

Kur'ân'ın peyderpey inmesinin bir diğer faydası ise Kur'ân'ın anlaşılmasının, ezberlenmesinin ve hayatlara nüfuz etmesinin daha kolay olmasıdır. Vahyin muhatapları bu şekilde Kur'ân'ı hayatlarına sindiriyorlardı.

23 sene vahyin nüzulü boyunca pek çok hadise meydana geldi. Oluşan yeni durumlara karşı pek çok vahîy nazil oldu. Yine bazı grupların iç yüzleri yeri geldiğinde açığa çıkarıldı. Örneğin münafıklarla ilgili âyetler yeri ve zamanı gelmeden nazil olmuş olsaydı, vakitsiz ve zamansız olacağı için uygulanabilirliği de olmayacaktı.

Kur'ân'ın tedrici olarak nazil olmasının en büyük faydalarından biri de Müslümanların karşılaştıkları problemleri Resulüllah'a sorması ve yüce Allah'ın da bu soruların cevabını Resulüllah'a vahyetmesidir. Hatta müşrikler de Resulüllah'ı zor durumda bırakmak için kendisine çeşitli sorular soruyorlardı.¹¹⁸

Yüce Allah Resulüllah'a sorulan sorulara şöyle cevap veriyordu:

‘onlar sana neyi nafaka olarak vereceklerini soruyorlar, deki...;’¹¹⁹

‘sana içkiyi ve kumarı soruyorlar, deki...;’¹²⁰

‘sana savaş ganimetlerinin hükmünü soruyorlar, deki...;’¹²¹

Yüce Allah bu âyetleri sorulan sorulara binaen cevap olarak vahyediordu. İşte Kur'ân'ın bu şekilde peyderpey inmesi ve tertiplenmesi de nüzul sırasına göre olmaması, nazil olan âyetleri Resulüllah'ın daha önce nazil olan herhangi bir sûrenin içine yerleştirmesinden dolayı Kur'ân'ı, Resulüllah döneminde bir Mushaf şeklinde tutma olanağı olmamıştır.

İbn. Fûrek Kur'ân'ın toplu olarak nazil olmamasıyla ilgili, Tevrat'ın toplu bir şekilde nazil olmasının sebebi olarak Mûsâ (a.s.) nin okuryazar olması, Kur'ân ise ümmî bir peygambere nazil olduğu için parpa parça inmiştir demektedir. Ona göre Bir başka sebebi de Kur'ân'da nâsîh ve mensûhun olmasıdır.

¹¹⁸ Abdurrahman Çetin, 32-33

¹¹⁹ Bakara, 2/215

¹²⁰ Bakara, 2/219

¹²¹ Enfal, 8/1

El-Aynî de Kur'ân'ın Resulüllah döneminde toplanmayışının sebebi olarak bazı âyetlerin hükmü ve tilavetinin mensûh olduğunu, Resulüllah'ın bunu düşünerek Kur'ân'ı cem etmediğini söylemektedir.¹²²

Sonuç olarak Kur'ân'ın Resulüllah döneminde cem olmadığı tarihi bir gerçektir. Bunun sebebi olarak İslam âlimleri çeşitli nedenler saymışlardır. Elverişli yazı malzemelerinin olmayışı, vahîy sürecinin devam etmesi, bazı âyet ve sûrelerin nâsuh olması, Kur'ân'ı cem etme emrinin olmayışı ve cem etmeye ihtiyacın olmayışı gibi nedenlerden dolayı Kur'ân Resulüllah döneminde cem olmamıştır.

2.6. HZ. EBÛ BEKİR DÖNEMİNDE KUR'ÂN'IN CEM'İ VE TEVKÎFİLİK

Kur'ân'ı Kerimin tamamı Resulüllah döneminde yazılmasına rağmen kitap haline getirilmemiş ve buna bağlı olarak değişik malzemeler üzerinde yazılı olarak dağınık haldeydi. Resulüllah'ın vefatından sonra Resulüllah'ın söylediği şekilde âyet ve sûreleri toplayıp cem eden ve bir mushaf oluşturan Hz. Ebû Bekir (r.a.)'dır.

Abdullah el Harîs b. Esed el Muhasebi, Fehmüs-Sünen adlı kitabında: ‘‘Kur'ân'ı Kerim Resulüllah'ın emriyle yazılmıştır. Sonradan yazılmamıştır. Sadece farklı yazı malzemeleri olan deri, kürek kemikleri ve hurma dalları üzerine yazılmış ve dağınık bir haldeydi. Ebû Bekir ise sadece bunların bir mekândan başka bir mekâna nakledilmesini emretmiştir. Resulüllah'ın evinde dağınık halde bulunan bu yazı malzemelerinin kaybolmaması için bir araya getirilerek bir iple tutturulması gibidir.’’¹²³ Der.

Hicretin 12. Yılında Yemâme hadisesinde müslümanlarla peygamberlik iddiasında olan Müseylime (müslümancık) ve ona tabi olan Ridde ehli arasında gerçekleşen savaşta çok sayıda Kur'ân hafızı şehit düşmüştü. Bu vehim olayı duyan Hz. Ömer (r.a.) büyük bir endişe yaşamış ve Hz. Ebû Bekir'e gelerek çok sayıda Kur'ân hafızının şehit düştüğünü söyleyip Kur'ân'ın cem edilmesi gerektiğini söyler. Hz. Ebû Bekir başta yanlış bir iş yapmaktan korktuğu için bu işe sıcak bakmaz ancak Hz. Ömer'le yapılan müzakere sonucunda Kur'ân'ın cem edilmesi, tahrif edilmemesi ve korunması için gerekli olduğuna ikna olur.¹²⁴

¹²² Karaçam, 164

¹²³ Zerkeşî, I/168

¹²⁴ Zerkanî, I/139-140

Bu şekilde başlayan bu teşebbüsten sonrasını Zeyd b. Sabit şöyle anlatıyor:¹²⁵ ‘‘Yemâme ehli öldürüldüğünde Hz. Ebû Bekir beni çağırttı, Hz. Ömer (r.a.) da onun yanındaydı. Bana şöyle dedi: Ömer (r.a.) bana gelerek, Yemâme savaşında Kur’ân hafızlarından birçok kişinin şehit olduğunu bundan sonra da birçok Kur’ân hafızının başka yerlerde de şehit düşebileceğini ve böylelikle Kur’ân’ın bir kısmının kaybolmasından korktuğunu söyledi ve Kur’ân’ı cem etmemi bana teklif etti. Hz. Ebû Bekir’e Resulullah’ın yapmadığını biz nasıl yapabiliriz? Dedim. Hz. Ömer Allah’a yemin ederek bunun hayırlı bir iş olduğunu söyledi ve teklifinde ısrarcı oldu. Sonunda benim de içime sindi ve bu görüşü bende uygun buldum. Hz. Ebû Bekir (r.a.) bana, genç ve akıllı biri olduğumu, farklı bir şeyle itham edilmediğimi, bunun yanında Resulullah’ın Vahîy kâtiplerinden olduğumu söyleyerek araştırıp Kur’ân’ı toplamamı istedi. Allah’a yemin olsun ki, herhangi bir dağı taşımamı teklif etmemi istemiş olsalardı Kur’ân’ı cem etmemi istemelerinden daha ağır olmazdı. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a.)’ya Resulullah’ın yapmadığı bir işi nasıl oluyor da yapıyorsunuz? diye sordum. Hz. Ebû Bekir şöyle cevap verdi, vallahi bu bir hayırdır. Allah Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer’in kalplerini ferahlattığı gibi benimkini de ferahlattı ve onların bu görüşüne ben de uydum. Kur’ân’ı yazılı olduğu hurma dalları, beyaz ince taşlar ve hafızların hıfzından tertip ettim. Tevbe sûresinin sonundaki âyet olan ‘And olsun size kendinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya uğramanız ona çok ağır gelir.’ Âyetinin tamamını sadece Ebû Huzeyme’de buldum ve olduğu gibi aldım. Bir araya getirdiğim sayfeler Hz. Ebû Bekir vefat edinceye kadar onda kaldı, sonra Hz. Ömer’de, o da vefat edince kızı Hafza’nın yanında kaldı.’’¹²⁶

Hz. Ebû Bekir Kur’ân’ın cem edilmesiyle görevlendirdiği Zeyd b. Sabit’e nasıl cem edeceğiyle ilgili bazı tâlimatlar vermiştir. Bu tâlimatlardan biri Kur’ân’ı elinde bulduran kişinin bunu iki şahitle desteklemesidir.¹²⁷

¹²⁵ Zeyd, Hz. Resulullah’ın Vahîy kâtiplerindedir. Resulullah, ‘‘İçinizde farzları en iyi bilen Zeyd’dir’’ diyerek kendisini övmüştür. Resulullah Zeyd’i zeki bulduğu için ona Suryanice ve İbraniceyi öğrenmesini emretmiş o da 40 gün içerisinde bu iki dili öğrenmiştir. Zeyd’in yaptığı en şerefli hizmetlerden biri, iki sahâbeyle birlikte Kur’ân’ı Kerim’i toplayıp bir araya getirmesidir. Bunun dışında İslam’a birçok hizmeti olan Zeyd h.45 yılında Medine’de vefat etmiştir. Resulullah’tan rivâyet ettiği hadis sayısı 92 dir.

¹²⁶ El Buhari, **Kitabül Fedailül Kur’ân**, III/337-338

¹²⁷ Abdulvehap Özsoy, ‘‘**Hz. Ebû Bekir dönemi Kur’ân’ın Cem’i Faaliyetinde İki Şahit İstenmesiyle Alakalı Rivâyetin Kaynak Değeri**’’ (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 43, 2015, 110

Bu konuda rivâyet edilen hadis şöyledir: ‘‘Hz. Ebû Bekir, Ömer ile Zeyd b. Sabit’e mescidin kapısında oturun. Size kim iki şahitle birlikte Kur’ân’dan bir şey getirirse onu yazın.’’ Bu rivâyet Ebû Davud’un ‘‘El Mesahif’’ isimli eserinde yer almaktadır.¹²⁸

İbn Hacer bu iki şahitten maksadın hafızada ve yazılı olarak bulunması olduğunu söyler.¹²⁹

Hz. Ebû Bekir Kur’ân hafızlarını Hz. Ömer’in evinde topladı ve onlarla istişare ederek bu işin nasıl olacağını karara bağladı. Hz. Ebû Bekir’in komisyon başkanı olarak seçtiği Zeyd isabetli bir karardı. Çünkü Zeyd, sahâbe arasında Kur’ân’ın tamamını ezberleyen ve çok iyi okuyan sahâbeden biriydi.

Resulüllah da Zeyd’e, Kur’ân’ı çok iyi bildiğine dair övgüde bulunmuştu.¹³⁰ Zeyd’in bu iş için seçilmesinde rol oynayan etkenleri şöyle sıralayabiliriz.

- 1- Zeyd’in genç ve enerji dolu biri olması
- 2- Zeyd’in çok güzel ahlaka sahip olması ki Hz. Ebû Bekir kendisine seni hiçbir yanlışla suçlamıyoruz diyor.
- 3- Zeyd’in çok zeki olması
- 4- Vahîy kâtipliği yaptığı için deneyimli olması
- 5- Zeyd, Resulüllah’ın ramazanda Cebraille yaptığı arzâ’ya katılmış ve Kur’ân’ın tertibine şahit olmuştu¹³¹

Zeyd b. Sabit Kur’ân’ın cem’î için oluşturulan komisyonla beraber sahâbeden ellerinde bulunan Kur’ân nüshalarını getirmelerini istemiş, bu nüshalardan iki şahitle desteklenenleri mushaf’a dâhil etmiştir.¹³²

Zeyd’in Tevbe sûresinin sonunu Ebû Huzeyme’den başkasında bulamadım demesi o âyetleri Ebû Huzeyme’den başkası bilmiyordu manasında değildir. Kast ettiği yazılı bir nüsha olarak başkasında bulamadığıdır. Zira o âyetler Zeyd’in hafızasında olduğu gibi daha birçok sahâbe de o âyetleri ezbere biliyordu.¹³³

¹²⁸ Zerkanî, I/141

¹²⁹ Suyûtî, 131

¹³⁰ Karaçam, 169-170

¹³¹ El-A’zamî, 119

¹³² Özsoy, 109

¹³³ Suyûtî, 131

Kur'ân'ın cem' edilmesiyle ilgili Şiblî şöyle diyor: ‘‘Resul-i Ekrem'den Kur'ân'ı alarak ezberleyen ashab, Kur'ân'ın toplanmasına nezaret ediyorlardı. Bütün ashab, ilahî vahye iman eden, onun her harfî özerine titreyen insanlardı. Bunların içinde bütün Kur'ân'ı yahut Kur'ân'ın bir kısmını ezberleyenler vardı. Hepsi de namazda Kur'ân okudukları için, içlerinde Kur'ân'a vâkîf olmayan, Kur'ân'ın mühim bir kısmını ezberden bilmeyen bir kimse yoktu. Onlar Kur'ân'ı yazarlar ve Kur'ân sayfalarını evlerinde bulundururlardı. Kur'ân hem yazılmış hemde ezberlenmiş olduğu için, onun herhangi bir şekilde tahrife uğramasına imkân yoktur. Nihâyet Hz. Ebû Bekir zamanında toplanan Kur'ân'ı kerim nüshasına bir kelime ilave edildiği veya ondan bir kelime veya bir âyet eksildiğini söyleyen hiçbir rivâyet yoktur. Hz. Ebû Bekir devrinde toplanan Kur'ân nüshası, Resulüllah tarafından okunan ve tebliğ edilen Kur'ân'ın tam aynıdır.’’¹³⁴

Kur'ân'ın cem'i konusuna değinen Abdullah Draz da Hz. Ebû Bekir'in yaptığı için, Resulüllah döneminde çeşitli malzemeler özerine yazılan Kur'ân nüshalarını bir araya getirmek olduğunu söyleyerek konuyla ilgili şunları söylemektedir.

Derlenmiş olan imam mushafın, şahısların kendileri için tuttuğu mushaftan farkı, Hz. Peygamberin yapmış olduğu son mukabeleye göre düzenlenmesidir. İbn. Mes'ûd ve Ubeyy b. Ka'b gibi özel mushafı bulunan sahâbenin kendi mushaflarına, âyet olmayan, satır aralarına açıklayıcı notlar yazdıklarını, yada bazı dualar yazdıklarını ve bunda herhangi bir beis görmediklerini belirterek cem olunan imam mushaf'a bu tür açıklayıcı, âyet olmayan notların eklenmediğini belirtir.¹³⁵

Kur'ân'ın cem'i konusunda Katade şöyle diyor: ‘‘Enes b. Malik'e; peygamber zamanında Kur'ân'ı cem edenler kimlerdir diye sordum. Enes şöyle cevap verdi: Bunlar dört kişidir ve bunların hepsi Ensar'dandır. Übey b. Kâ'b, Muaz b. Cebel, Zeyd b. Sabit ve Ebû Zeyd'ir.’’¹³⁶

Resulüllah'ın özel kâtiplerinin yanında özel olarak kendi şahsı için Kur'ân'ı yazan ve elinde bulunduran sahâbe vardı. Resulüllah'ın Vahîy kâtiplerinden olan ve Kur'ân'ı cem eden komisyonun başındaki isim olan Zeyd b. Sabit'in, yazılı olan bütün Kur'ân parçalarını toplarken göstermiş olduğu hassasiyet, hafızalarda olan ile yazılı olan

¹³⁴ Abdurrahman Çetin, 77-78

¹³⁵ Coşkunsu, 41

¹³⁶ El Buhari, **Kitabül Fedailül Kur'ân**, III/341

Kur'ân'ın aynı olmasına dikkat etmesi ve Kur'ân'ı ellerinde bulunanlardan iki şahit istemesi, kendisinin özel yazdığı veya kendisinde olan herhangi bir yazılı mushaf'ın olmadığına delildir. Şâyet onda yazılı bir nüsha olmuş olsaydı kendisinde toplanan âyet ve sûreleri kendi mushafınıkiyle ilişkilendirir kabul veya red ederdi. Hatta Kur'ân'ı cem etme meselesine de gerek kalmaz zaten kendisinde hazır olmuş olurdu.¹³⁷

Zeyd'in, Kur'ân'ı cem etme teklifine karşı vermiş olduğu tepkinin nedenleri üzerinde durmak ve irdelemek, konumuz açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

Öncelikle Zeyd b. Sâbit'in bu vazifeye çekimser bakmasına neden olan bazı sebepleri vardı. Evvelâ Zeyd, hicretten sonra Müslüman olmuştu. Doğal olarak vahîy kâtipliğine de hicretten sonra başlamıştı. Kendisinin yanında Medine de inen âyetlerin tamamı bile yazılı olarak yoktu. Kur'ân'ı Kerim'in bir kısmı Mekke de bir kısmı Medine'de nazil olmasından dolayı Zeyd bu yazılı nüshaları toplayıp bir araya getirecekti. Zeyd yazılı olarak bulduğu her nüshayı kabul etmeyecek sadece Resulüllah'ın huzurunda yazılan nüshaları kabul edecekti. Bu zor bir işti.¹³⁸ Zeyd b. Sabit yazılı malzemeleri şu kıstaslara göre değerlendirirdi.

- 1- Eski Kur'ân yazmalarını yeni olanlardan daha güvenilir kabul ederdi.
- 2- Kâtipler tarafından güzden geçirilmiş, ana nüshalarla karşılaştırılmış nüshalar, tahkik edilmemiş nüshalardan daha güvenliydi.
- 3- Asıl nüshanın var olması halinde, bu asıl nüshadan istinsâh edilmiş nüshaların önemi yoktu.

Zeyd, yazılı Kur'ân nüshalarını toplarken peygamberin huzurunda Yazılmış olma prensibinden ödün vermedi. Böylece elde ettiği tüm yazmaların eşit güvenilirlikte olmasını sağladı. Sağlanabilecek en güvenli yolu izledi.¹³⁹

2.6.1. Tevkîfilik Bağlamında Cem Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

23 Sene devam eden Vahîy süreci, Resulüllah hayatta olduğu müddetçe resmi olarak bir basımı olmamıştı. Zira Vahîy süreci devam ediyordu. Resulüllah vefat ettikten sonra Vahîy kesilmesinden dolayı nüzul olan sûrelere herhangi bir ekleme olmayacaktı. Resulüllah'ın vefatından sonra gerçekleşen bir takım siyasi olaylar,

¹³⁷ Keleş, 106-107

¹³⁸ Karaçam, 169

¹³⁹ El-A'zamî, 121-122

hafızların şehit edilmesi vb. olumsuzluklardan dolayı halife Hz. Ebû Bekir, Kur'ân'ın korunması ve sonraki nesillere aktarılması için var olan Kur'ân nüshalarının toplanması ve bir mushaf oluşturulması için Ensar'dan Resulüllah'ın başkâtibi olan Zeyd b. Sabit başkanlığında bir komisyon oluşturdu.

Halife, Zeyd hafız olmasına rağmen kendisine getirilen âyet ve sûrelerin kabul edilip yazıya geçirilmesi için tedbir amacıyla iki şahit istemesini emretmişti. Zeyd sahâbeden ellerinde bulunan Kur'ân parçalarını iki şahit göstermek şartıyla kurulan komisyona verilmesini istedi.

Berâe sûresinin son iki âyetiyle ilgili olarak da şunu söyleyebiliriz. Son iki âyet yalnızca Ebû Huzeyme'in yanında yazılı olarak bulunuyordu. Bunun yanında Zeyd'in ve diğer hafızların da doğruluğunu tasdik etmesiyle bu iki âyet mushaf'a dâhil edildi.

Bu iki âyetin yazılı olarak elde bulunması ve birkaç sahâbenin hafızasında da aynı şekilde olması, bu iki âyetin doğruluğu konusunda tevatür derecesinde sağlamlık oluşturur. Zira herkesin aynı şekilde bildiği bir şeyi ancak aynı kaynaktan öğrenilmiş olmasını gerektirir. Bu kaynak elbette Resulüllah'tı. Bu iki âyetin doğruluğunu gösteren ve uydurulma olasılığını ortadan kaldıran başka bir etken de, bu iki âyetin yeni bir inanç içermemesi, Kur'ân'da olmayan başka bir bilgi vermemesi, bir kabile ya da bir zümreyi övmemesidir. Çünkü böyle âyetleri uydurmakla elde edilebilecek hiçbir çıkar ve menfaat yoktur.¹⁴⁰

Zeyd, Kur'ân'ı cem edip mushaf oluşturduktan sonra baştan sona iki kez okudu ve eksikleri giderdi. Mushaf Hz. Ebû Bekir tarafından saklandı. Daha sonra Hz. Ömer'in eline geçti sonra da Hz. Ömer'in kızı ve aynı zamanda Resulüllah'ın eşi Hz. Hafza'ya geçti.¹⁴¹

Bütün bu rivâyetler neticesinde şunu söyleyebiliriz ki Kur'ân'ın cem edilmesi tevkîfi değildir. Şâri tarafından bu yönde her hangi bir emir, telkin ya da bir emare olduğu bilgisine sahip değiliz. Ancak, Resulüllah'tan sonra gelişen siyasi olaylar ve savaşlar Kur'ân'ın bir mushaf haline getirilmeden, sonraki nesillere aktarılmasını mümkün kılmıyordu. Kur'ân'ın toplanıp bir mushaf şekline getirilmesi akli bir zorunluluktaki. Tevkîfi değildi. Dönemim halifesi Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in basiretli

¹⁴⁰ El-A'zamî, 124-125

¹⁴¹ Hamidullah, **Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed**, 199

görüşleriyle ve Allah'ın da bu yünde tecellisiyle Kur'ân toplanıp mushaf haline getirildi.¹⁴²

Vahîy, Resulüllah'ın vefat etmesine yakın bir tarihe kadar devam etti. Resulüllah'ın vefat etmesiyle vahîy son bulduğu için artık nâsîh ve yeniden düzenleme olmayacaktı. Kur'ân'ın bir bütün hale gelmesi için ortam oluşmuştu. Basiretli düşüncelerin sonunda bu iş için bir tereddüt yaşanmamıştı. Cem işi derhal gerçekleştirilmeye başlandı ve Allah Kur'ân'ı sonsuza tek koruyacağı vadi sahâbe aracılığıyla gerçekleştirecekti.¹⁴³

Âyetlerle sabit olduğu üzere bizzat Allah'ın koruması altında olan bir kitapta eksiklik veya bir fazlalığın olduğunu düşünmenin, zır cahil, akıl ve sağduyudan yoksun, Allah'ın inâyetini hiçe sayan, Allah'ın âyetlerini inkâr den kimselerden farklı olmadığını belirten Hâdî ile'l-Hakk, Kur'ân'ın latif, habir ve Allah'ın birliğinin deliliyken, Kur'ân'da Allah'ın insanlara açık mesajları varken bizatihi onda bir noksanlık olduğunu düşünmek mümkün değildir der.¹⁴⁴

Bu rivâyetler neticesinde şunu söyleyebiliriz. Kur'ân'ı cem etme meselesi tevkîfi değildir. Bu doğrultuda ne yüce Allah'ın nede Resulüllah'ın açık bir emri olmamıştır. Bu iş bir zorunluluk halinden kaynaklanmıştı. Aksi halde Kur'ân'ın sonraki nesillere aktarılması zorlaşacaktı. Basiretli görüşler neticesinde sahâbe içtihadıyla Kur'ân bir mushaf haline getirildi.

2.6.2. Hz. Osman Döneminde Kur'ân'ın İstinsâh Edilmesi ve Tevkîfilik İlişkisi

Kur'ân'ı Kerim'in Hz. Osman döneminde tekrar cem edilmesinin sebebi; Hz. Ebû Bekir döneminde yapılan cem edilme sebebinden farklıdır. Hz. Osman döneminde fetihler çoğaldı İslam geniş bir coğrafyaya yayıldı. Müslüman olan yeni Arap beldelerinin şîve ve lehçeleri de farklıydı. İslam beldelerinde Kur'ân öğretimi yapan müderrislerin kirâatları farklıydı. Dolayısıyla o belde Kur'ân'ı o şekilde öğreniyor ve o şekilde okuyordu. Şam ehli Übey b. Kâb'ın kirâatıyla, kûfe ehli Abdullah b. Mes'ûd kirâatıyla, diğer bir kısım da Ebû Musa El Eşari'nin kirâatıyla okuyorlardı. Harflerin

¹⁴² Keskiöglü, 90-93

¹⁴³ El-A'zamî, 117-118

¹⁴⁴ Mehmet Ümit, "Kur'an'a Yönelik Tahrif İddialarına Zeydî Tepki" (Elektronik Sürüm), Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, (9), 2006, 77-78

okunuşlarında ve kirâatlarında muhalefet ediyorlardı. Hatta bazıları bazılarını bu farklı okuyuşlardan dolayı kâfir ilan ediyordu.¹⁴⁵

İbn Ebû Davud Ebû Kılabe'nin şöyle dediğini nakl eder: ‘‘Hz. Osman’ın hilafeti döneminde muallimlerin bazıları birinin kirâatini, bazı muallimler de başka birinin kirâatini öğretiyorlardı. Taraflar bu konuda muhalefet ediyorlar ve durumu kendi muallimlerine intikal ettiriyorlardı. Hatta birbirilerini küfürle itham ediyorlardı. Hz. Osman olayı duydu’’ ve şöyle dedi: ‘‘Siz benim yanımda ihtilaf ediyorsunuz. Benden uzak şehirlerde olanlar daha şiddetli ihtilafa düşerler.’’¹⁴⁶

Gerçekten de Hz. Osman’ın dediği gibi uzak beldelerde şiddetli ihtilaflar vûkû bulmuştu.¹⁴⁷

Hz. Osman’ı Kur’ân’ı cem etmeye sevk eden bir diğer gelişme de şudur. ‘‘Huzeyfe ibn Yeman komutasındaki Şam ve Irak ordusu Ermenistan ve Azerbaycan fethinde beraberce savaşıyorlardı. Şamlı ve Iraklı askerler arasında kirâat farklılıkları yüzünden tartışma çıktı. Huzeyfe bunun özerine durumu halife Osman’a ilettil ve şöyle dedi: ‘Ya emirül mü’min’in kalk, ümmet kirâatte Hristiyanlar ve Yahudiler gibi ihtilafa düşmeden önce bu işi çöz.’ Bunun üzerine Hz. Osman Hz. Hafza’ya haber göndererek, bir nüshasını çıkartıp kendisine geri vermek üzere mushafı kendilerine göndermelerini istedi. Hz. Hafza mushafı gönderdi. Hz. Osman mushafı çoğaltmaları için dört kişiyi görevlendirdi. Hz. Osman’ın görevlendirdiği Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zeyd, Said b. As, Abdurrahman b. Haris b. Hişam, Kur’ân’ın bir nüshasını çıkardılar. Hz. Osman, Zeyd’e ve Kureyşli olan diğer üç kişiye şöyle dedi: Eğer siz ve Zeyd Kur’ân’dan bir şeyde ihtilafa düşerseniz onu Kureyş lehçesiyle yazın. Muhakkak ki Kur’ân Kureyş lehçesiyle nazil oldu. Daha sonra nüshayı çıkardılar. Hz. Osman mushafı Hafza’ya geri gönderdi. Hz. Osman çıkarılan nüshayı bütün İslam beldelerine gönderdi ve bütün Kur’ân nüshalarının bu şekilde olmasını emretti.’’¹⁴⁸

Hz. Osman Müslümanlar arasında çıkan bu farklı okuyuş ihtilafını bertaraf etmek için ashabın ileri gelenlerini topladı ve bazı kimselerin kendi kabile lehçelerinin

¹⁴⁵ Sabûnî, 59-60

¹⁴⁶ Sabûnî, 60

¹⁴⁷ Zerkanî, 143

¹⁴⁸ Buhari, **Kitabül Fedailül Kur’ân**, III/338

üstünlüğünü iddia edebileceklerini düşünerek Kur'ân'ı farklı lehçelerde okuma hususunda onların görüşlerini aldı ve onlarla istişare etti.

Sahâbe bu konuda Hz. Osman'ın görüşünü sorduklarında kendisi, insanları okumada tek bir mushafta birleştirmeyi düşündüğünü, bu şekilde bölünme ve ayrılmanın olmayacağını söylediği rivâyet edilir.¹⁴⁹

Hz. Osman bu iş için 12 kişilik bir heyet görevlendirdi. Bunlar: Said b. As b. Said, Nafi b. Zurayb b. Amr b. Nevfel, Zeyd b. Sabit, Ubey b. Kab, Abdullah b. Zubeyr, Abdurrahman b. Hişam, Kesir b. Eflah, Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas, Malik b. Ebû Amr, Abdullah b. Ömer ve Abdullah b. Amr b. As'dır.¹⁵⁰

Ashâb Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh hakkındaki görüşlerine uyarak şu maddeler üzerinde fikir birliğine vardılar.

1. Hz. Ebû Bekir zamanında cem edilen imam mushaf esas alınarak Kur'ân istinsâh edilecektir.
2. İstinsâh edilecek mushaf'a tilaveti mensûh olan âyet ve sûreler alınmayacak, son arzâda okunan Kur'ân tespit edilecek.
3. İstinsâh edilecek mushaf Kureyş lehçesiyle yazılacak.
4. Birden fazla nüsha yazılarak farklı İslam beldelerine gönderilecek, o beldelerde bu nüshalara uymayan mushaflar imha edilecek.
5. Hz. Ebû Bekir zamanında toplanan Kur'ân'ın sûreleri belirlenmiş her birinin âyetleri birbirinden ayrı yazılmıştı fakat sûreler bu günkü tertip gibi birbirini takip etmiyordu. İstinsâh edilecek nüsha ise sûreleri birbirini takip edecek şekilde düzenlenecekti.
6. Yeni istinsâh edilecek nüshalar, farklı kirâatleri toplayacak şekilde düzenlenecek.
7. Yeni mushaflarda Kur'ân olmayan, tefsir mahiyetinde yazılmış ilaveler yer almayacak.¹⁵¹

Bu kriterlere uyularak imam mushaftan istinsâh edilen nüshalar Hz. Osman'ın önünde sahâbeye okundu. Herkesin onayından geçen, imam mushafın tıpkı aynısı olan

¹⁴⁹ El-A'zamî, 130

¹⁵⁰ El-A'zamî, 131-132

¹⁵¹ Karaçam, 191-192

bu nüshalar değişik İslam beldelerine kâriyle birlikte gönderildi ve bunlar dışındaki tüm mushafların yakılması emredildi.¹⁵²

Abdullah Draz da Kur'ân'ın istinsâh edilmesi Hz. Osman döneminde olduğunu söyleyerek şunları ifade etmektedir. Hz. Osman imam mushafı Hz. Hafsa'dan alarak, dört kişilik bir heyet olan Zeyd b. Sabit, Abdullah b. Zübeyr, Said b. el-As ve Abdurrahman b. el-Haris'e teslim etti. Hz. Osman kendilerinden, büyük şehirlerin sayısı kadar imam mushaftan istinsâh edilmesini emrederek şâyet herhangi bir kelimenin yazılışında ihtilafa düşülmesi halinde onu Kureyş lehçesiyle yazılmasını emretti. İstinsâh işlemi sona erdikten sonra imam mushaf Hz. Hafsa'ya geri gönderildi. Yeni nüshalar da İslam'ın çeşitli beldelerine gönderildi. Bu nüshalara uygun düşmeyen diğer nüshalar da imha edildi.¹⁵³

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya Hz. Osman'ın 4 nusha istinsâh ettiğini, birinin kendisinde kaldığını, diğer nüshaların ise Kûfe, Şâm ve Bahreyn'e gönderildiğini söylemektedir. Yaltkaya Hz. Osman'ın yaptığı cem meselesini şu sözlerle ifade etmektedir: “Hazret-i Osman yalnız senedsiz ve bir maksad-ı mahsûsla neşr ve işâ'a edilen bazı kırâ'âtı ta'dilen ve bu husûsta Kureyş lûgatını esâs ittihâz ederek arz olunduğu gibi Hazret-i Ebû Bekir zamanında yazılmış olan Mushaf-ı şeriften sûreleri tertîb ederek istinsâh ettirip buna muhâlif olanları yaktırmıştır.”¹⁵⁴

Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh etmesiyle ilgili olarak müsteşrik Arthur Jeffery şu değerlendirmelerde bulunur. Hz. Osman'ın bulduğu çözüm, değişik lehçelerdeki nüshaları ortadan kaldırıp yerine İslam âlemi için standart bir nüsha inşa etmeye yönelik siyasi bir karardır. Ayrıca ona göre Hz. Osman'ın bu kararına şiddetle karşı çıkan kurrallar olduğu gibi, Kûfe ehli bir dönem Hz. Osman'ın nüshasını kabul edenler ve kendi nüshasının yakılmasını red eden İbn. Mes'ûd'un yanında yer alanlar olmak üzere ikiye ayrılmışlardı.¹⁵⁵

2.6.3. Tevkîfilik Bağlamında Hz. Osman'ın Kur'ân'ı İstinsâh Rivâyetlerinin Değerlendirilmesi

¹⁵² El-A' zamî, 135-136

¹⁵³ Coşkunsu, 42

¹⁵⁴ Sümertaş, 353

¹⁵⁵ Arthur Jeffery, 171

Hız. Osman halifeliği döneminde de İslam coğrafyası siyasi ve ideolojik çalkantılarla boğulmaktaydı. Fetih yoluyla İslam dünyası genişlemiş, Arap olmayan toplumlar da İslam'a girmişti. Bu yeni Arap beldelerinde Kur'an öğrenimi yapan müderrislerin lehçe ve şivelerinin farklı olması doğrudan Kur'an'ın okuyuşuna da yansımaktaydı. Bundan kaynaklı tartışmalar oldukça şiddetlenmiş, hatta karşılıklı küfürle ithama kadar gitmişti.

Hız. Osman'ın Hız. Eb Bekir döneminde mushaf haline getirilen Kur'an'ı oğaltmasındaki sebep, İslam dünyasındaki bu ihtilafa son vermektir. Bu şekilde farklı okumalara engel olacak, İslam beldelerinde Kureyş lehçesiyle yazılan mushaf okutulurken söz konusu tartışma da son bulacaktı. Hız. Osman Hız. Eb Bekir'in cem ettirdiği mushafı getirtti ve yine Zeyd b. Sabit başkanlığında bir komisyon oluşturarak yedi nüsha istinsâh edilmesini emretti. Hazırlanan nüshalar Medine cami'nde (Mescidi Nebevi) halkın huzurunda okundu. Daha sonra bu nüshalar, sınırları Endülüs'e (İspanyanın güneyi) kadar genişleyen İslam coğrafyalarına gönderildi.

Bundan sonra tüm İslam coğrafyasında resmi mushaf'a uygun olarak Kur'an ğretimi yapılması ve farklılık gösteren diğer nüshalarında imha edilmesi emredildi.¹⁵⁶

Bu rivâyetler işığında, Hız. Osman'ın Kur'an mushaf'ını oğaltmasındaki neden olarak, farklı okuyuşların oluşması ve bundan kaynaklı olayların toplumu ihtilafa düşürmesidir.

Dönemin halifesi olan Hız. Osman'ın, bu soruna bir çözüm olarak Kureyş lehçesiyle yazılan mushaf'ın resmi mushaf olarak kabul edilmesi ve çoğaltılması yönünde almış olduğu karar kendi itihadıdır. Bu istinsâh meselesinin tevkîfi olduğuna dair elimizde hiçbir veri yoktur. Bunu dönemin şartları bağlamında alınmış bir karar olarak görmek gerekir.

2.7. SÛRELERİN TASNİF EDİLMESİNİN TEVKİFİLİĞİ

İslam limleri Kur'an srelerinin dört kısım olduğunu söylemişlerdir. Bunlar; Tuvel, Miun, Mesani, ve Mufassal'dır.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Hamidullah, **Allah'ın Elçisi Hız. Muhammed**, 199

¹⁵⁷ Zerkeş, I/172

İbn Atiye'ye göre bu tabirler Resulullah'ın döneminde de kullanıldığını dolayısıyla bu tasniflerin tevkîfi olduğunu belirtir.¹⁵⁸ Kur'ân'ı kerim şu şekilde tasnif edilmiştir.

1. Tuvel: Uzun sûreler; Bakara, Âl-i İmran, Nisa, Maide, En'am, A'raf, Enfal ve Tevbe sûrelerine denir.
2. Miun: Uzunluk açısından âyet sayısı 100'e yaklaşan veya geçen sûrelerdir.
3. Mesani: Âyet sayısı açısından miun'dan daha az olan sûrelerdir.
4. Mufassal: Kur'ân'ı Kerimin son bölümüdür.¹⁵⁹ Kısa sûreler oldukları için ve sık sık besmeleyle ayrıldıkları için mufassal olarak isimlendirilmişlerdir.

Mufassal sûreler de üçe ayrılır.

1. Tuvel: Hucurat'tan Buruc'a kadar olan sûreler. (49-85)
2. Evsat: Tarık sûresinden Beyyine sûresine kadar. (86-98)
3. Kısar: Zelzele sûresinden Nas sûresine kadar (99-114) olan sûrelerdir.¹⁶⁰

2.7.1. Sûre İsimlerinin Tevkîfilîği

Kur'ân'ı Kerim'in sûrelere ayrılması ve sûrelerin çeşitli adlarla isimlendirilmesi bizzat Resuli Ekrem tarafından yapılmış olup tevkîfidir. Sûrelerin isimleri hadislerde zikredildiği için bu isimlendirmelerin bizzat Resulullah tarafında yapıldığına dair en ufak bir şüphe ve ihtilaf yoktur.¹⁶¹

Kur'ân'ı Kerimde yer alan sûrelerin her birinin genel (meşhur) bir ismi olmakla beraber bazı sûrelerin iki ismi vardır.¹⁶²

Sûreler genelde, kıssa anlatılmışsa kıssası anlatılanın ismini, konu anlatılmışsa konunun ismini, sûrenin ilk kelimesi yada sûrelerin başında bulunan Huruf_i mukattaâ'dan isimlerini almıştır.¹⁶³

¹⁵⁸ Keskiöglü, 107

¹⁵⁹ Yıldırım, 53-54

¹⁶⁰ Suyûtî, 139-140

¹⁶¹ Keskiöglü, 111

¹⁶² Adnan Muhammed Zerzurî, **Ulûm'ul Kur'ân Merdele İla Tefsiril Kur'ân'i ve Beyani İcazihi** (Elektronik Sürüm), El Mektebül İslami, Beyrut 1981, 103

¹⁶³ Yıldırım, 51

Sûrelerin ikinci isimleri de vardır. Örneğin; Bakara sûresine Festas'ü-l Kur'ân, Muhammed sûresine Kital, Fâtiha'ya Ümmül kitap,¹⁶⁴ İnsan sûresine Dehr, Fatır sûresine Melaike denilir.

Bazen de iki ya da daha fazla sûre gruplarına farklı isimler verilir. Örneğin Bakara ve Âl-i İmran'a parlak sûreler anlamında Zehravan; Felak ve Nas için Muavvizetan; İhlas, Felak ve Nas için de Muavvizat; Hadid, Haşr, Saff, Cumu'a, Teğabün, Â-la sûreleri için Müsebbihat, Mü'min, Fussilet, Şura, Zuhruf, Duhan, Casiye, Ahkaf için Havamin ya da Zevat'ı hamim; Elif Lam Ra ile başlayan Yunus, Hud, Yusuf, Râ'd, İbrahim ve Hicr sûrelerine Zevatu'r-Ra; Ta Sin Mim, Ta Sin ile başlayan Şu'ara, Kasas ve Neml sûrelerine ise Tavasın adı verilmektedir.¹⁶⁵

Kur'ân'ın sûrelere ayrılması ve bu sûrelere isim verilmesi tevkîfidir. Sûre isimleri hadislerde de geçer. Resulullah, filan sûrenin filan âyeti diyerek sûrenin ismini zikreder. Fâtiha, İhlas, Kevser, Yasin ve daha birçok sûrenin adını zikreder. Sûre isimlerinin Resulullah tarafından belirlendiği konusunda ihtilaf yoktur.¹⁶⁶

2.7.2. Sûre ve Âyetlerin Sayısı

Kur'ân'ı Kerimde yer alan sûrelerin sayısı icmâ ile 114 olarak kabul edilmiştir. Enfal ve berâe sûrelerini bir sûre kabul edenlerin görüşüne göre ise sûrelerin sayısı 113'tür.¹⁶⁷

Kur'ân'ı Kerimdeki âyetlerin sayısı 6.200 olduğu görüşünde ittifak vardır. Bununla beraber kirâat ekolleri arasında küsuratta ihtilaf vardır. Kûfi'lere göre 6236, Mekki'lere göre 6220, Şami'lere göre 6216, Medinelilere 6217,6214 ya da 6.210, Basri'lere göre 6204, 6205 ya da 6219 dur.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Zerzurî, 103-104

¹⁶⁵ Yıldırım, 51

¹⁶⁶ Keskioglu, 111

¹⁶⁷ Suyûtî, 143

¹⁶⁸ Yıldırım, 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ÂYET VE SÛRELERİN TEVKİFİLİĞİ

3.1. ÂYETLERİN TEVKİFİLİĞİ

Kur'ân'ı Kerim'in tamamının yazılması ve tespiti, âyetlerin sûrelerdeki düzeni sağlam kaynaklara göre Hz. Peygamber döneminde gerçekleşmiştir. İslam âlimleri ve özellikle Kur'ân ilimlerinde araştırma yapan ilim adamları bu konuda ittifak etmişlerdir. Bu konudaki tartışma konusu sûrelerin de âyetler gibi tanzim edilip edilmediği konusudur.

Sûrelerin tertibi, Resulullah'ın döneminde mi yoksa Resulullah'ın vefatından sonra mı yapıldığı konusu İslam âlimlerini meşgul etmiş, onları araştırmaya sevk etmiş ve farklı fikirler öretmelerine sebebiyet vermiştir.¹⁶⁹

Ulûm'ul Kur'ân ıstılahında âyet, Kur'ân'daki sûreleri oluşturan, başı ve sonu belli, yüce Allah'ın kudretinin birer nişanesi ve aynı zamanda Resulullah'ın risaletini tasdik eden, birer delil niteliği taşıyan cümlelerdir.¹⁷⁰ Âyetlerin tevkîfiliği meselesini açıklığa kavuşturan en önemli kaynak bize intikal eden rivâyetlerdir.

İslam bilginleri, Kur'ân'daki âyetlerin sıralanışının tevkîfi olduğu konusunda hemfikirdirler. Yani Resulullah'a Cebrail âyetlerin sûrelerdeki yerlerini söylemiş ve Resulullah da yerlerini belirlemiştir.¹⁷¹ Resulullah nazil olan âyetleri yazmaları için Vahîy kâtiplerine, şu âyeti şu sûrenin filan yerine yazın diye emreder Vahîy kâtipleri de bunu yerine getirirdi. Bunu Resulullah'a Cibril'in bildirdiği konusunda ihtilaf yaşanmamıştır.¹⁷²

El Kermani, Cibril'in her sene Resulullah'a Kur'ân'ı arz ettiğini Arzâ-i Ahirede iki sefer arz ettiğini söyledikten sonra şöyle der: ‘En son inen âyet,

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

¹⁶⁹ Öztürk, 222

¹⁷⁰ Zerkanî, I/188

¹⁷¹ Muhsin Demirci, **Kur'ân Tarihi**, (6.Baskı), İfav, İstanbul 2014, 134

¹⁷² Keskiöglü, 105

‘Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.’¹⁷³ âyetidir. Cibril Resulullah’a bu âyeti riba ve deyn âyetlerinin arasına yazmasını emretti.¹⁷⁴

İbn Faris âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu söyleyerek şöyle der: “Âyetlerin yerlerini Resulullah’a Cibril bildirmiş, Cibril'e de Allah bildirmiştir.”¹⁷⁵

Berâe (r.a.) şöyle anlatıyor:

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا

‘Müminlerden -özür sahibi olanlar dışında- oturanlarla malları ve canlarıyla Allah yolunda cihat edenler bir olmaz...’¹⁷⁶

Âyetinin nüzülüyle ilgili Nebi (s.a.v.) şöyle dedi: ‘Bana Zeydi çağır. Beraberinde Levha veya kürek kemiği getirsin. Sonra Resulullah yaz dedi. Â'ma olan Amr ibn Ümmü mektum Nebi'nin arkasındaydı. Ümmü mektum şöyle dedi, ‘Ya Resulullah bana niçin yazmayı emrediyorsun? Muhakkak ki ben gözleri görmeyen biriyim.’ Sonra âyet nazil oldu.’¹⁷⁷

İbn Hesar şöyle demektedir: ‘Sûre ve âyetlerin yerlerinin belirlenmesi Vahîy ile olmuştur. Resulullah, nazil olan âyetleri hangi sûrenin hangi âyetinin yanına yazılacağını Vahîy kâtiplerine bildirirdi. Kur’ân’ın, Resulullah’ın tilavet ettiği şekliyle tertiplendiği mütevatir olarak kesinlik kazanmıştır. Ashâb da bu şekilde Kur’ân’ı cem etti.’¹⁷⁸

İbn Abbas’ın görüşü de şöyledir: ‘Öyle zaman olurdu ki Resulullah’a birden fazla sûreler bir anda nazil olurdu. Kendisine bir şey nazil olduğunda Vahîy kâtiplerinden birini çağırır, bu âyeti şu sûredeki şu âyetin yanına koyunuz.’ Diye emrederdi.’¹⁷⁹

¹⁷³ Bakara, 2/281

¹⁷⁴ Suyûtî, 138

¹⁷⁵ Suyûtî, 137

¹⁷⁶ Nisa, 4/95

¹⁷⁷ Buhari, **Kitabül Fedailül Kur’ân**, III/339

¹⁷⁸ Suyûtî, 137

¹⁷⁹ Kemal Atik, ‘‘Âyet ve Sûrelerin Tevkîfilîği Meselesi’’ (Elektronik Sürüm), Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1989, 202

Kadı Ebû Bekir şöyle diyor: “Âyetlerin tertibi emri vaciptir. Lazım hükümdür. Cibril Resulullah’a şöyle demiştir. Bu âyeti şu yere koy.”¹⁸⁰

Mekki b. Ebû Talib bu konuda şöyle der: “Âyetlerin sırası ve sûre başlarına bismelenin konulup konulmaması tevkîfidir. Resulullah’ın emriyle olmuştur. Tevbe (berâe) sûresinin besmeleyle başlamaması da tevkîfidir.”¹⁸¹

Cumhur ulema, âyetlerin tertibi konusunda, âyetlerin tertibi tevkîfi olduğunu, âyetlerin sûrelerdeki yerlerini Resulullah’ın sahâbeye bildirdiğini söylemektedir. Onlara göre âyetlerin yerlerini Resulullah’a da Cibril bildirmiştir. Sahâbeyi kiram âyetlerin sûrelerdeki tertibi konusunda kendilerinden bir şey katmamışlardır. Onlar da Resulullah’ın emrini yerine getirmişlerdir. Ümmet bu konuda icmâ’ etmiştir.¹⁸²

Beğavi’nin görüşü de şöyledir: “Resulullah’a nazil olan Kur’ân iki kapak arasında cem olundu. Onda ne bir eksik ne de bir fazlalık yoktur. Kur’ân, bir ekleme ve eksiltme yapılmadan Resulullah’tan işitildiği gibi yazıya geçirildi. Resulullah, şu an elimizde bulunan Kur’ân’ın tertibi şeklinde ashâbına Kur’ân’ı öğretiyordu. Cibril ona bu şekilde öğretmişti. Âyet nüzul olduğunda Cibril, bu âyeti şu sûreye şu âyetten sonra yaz diyordu. Muhakkak ki Kur’ân bu tertipte Levhi Mahfuzda yazılıdır. Allah onu Dünya semalarına cümle cümle indirdi. Onu bir sebebe binaen parça parça indirdi. Nüzul tertibi tilavet tertibinden farklıdır.”¹⁸³

Zerkeşî, bütün sûrelerde âyetlerin tertibi ve sûrelerin başındaki bismelenin tevkîfi olduğunu bunda şüphe olmadığını söylemektedir. Ayrıca ona göre bu konuda ihtilaf olmadığından dolayı aksini söylemek de caiz değildir.¹⁸⁴

Suyûtî: “Âyet tertibinin tevkîfi olduğu konusunda icmâ vardır. Bunda şüphe yoktur.” der.¹⁸⁵

Zerkanî: “Âyetlerin yerlerini belirleyen Allah’u Teâlâ’dır. Allah Resule bildirmiş, Resul de yerlerini belirlemiştir. Bunda Resulullah’ın tasarrufu söz konusu değildir. Bilakis Cibril nazil olan âyetlerin yerlerini Resulullah’a bildiriyordu. Resulullah daha

¹⁸⁰ Suyûtî, 136

¹⁸¹ Demirci, 134

¹⁸² El-Ğarnatî, 45

¹⁸³ Suyûtî, 136-137

¹⁸⁴ Zerkeşî, I/181

¹⁸⁵ Suyûtî, 134

sonra, nazil olan âyeti ashâbına okuyordu. Vahîy kâtiplerine okuduğu âyeti, filan sûrenin filan yerine yazın diye emrediyordu. Bu âyetin yeri bu sûredir diyordu.”¹⁸⁶

Mekkilere göre Âyetlerin tertibi Resulü Allah’ın emriyle olmuştur. Tevbe (Berâe) sûresinin besmelesiz yazılması da Resulü Allah’ın emriyle olmuştur.¹⁸⁷

İbn Vehb imamı malikten şunu işittiğini söyler: ‘‘Kur’ân’ı Kerim Resulü Allah’tan işitildiği şekliyle cem olunmuştur.’’¹⁸⁸

Ebû Câ’fer b. Ez-Zubeyr’in bu konudaki görüşü şöyledir: ‘‘Âyetlerin Kur’ân’daki sıralanışı Hz. Peygamber’in emriyle olmuştur. Müslümanlar arasında bu konuda herhangi bir ihtilaf vûkû bulmuş değildir.’’¹⁸⁹

İbn Hacer de şöyle der: ‘‘Âyetlerin tertibi zahiren içtihadî olarak görünse de rivâyetler ve hadisler bize âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu göstermektedir.’’¹⁹⁰

İbn Mes’ûd’un naklettiği bir hadisi şerifte Resulü Allah şöyle buyuruyor: ‘‘Her kim geceleyin Bakara sûresinin son iki âyetini okursa, bu âyetler ona yeterli olur. Onu emin kılar.’’¹⁹¹

Osman Keskiöğlü bu rivâyetle ilgili şöyle söylemektedir: ‘‘Demek Bakara sûresi tertipli ve ashap da bu tertibi biliyor ki, sonundan iki âyet deyince onların hangi âyetler olduğunu anlıyorlar. Eğer tertip olmasa son âyet denmezdi. Bunların hangi âyetler olduğu bilinemezdi.’’¹⁹²

Bir diğer hadiste Resulü Allah: ‘‘Deccal ortaya çıktığı zaman, ondan korunmak için Kehf Sûresi’nin ilk on âyetini okuyun.’’¹⁹³ Buyurdu.

Bu rivâyetler âyetlerin tevkîfi olduğuna delalet eder. Eğer âyetlerin tertibi tevkîfi olmasaydı, Resulü Allah bu şekilde âyetlerin yerlerini belirleyerek Bakara sûresinin son iki âyeti demezdi. Aynı şekilde Kehf sûresinin ilk on âyeti demesi, o âyetlerin bir tertibi olduğuna delalet eder. Bunda şüphe yoktur ki Resulü Allah Bakara sûresinin son iki âyeti demesiyle ‘‘amene’r-resulü’’ diye başlayan âyetleri, Kehf sûresinin ilk on âyeti

¹⁸⁶ Zerkanî, I/192

¹⁸⁷ Suyûtî, 136

¹⁸⁸ Suyûtî, 136

¹⁸⁹ Demirci, 134

¹⁹⁰ Suyûtî, 136

¹⁹¹ Buhari, *Kitabül Fedailül Kur’ân*, III/342

¹⁹² Keskiöğlü, 109

¹⁹³ Demirci, 135

demesiyle de Hz. İsa'nın Allah olduğu görüşünü red eden âyetleri kast etmiştir. Bu, Resulullah dönemindeki âyet düzeni ile şu an elimizde bulunan Kur'ân'ın düzeninin aynı olduğu gerçeğini yansıtmaktadır.¹⁹⁴ Âyetlerin tertibi vahye müstenid olduğunu ümmet ittifak etmiştir.

El-A'zamî âyetlerin sûrelerdeki tertibiyle ilgili şöyle demektedir: ‘‘Kur'ân'da âyet ve sûrelerin tertibinin eşsiz olduğu yaygın olarak kabul edilir. Bu dizin ne vahyin nüzul sırasını izler ne de konu sıralamasını izler. Bu tertibin altında yatan gizli şeyi en iyi Allah bilir. Çünkü Kur'ân O'nun kitabıdır. Şimdi ben vicdansız bir editör rolü oynayarak bir başkasının kitabını yeniden düzenlesem, cümle sıralarını vb. değiştirmek sonra da eserin tüm anlamını değiştirmek son derece kolaylaşır. Ama ortaya çıkan bu ürün artık kitabın asıl yazarına atfedilemez. Çünkü eğer yazarlığın meşru hakkı korunacaksa, yalnızca yazarın kendisi sözcükleri ve malzemeyi değiştirmeye yetkilidir. Bu nedenle tertip Allah'ın kitabındadır çünkü O tek yazardır ve kitabının içindekileri düzenleme hakkı yalnızca O'na aittir. Kur'ân bu konuda çok açıktır.¹⁹⁵

Mehmed şerefeddin yaltkaya da âyetlerin tertibi tevkîfî olduğunu, yani mevcut tertibi Resulullah'ın yaptığını, bunda asla şüphe olmadığını dile getirmektedir.¹⁹⁶

Hz. Resulullah zamanında âyetlerin tertibi hıfzen cem olunmuş, Hz. Ebû Bekir zamanında kitaben cem olunmuş ve Hz. Osman zamanında da kirâat'ta cem olunmuş, günümüze kadar muhafaza edilmiştir. Âyetleri tertip eden Resulullah'tır. Ona da Cibril bildirmiştir. Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman da bu tertibe riâyet etmişlerdir.¹⁹⁷

Abdullah İbn Abbâs, hizmetçisi Kureybe, teyzesi ve Peygamberin zevcesi olan Meymûne'nin yanında bir gece geçirdiğini haber verip şöyle demiştir: ‘‘Ben başımı yastığa koyarak uzandım. Resulullah ve ailesi de yastığa başlarını koyarak uzandılar. Resulullah uyudu. Gece yarısı veya biraz önce veya biraz sonra uyandı. Uyandıktan sonra elleriyle yüzünü silmeye başladı. Ondan sonra Âl-i İmran Sûresi'nin son on âyetini okudu. Sonra kalkıp asılı duran bir su kabına uzandı. Onunla abdest aldı. Sonra namaz kıldı. Ben de O'nun yaptığı gibi yaptım. Sonra gittim, sol yanına namaza durdum. Sağ elini başımın üzerine koydu ve sağ kulağımı tutup sağ tarafına aldı. Sonra

¹⁹⁴ Demirci, 135

¹⁹⁵ El-A'zamî, 108

¹⁹⁶ Sümertaş, 351

¹⁹⁷ Keskiöglü, 106

iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât, sonra yine iki rekât namaz kıldı. Müezzîn ezan okuduktan sonra iki rekât daha namaz kıldı. Sonra sabah namazı için çıktı.¹⁹⁸

Bu rivâyette İbn Abbas Âl-i İmran sûresinin son on âyeti demesi, âyetlerin tertibinden haberdar olduğu ve Kur'ân'ın bir tertibinin olduğuna işaret eder.

Peygamberin vahîy kâtiplerinden olan Ubeyy b. Ka'b şunu anlatır: "Bazen bir sûrenin başlangıcı Peygamber'e vahyedilir ve ben onu yazarım, sonra da bir başka vahîy inince 'Ubeyy bunu şunun şunun zikredildiği sûreye yaz' derdi. Başka zamanlarda vahîy indiğinde de Peygamber onun doğru yerini bana söyleyinceye kadar tâlimatını beklerdim.¹⁹⁹

Yusuf b. Mahek şöyle naklediyor: "Hz. Âişe'nin yanındayken ona bir Iraklı geldi ve hangi kefen'in daha hayırlı olduğunu sordu. Hz. Âişe de sana yazıklar olsun bunun ne önemi var diye cevap verdi. Adam şöyle devam etti; bana mushaf'ını gösterir misin ey müminlerin annesi? Hz. Âişe bunun nedenini sordu. Adam, Kur'ân'ının düzensiz olduğunu ve kendi mushaf'ını onunkiyle düzenlemek istediğini söyledi. Hz. Âişe; hangisinin önce ya da sonra ona ne zararı olduğunu sordu. Adam, şüphesiz cennet ve cehennem zikredildiği mufassal sûreler önce indirildi. İnsanlar İslam'a girince de helal ve haramla ilgili âyetler indi. Şâyet önce; "İçki içmeyin" âyeti inseydi; insanlar, içki içmeyi bırakmayız derlerdi. Şâyet önce "Zina etmeyin" emri gelseydi, insanlar; "Zinayı asla terk etmeyiz" diyeceklerdi. Mekke'de Resulullah'a,

بَلِ السَّاعَةِ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدهَى وَأَمْرٌ

"**Bilakis kıyamet onlara vadedilen asıl saattir ve o saat daha belalı ve daha acıdır.**"²⁰⁰ Âyeti nazil olduğunda ben daha oyun oynayan bir çocuktum. Fakat Bakara ve Nisa sûreleri nazil olduğunda Resulullah'ın yanındaydım. Bunun özerine Hz. Âişe ona mushaf'ını açtı ve her sûreyi imla ettirdi.²⁰¹

Bu hadiste sahâbenin âyet tertiplerini rast gele değil belli bir düzene göre, Resulullah'ın onlara emrettiği şekilde âyetleri tertipleedikleri anlaşılmaktadır.

¹⁹⁸ Buhari, **Kitabül Tefsirül Kur'ân**, III/213-214

¹⁹⁹ El-A'zamî, 110

²⁰⁰ Kamer, 54/46

²⁰¹ Buhari, **Kitabül Fedailül Kuran**, III/340

Bu konuda bir başka rivâyet de şöyledir: ‘‘Zeyd b. Sabit’in başkanlığında çalışan heyet, yazarken bir âyette tahkiki icab eden bir şey oldu mu, sahifelerde açık yerler bırakırlardı. Hz. Osman ve Hz. Ömer’e sorarlardı, işi tahkik ettikten sonra o açık bırakılan beyaz yere âyeti yazarlardı. Demek âyetlerin tertibi belli ki, o sırayı bozmuyorlar, her birinin yeri var ki açık bırakıyorlar. Kelimenin nasıl yazılacağını tahkik ettikten sonra onu belli yerine yazıyorlar. Bu iş ancak muayyen tertipte yapılır. Herkesçe malum olan da işte budur. Bunda icmâ vardır. Her sûrenin âyetleri o kadar muhkem bir sûrette tertip olunmuştur ki, bundan daha mükemmeli tasavvur olunamaz. Kur’ân’ın tertibi sahibi vahye aittir.’’²⁰²

Şâyet âyetler gelişi güzel tertiplenmiş olsaydı herkesin elinde farklı tertiplenmiş bir mushaf olurdu. Resulüllah’ın emrettiği âyetlerin tertibi günümüze kadar mütevatir olarak gelmiştir.

Osman b. Ebû Âs’ şöyle diyor: ‘‘Resulüllah’ın yanında oturuyordum. Güzlerini dikti ve baktı. Sonra şöyle dedi: ‘Bana Cibril geldi ve şöyle emretti. Şu âyeti,

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَاءِ ذِي الْقُرْبَىٰ

‘Muhakkak ki Allah, adaleti, iyiliği, akrabaya yardım etmeyi emreder.’²⁰³ Âyetini şu sûrenin şu yerine koy.’’²⁰⁴

Resulüllah âyetlerin tertibinden ashabı haberdar ederdi. Ayrıca Resulüllah cemaatle namaz kılarken uzun sûreler okurdu. Ashâb bu sûreleri sürekli dinler sûrelerdeki âyetlerin tertibi konusunda malumat sahibi olurlardı.²⁰⁵

Yine bu konuya örnek teşkil eden sûrelerden biri de Alak sûresidir. Alak sûresi 19 âyettir. Tercih edilen kavle göre ilk beş âyeti nazil olan ilk âyetlerdir. Bu sûrenin 6. âyeti

كَلَّا إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظٍ

‘Gerçek şu ki, insan azar’²⁰⁶ ve 9. Âyeti’nin

أَرَأَيْتَ الَّذِي يَنْهَىٰ

²⁰² Keskiöglü, 106

²⁰³ Nahl, 16/90

²⁰⁴ Zerkanî, I/193

²⁰⁵ Keskiöglü, 106

²⁰⁶ Alak, 96/6

‘‘Gördün mü şu men edeni’’²⁰⁷ Ebû Cehil hakkında nazil olduğu rivâyet edilir. Nazil olan ilk beş âyet ile daha sonra nazil olan âyetler arasında zaman farkı vardır. Ebû Cehil’in küfrüyle ilgili inen âyetlerin nübüvvetin ilk âyetlerinden sonra yazılması âyetlerin tertip ve düzeninin tevkîfi olduğunu göstermektedir.²⁰⁸

Resulullah döneminde ashâbın âyetlerin yerlerini bildiklerine delil olacak bir diğer rivâyette Kelale²⁰⁹ âyetiyle ilgilidir. (Âyetü’s-sayf)²¹⁰

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِن لَّمْ يَكُنْ لَهَا
وَلَدٌ فَإِن كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا التُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِن كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَن
تَضِلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ

‘‘Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Kız kardeş olup çocuğu olmazsa erkek kardeş de ona varis olur. Kız kardeşler iki tane olursa (erkek kardeşlerinin) bıraktığının üçte ikisi onlarıdır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş mevcut ise erkeğin hakkı, iki kadın payı kadardır. Şaşırmanız için Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.’’

Âyetle ilgili rivâyetlerden ilkinin Buhari nakleder. Ebû İshak, Berâe (r.a.)’dan şunu işittiğini söyler: ‘‘En son indirilen sûre (Berâe) dir. En son indirilen âyet de nisa sûresi son âyetidir.’’ Bu rivâyette aynı şekilde ashâb’ın âyetlerin yerlerini bildikleri ve onlarla ilgili fikir beyan ettikleri anlaşılıyor. Yine Kelale âyetiyle ilgili Müslim’in Hz. Ömer’den naklettiği bir diğer rivâyette şöyledir: Hz. Ömer: ‘‘Kelale hakkında Resulullah’a soru sorduğum kadar başka hiçbir konuda sormadım. Taki parmağıyla göğsüme vurarak ‘Nîsa sûresinin sonunda bulunan sayf âyeti sana yeterlidir.’²¹¹ Dedi.’’ Görülüyor ki Resulullah âyetin hangi sûrenin hangi yerinde olduğuna işaret ediyor.

Zeyd b. Sabit Resulullah’ın âyetleri tertip etmesiyle ilgili şunu nakleder: ‘‘ biz Peygamberle birlikte tırşelerden Kur’ân’ı bir araya getirirken ‘mübarek ol Şam’ dedi. O’na niçin öyle dediniz ey Allah’ın Resülü diye soruldu. O da ‘Çünkü Rahmanın

²⁰⁷ Alak, 96/9

²⁰⁸ Atik, 206

²⁰⁹ Kelale, Çocuksuz vefat eden kimseye kimlerin mirasçı olacağını belirten âyet

²¹⁰ Kelale âyeti Yaz mevsiminde nazil olduğu için bu isimle de anılır.

²¹¹ Zerkanî, I/193

melekleri kanatlarını onun üzerine yaydı' şeklinde yanıt verdi.²¹² Anlaşıyor ki Resulullah vahiy kâtipleriyle bir araya geliyor Kur'ân'ın tertibi ve düzenlenmesiyle bizzat ilgileniyordu.

İbn Abbas'ın şöyle dediği nakl edilir: Hz. Muhammed Mekke'yi feth ettiği zaman Osman b. Talhay'ı yanına çağırdı. Osman gelince Resulullah ona, anahtarı bana getir dedi. O da anahtarı getirip Resulullah'a verdi. Daha sonra Resulullah:

إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne kadar güzel öğütler veriyor. Şüphesiz Allah her şeyi işitici, her şeyi görücüdür.”²¹³ Âyetini okudu.

Bazı kaynaklar, bu âyetten önceki âyetin (Nisa 57) Bedir savaşından sonra nazil olduğunu zikreder. Medine'nin Fethi hicretin 8. Yılı gerçekleşmişti. Bedir savaşı ise hicretin 2. Yılında olmuştur. İki olay arasındaki zaman 6 yıldır. Zikrettiğimiz 58. âyetin kendisinden 6 yıl önce nüzul olan âyetten sonra yazılması, âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu gösterir.²¹⁴ Mekke'de nazil olan sûrelerin içerisinde Medine'de nazil olan âyetlerin yer alması konunun ispatı açısından önemlidir. Örneğin El-Hacc sûresi mekki olmasına rağmen 19.-24. âyetleri Medine'de nazil olmuştur.²¹⁵ Yine hicretten sonra nazil olan Bakara sûresi medeni olmasına rağmen sûredeki,

وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ

“Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.”²¹⁶ Âyeti veda haccında Mekke'de nazil olmuştur. Maide sûresi de Medine'de nazil olmasına rağmen üçüncü âyeti,

²¹² El-A'zamî, 110

²¹³ Nisa, 4/58

²¹⁴ Atik, 202-203

²¹⁵ Kur'ân-ı Kerim Diyanet Meali “Sûre 78 âyettir. Müfessirlerin çoğunluğuna göre 19. âyetten itibaren 6 âyet Medine'de, diğerleri Mekke'de nazil olmuştur. Bu sûrede, hac farızasının daha önce Hz. İbrahim tarafından başlatıldığından ve Hz. Muhammed (s. a. v.) tarafından da devam ettirildiğinden bahsedildiği için sûreye "Hac sûresi" denilmiştir.”

²¹⁶ Bakara, 2/281

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدَمُّ وَالْحُمُّ الْخَنْزِيرُ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخَنِقَةُ وَالْمَوْقُوذَةُ وَالْمُتَرَدِّيَةُ وَالنَّطِيحَةُ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ ذَلِكَ فِسْقُ الْيَوْمِ بِيَسِّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْسَبُوهُمْ وَاحْسِنُوا الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ فِي مَخْمَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ

‘Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna- dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslam'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açıklık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.’²¹⁷ Mekke’de, veda haccında, Cuma günü, arefe akşamı nazil olmuştur.

Bu konuda Buhari’den gelen rivâyet şöyledir. Yahudiler, Hz. Ömer’e şöyle dediler: "Siz bir âyet okuyorsunuz ya, şâyet o âyet bize inseydi o günü bayram ilan eder kutlardık." Hz. Ömer şöyle diyor: "Ben onun indiği zamanı ve yeri, indiği zaman Resulullah'ın nerde olduğunu biliyorum. Arafe günü inmişti. Biz o vakit Arafattaydık ve bir cuma günüyüdü."²¹⁸

Mekki bir sûrenin medeni bir âyeti içermesi, medeni bir sûrenin de mekki bir âyeti içermesi yapılan tertibin gelişi güzel değil belli bir emir doğrultusunda yapıldığını gösterir.

Nasuh mensuh âyetleri de âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu gösterir. Nasuh ve mensuh olan âyetlerden nâsih olanlar mensuh olan âyetlerden önce yazılmıştır. Hâlbuki mensuh olan âyetler nâsih olan âyetlerden önce nüzul olmuştur.²¹⁹ Örneğin,

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

²¹⁷ Maide, 5/3

²¹⁸ Buhari, Kitabül Tefsirül Kuran, III/222

²¹⁹ Atik, 203

“Sizden ölenlerin, geride bıraktıkları eşleri, kendi başlarına (evlenmeden) dört ay on gün beklerler. Bekleme müddetlerini bitirdikleri vakit, kendileri hakkında yaptıkları meşru işlerde size bir günah yoktur. Allah yapmakta olduklarınızı bilir.”²²⁰ Âyeti, mushaf sırası kendisinden sonra olan,

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرَ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ

“Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. Eğer o kadınlar, (kendiliklerinden) çıkıp giderlerse, kendileri hakkında yaptıkları meşru şeylerden size bir günah yoktur. Allah azizdir, hakimdir.”²²¹ Âyetinden sonra nazil olmuştur. Bu durum âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu gösterir.

Bununla ilgili nakledilen rivâyet şöyledir. İbn Zübeyr, Osman b. Affan’a şöyle dediğini nakleder: “Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler...”²²² Âyetini başka bir âyet nesh ettiği halde, niçin nesh edilen âyeti mushaf’a yazdın? Diye sorduğunu, Hz. Osman’ın da şöyle dediğini nakleder: “Ey kardeşimin oğlu, hiçbir şeyi asıl yerinden çıkartıp başka yere yazamam.”²²³

Hız. Osman ve Hız. Zübeyr arasında geçen bu diyalog âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunun bir işaretidir. Hız. Osman bu konuda bir tasarrufun söz konusu olmadığını farkındaydı. Bu konuda bir görüş söyleyemezdik.²²⁴

Bu konuda bir diğerk delil de Arzâ rivâyetleridir. Bilindiği gibi Resulüllah, vahyin başlangıcından itibaren her sene o zamana kadar nüzul olan tüm vahyi Cebrail'e arz ediyordu. Son sene ise Resulüllah Cibril'e iki defa Kur'ân'ı arz etmiş,²²⁵ “Arzâ-i Ahire” Resulüllah bunu vefatına işaret ettiğini söylemişti. Rivâyetlere göre Arzâ-i Ahire de Kur'ân, Cebrail tarafından tıpkı Levh-i Mahfuz'da olduğu şekliyle Resulüllah'a okumuş ve Resulüllah ta bu şekliyle ezberlemiştir. Bu duruma göre şu an elimizde bulunan Kur'ân'ı Kerim Levh-i Mahfuz'da bulunan ve Cibril'in Resulüllah'a

²²⁰ Bakara, 2/234

²²¹ Bakara, 2/240

²²² Bakara, 2/240

²²³ Buhari, *Kitabül Tefsirül Kur'ân*, III/202

²²⁴ Zerkanî, I/193

²²⁵ Zerkanî, I/192

Arzâ-i Ahire de okumuş olduğu Kur'ân'la tertip ve nizam açısından aynıdır. Zira Hz. Peygamber Arzâ-i Ahire de bütün vahîy kâtiplerini çağırıp, Cibril'in kontrolünde Kur'ân'ı sesli okudu. Orda hazır bulunan Vahîy kâtipleri de Resulullah'ın okumuş olduğu Kur'ân'ın tertibini takip ettiler ve kendi mushaflarını da güzden geçirdiler.

Arzâ sonunda Resulullah Vahîy kâtiplerine şöyle dedi: "Size okuduğum ve sizin de dinleyerek yazılı metinleri düzenlediğiniz işte bu Kur'ân, Levh-i Mahfuz'da bulunan Kur'ân'ın aynısıdır. Kur'ân'ı bu şekilde koruyun." Buyurdu. Bu durumda Kur'ân'ın tertibiyle ilgili ne sûrelerin ne de âyetlerin yerleriyle ilgili bir problem olmamalıdır. Vahîyle tespit edilmiş, tevkîfidir. Âlimler Arzâ olayından böyle bir sonuca varmışlardır.²²⁶ Âyetlerin tevkîfiliğiyle ilgili zikretmiş olduğumuz rivâyetlerden anlaşılacağı üzere âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğu sonucuna varabiliriz.

Resulullah âyetleri ashâbının huzurunda gerek namazlarda gerekse nüzul olduğu zamanda okumuş ashap buna şahitlik etmiştir. Yapılan tertipte âyetlerin sırası nüzul olduğu sıralama doğrultusunda değil, değişik zamanlarda, değişik şartlarda nazil olan âyetlerin Resulullah'ın emriyle yerleri belirlenmiş ve tertip bu şekilde olmuştur. Ashâbta aynı Resulullah'ın tertip ettiği gibi âyetleri tertip etmiş ve bu şekilde okumuşlardır. Vahîy meleği Resulullah'a getirdiği her vahyin yerini bildirmiş, Resulullah da Vahîy kâtiplerini çağırıp inen âyeti hangi sûreye, o sûrenin kaçınıcı âyetinden sonra yazılacağını bildirmiş, vahîy kâtipleri de bu emri yerine getirmişlerdir. Tertip aynen bu şekilde ilahî bir gözetim altında oluşmuştur.²²⁷

Âyetlerin tevkîfi olduğunun bir başka delili de, 23 sene gibi bir süre zarfında farklı sebeplerle, değişik zaman ve mekânlarda nüzul olan âyetlerin yan yana yazılması ve aralarında müthiş bir ahenk ve birliktelik olmasıdır. Bu birlikteliğin rast gele yapıldığını söylemek ve buna inanmak akıl kârı değildir.²²⁸

Âyetlerin tertibinin tevkîfi olduğunu, vahye dayandığını, aksinin düşünülmemeyeceğini, âyetlerin ve sûrelerin arasındaki ince nizam ve insicamı bu ilmin erbabının bildiğini söyleyen Keskiöglü şöyle bir örnek veriyor: "Açık ve berrak bir gecede gökyüzünde parıldayan yıldızlara bakıyorsun. Öteye beriye rast gele serpilmiş, gelişi güzel oralara düşmüşler gibi. Öyle tabur halinde sırada dizili değil. Kibrit

²²⁶ Keleş, 112

²²⁷ Atik, 207

²²⁸ Yıldız, 58

çubukları gibi istif de edilmemişler. Darma dağınık. Fakat bunların aralarında öyle bir ince nizam ve ahenk var ki, birinin mahrekinden çıkması, medarından küçük bir inhirafi dağılmasını mucip kılıyor. Senin gözünle tesadüfe bağlı, gelişi güzel sıralanmış gibi görünen bu gezen ve duran yıldızlar arasında öyle bir ahenk ve nizam var ki, insan hayran oluyor. Bunu bize kim haber veriyor? Heyet ilmi erbabı, Astronomi mütehasısı. O işten anlayan o, bu ince nizamı onun teleskopu görüyor ve gösteriyor. İş ihtisas meselesi, bu hususta söz heyet âliminin.’’²²⁹

Bu konuya dair bize ulaşan rivâyetler doğrultusunda âlimler, elimizdeki mushaf’ın tıpkı Beytü’l İzze’den indirilen mushaf’ın aynısı olduğu, bu sebepten ötürü elimizdeki mushafta bulunan âyet tertibinin ilahî bir emir sonucu olduğunu söyleyerek bu konunun içtihadî olmadığı görüşünü beyan etmişlerdir.²³⁰

Bu konudaki en büyük delil Vahîy nazil olduğunda Resulüllah’ın Vahîy kâtiplerini çağırıp inen âyetin yerini onlara söyleyerek oraya yazmalarını istemesidir.²³¹ Nüzul olan vahyin bizzat peygamber tarafından yerleri belirtilerek yazdırılmasıyla ilgili birçok rivâyet vardır.²³² Ulûm’ul Kur’ân’la ilgili çalışma yapan birçok İslam âlimi bu konuya dair yapmış oldukları değerlendirmeleri bu tür rivâyetlere dayandırmaktadırlar. Zira âyetlerin tertibi tevkîfi olmasaydı Resulüllah âyetleri kendi içtihadıyla nüzul sırasına göre düzenleyecekti. Hâlbuki farklı yer ve zamanda nüzul olan âyetlerin yerlerini Cibril’in söylediği şekliyle Resulüllah bizzat vahîy kâtiplerine bildirmiştir.

Bilindiği üzere Cibril, Resulüllah’a her sene o zamana kadar nazil olan Kur’ân’ı okuyor, daha sonra da Resulüllah kendisine arz ediyordu. Bu, vahîy süreci olan 23 sene boyunca devam etti. Resulüllah’ın vefat edeceği sene ise bu olay iki sefer gerçekleşmiş ve Resulüllah bunu vefatına yormuştu.²³³ Âlimler buna istinaden Kur’ân’ın, Levhi Mahfuz’daki şekliyle şu an elimizde bulunduğunu söylemektedirler.²³⁴ Yüce Allah:

شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ

²²⁹ Keskioglu, 112-113

²³⁰ Zerkeşi, I/167

²³¹ Suyûtî, 134

²³² Buhari, **Kitabül Fedailül Kur’ân**, III/339

²³³ Buhari, **Kitabül Fedailül Kur’ân**, III/340

²³⁴ Suyûtî, 167

‘‘Ramazan ayı, insanlara yol gösterici, doğrunun ve doğruyu eğriden ayırmanın açık delilleri olarak Kur’ân’ın indirildiği aydır.’’²³⁵ Ve bu ayın içerisinde de,

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ

‘‘Biz onu (Kur’ân’ı) Kadir gecesinde indirdik.’’²³⁶ Âyetleriyle yüce Allah Kur’ân’ın Ramazan ayında Kadir gecesinde indirilmeye başlandığını beyan etmiştir. Kur’ân bir sebebe binaen peyderpey nazil olmasına rağmen Levhi Mahfuzda olduğu tertibiyle mushaf’a geçirilmiştir. Yüce Allah Kur’ân’ın koruyucusu olduğunu bizzat beyan etmiştir. Yüce Allah:

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

‘‘Kur’ân’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.’’²³⁷ İslam âlimleri bu âyetlere dayanarak Kur’ân’ın Allah’ın koruması altında olduğunu, dolayısıyla tertibinin de tevkîfi olması gerektiğine kanaat etmişlerdir.²³⁸

Yine âyetlerin tevkîfi olduğu görüşünü benimseyenlerin, görüşlerini dayandırdıkları bir diğer mesele de, Mekke de nazil olan bir sûrenin içerisinde Medine’de nazil olan bir âyetin olması, ya da Medine’de nazil olan bir sûrenin içerisinde Mekke’de nazil olan bir âyetin olmasıdır. Şâyet âyetlerin tertibi tevkîfi değil de nüzul sırasına göre olsaydı her nazil olan âyet kendisinden önce nazil olan âyetin hemen akabinde yazılacaktı. Ancak böyle olmamış inen her âyetin yerini Resulullah titizlikle belirlemiş ve yazdırmıştır. Bu rivâyetler ışığında âyetlerin yerlerinin tevkîfi olmadığını yada âyetler daha önce nazil olan âyetlerin arasına rast gele serpiştirildiğini söylemek akıl kârı değildir.²³⁹

Nasuh mensuh meselesi de âyetlerin tevkîfi olduğunun bir diğer delilidir. Nüzul sırası itibare alınırsa nâsuh olan âyetler mensuh olandan sonra nazil olmuştur. Zira önce bir hüküm verilmiş ve daha sonra inen bir âyet daha önce nazil olan bir âyeti nesh etmiştir. Mushaftaki sıralamada ise bunun tam tersi vâki olmuştur. Nasuh olan âyetler

²³⁵ Bakara, 2/185

²³⁶ Kadir, 97/1

²³⁷ Hicr, 15/9

²³⁸ Suyûtî, 167

²³⁹ Atik, 202-203

mensuh olan âyetlerden önce yazılmıştır. Bu durum âyetlerin tevkîfi olduğuna işaret eder.²⁴⁰

Abdurrahman çetin, âyetlerin tevkîfi olup olmadığıyla ilgili yapmış olduğu değerlendirmede şunları ifade etmektedir: “Başta müsteşrikler olmak üzere kimilerinin, bazı âyetlerin olması gereken yerde değilde başka bir yerde bulunduğu iddialarının ilmî bir dayanağı yoktur. Kur’ân konularına göre düzenlenmiş bir ders kitabı değildir. Onun tertibi de mu’cize bir kitap oluşunun delillerindedir. Araştırmacıya düşen görev, herhangi bir âyete münasip bir yer bulmak değil, onun hikmetini arayıp bulaktır. Aksi halde bu işin sonu gelmez ve herkes kendine göre tertibe girer; buna da kimsenin hakkı ve yetkisi yoktur.”²⁴¹

Osman Keskiöglü da âyet tertibinin tevkîfi olduğunu belirtip şöyle der: “Elimizdeki mushafı şerif, Hz. Peygamber tarafından tertip olunduğu şekildedir. Kur’ân’ı Kerim’in tarihini karıştır, dikkatle gözden geçir. Bir âyetin yeri değiştirildiğine dair hiçbir kayıt bulunamaz. Mushafı şerif, Resulü Ekrem tarafından vahyi ilahîye tevkîfen tertip olunan Kur’ân’ın aynı olduğu her nevi şüphenin fevkinde kalır. Bugün dört yüz milyon İslam âleminin hürmetle el üstünde tuttuğu mushaflar, birbirinin aynıdır. Şîi olsun, sünni olsun, hangi mezhepten bulunursa bulunsun her müslümanın mushafı birdir. Bir kelime ziyade ve noksan farkı görülemez. Hz. Ebû Bekir zamanında cem olunup Hz. Osman tarafından istinsâh olunan Kur’ân nüshasının imlası bile muhafaza olunarak bugüne kadar aynen gelmiştir. Elimizdeki mushaf işte odur.”²⁴²

Bütün bu rivâyetler ışığında Seyyid Murteza şu sonuca vardığımızı söylüyor: “Kur’ân, her hangi bir karışıklık ve dağınıklık olmaksızın Peygamber zamanında tam olarak tespit ve tertip edilmişti. Bu konuda bazı şîa âlimlerinin ve hadisi senedine bakılmaksızın kabul eden âlimlerin muhalefetine itimat edilmemelidir. Çünkü bu muhalefet, zayıf hadislere dayanmaktadır. Kur’ân’ın tespit ve tertip meselesinin sıhhati ise malum ve kesindir.”²⁴³

Bütün kaynaklarda ulemanın ittifakla söylediği şudur. Ne zaman Resulüallah'a vahîy nazil olsa Resulüallah hemen bir vahîy kâtibini çağırır gelen vahyi hangi sûreye ve

²⁴⁰ Atik, 202-203

²⁴¹ Abdurrahman Çetin, 46

²⁴² Keskiöglü, 110

²⁴³ Öztürk, 224

hangi âyetten sonra yazılacağını söyleyerek yazdırırdı. Gelen âyetler nüzul sırasına göre değil Allah'ın Cebrail'e, Cebrail'in de Resulullah'a bildirdiği tertip üzere Resulullah'ın huzurunda kayda geçirilir ve Resulullah'ın evine konulurdu. Vahîy kâtipleri aynı zamanda kendileri için de Kur'ân nüshaları oluştururdu. Yazıya geçirilen Kur'ân'ın hem Resulullah'ın evinde olması hemde vahîy kâtiplerinin kendileri için özel mushaf yazması Kur'ân'ın korunması açısından önemlidir.

Kur'ân'ın tamamı Resulullah'ın hayatta olduğu dönemde yazıldığı yine âlimlerin ittifakla kabul ettiği bir konudur. Ancak bu yazılan Kur'ân dağınık halde olup bir mushaf halini almamıştı. Kur'ân'ın Resulullah'ın zamanında yazıldığı söylemindeki maksat Cebrail'in Allah'ın emriyle hangi âyetin nereye yazılacağını peygambere bildirmesi ve peygamberin de bu ilahî emri yerine getirip Kur'ân'ı kâtiplere yazdırmasıdır.²⁴⁴

Bir peygamber olarak Hz. Muhammed vahîyle muhatap olmuş, kendisine ilahî bir imtiyaz verilmiş ve Allah'ın iradesine sırdaş olmuştur. O da Kur'ân'ın âyetlerini eşsiz üslubuna göre tertip etmiştir. İslam alemi içerisindeki hiçbir âlimin Allah'ın kitabını tertip etme konusunda söz söyleme hakkı yoktur.²⁴⁵

3.2. SÛRELERİN TEVKİFİLİĞİ

Sûre kelimesi lugatta şeref, yüksek mevki,²⁴⁶ Ulûm'ul Kur'ân ıstılahında ise, âyetlerin bir araya gelmesiyle oluşan ve bir bütünlük arz eden bölümlere denir. Bu bölümlerde yer alan âyetler kendi içerisinde ve bir biriyle uyumlu oldukları için oluşturdukları bölüme sûre denilmiştir.²⁴⁷ “Kur'ân parçaları, yerli yerinde kelimelerden meydana gelen ve omuz omuza vererek birbirine destek olan âyetlerden örülmüş sağlam ve yüksek bir şehir sûru gibidir.”²⁴⁸ Kabul edilen görüşe göre mushaftaki sûrelerin sayısı 114'tür. Bazı âlimler ise Enfal ve Berâe sûrelerini bir sûre olarak kabul edip sûrelerin sayısını 113 olarak kabul etmiştir.²⁴⁹

²⁴⁴ Karaçam, 159-160

²⁴⁵ El A'zamî, 109

²⁴⁶ Yıldırım, 50

²⁴⁷ Abdülhamit Birışık, “Sûre” **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2009, XXXVII, 538

²⁴⁸ Yıldırım, 50

²⁴⁹ Suyûtî, 143

Âlimler elimizdeki mushafın tertibiyle Hz. Osman mushafının tertibi aynı olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Kur'ân'ı istinsâh etmek isteyen herkes bu mevcut tertibiyle istinsâh etmek zorundadır. Ancak sadece belirli sûrelerin nüshalarını almak isteyen biri sadece belirli sûreleri yanına alıp birleştirmesinde bir sakınca yoktur. Bu durumu El-A'zamî kendisini örnek vererek şöyle açıklıyor: “ Kitabımı yanıma almayı severim, fakat bavulumda hacimli ciltleri taşımayı sevmem. Sadece yolculuğum esnasında gereksinim duyduğum kısımların fotokopisini alırım.”²⁵⁰

Yazılan ilk Kur'ân nüshaları hacimce ağır parşümenlere yazıldı. Kur'ân'ı bir bütün olarak bu şekilde yazılı olarak bulundurmak ve taşımak oldukça zor olsa gerek. Zira bu şekilde Kur'ân çok ağır olacaktı. Mushafın kalınlığı da bir metreyi aşabilecek ebatta olurdu. Bu nedenle nüshaların içerisindeki sûrelerin sayısı çok azdır. Dünyanın birçok kütüphanesinde parça parça yazılmış Kur'ân nüshaları bulunmaktadır. Hindistan Haydarabad'da Salar Jung Müzesinde parça parça toplanmış Kur'ân nüshalarına bir göz atalım.²⁵¹

²⁵⁰ El-A'zamî, 113

²⁵¹ El-A'zamî, 113-114

Çizelge 1.1. Kur'ân'ın bir bölümünü oluşturan özel nüshalar

Yaz. No:	Sûre sayısı	Sûrelerin sırası	Tarih
247	10	1, 36, 48, 56, 67, 78, 109, 112-114	Yok
248	9	73, 51, 67, 55, 62, 109, 112-114	H. 1076
249	9	17, 18, 37, 44, 50, 69, 51, 89, 38	H. 1181
250	9	20, 21, 22, 63, 24-28	12. y.y. başları
251	8	6, 36, 48, 56, 62, 67, 76, 78	11. y.y. başları
251	8	1, 6, 18, 34, 35, 56, 67, 78	11. y.y. başları
253	8	36, 48, 56, 62, 67, 71, 73, 78	11. y.y. sonları
254	7	1, 55, 56, 62, 68, 73, 88	12. y.y. sonları
256	7	36, 48, 78, 56, 67, 55, 73	11. y.y. başları
257	7	36, 48, 78, 67, 56, 73, 62	11. y.y. ortaları
258	7	18, 32, 36, 48, 56, 67, 78	11. y.y. sonları
259	7	18, 36, 37, 48, 56, 67, 78	11. y.y. sonları
260	7	36, 48, 56, 67, 78, 55, 62	12. y.y. sonları
261	7	36, 48, 78, 56, 67, 55, 73	13. y.y. sonları
262	6	1, 36, 48, 56, 67, 78	H. 1115
263	6	36, 48, 55, 56, 67, 68	H. 1278
264	6	1, 36, 48, 56, 78, 67	10. yüzyılın başları
265	6	18, 36, 71, 78, 56, 67	13. yüzyılın sonları
266	6	36, 55, 56, 62, 63, 78	H. 989
267	5	36, 48, 56, 67, 78	H. 1075
268	5	36, 48, 56, 67, 78	H. 1104
280	5	1, 6, 18, 34, 35	H. 1084
281	5	36, 48, 56, 59, 62	10. y.y. başları
296	5	18, 36, 44, 67, 78	12. y.y. başları
308	4	6, 18, 34, 35	9. y.y. başları
310	4	6, 7, 8, 9	12. y.y. başları

Özel mushafların bu şekilde çok az sûreden teşekkül etmesinin sebebi, yazı yazılan malzemenin çok ağır ve yer kaplıyor olmasındandır. Bütün Kur'ân'ı yazıp onu taşımak çok zordu. Bunun yerine şahıslar, taşıyabilecekleri kadar ağırlıkta nüshalar edinmeyi uygun bulmuşlardır.²⁵²

Sûrelerin tertibinin tevkîfi olup olmadığı hususunda Ulûm'ul Kur'ân'a dair yazılan eserlere baktığımızda genel itibariyle 3 farklı görüşün olduğu görülmektedir.

Birincisi: Sûrelerin tertibi tıpkı âyetlerin tertibinde olduğu gibi Resulüllah tarafından tertip edildiği görüşüdür. Yani tevkîfi olduğu görüşüdür.

İkincisi: Sûre tertibinin sahâbe tarafından yapıldığı, yani içtihadî olduğu görüşüdür.

Üçüncüsü: Sûrelerin bir kısmının tertibi Resulüllah'ın emriyle, bir kısmının ise sahâbenin içtihadıyla olduğu görüşüdür.²⁵³ Şimdi bu üç görüşü delilleriyle ele alalım.

3.2.1. Sûre Tertibinin Tevkîfi Olduğunu Beyan Edenler

Bu görüşte olanlara göre sûrelerin tertibi Resulü Ekrem tarafından belirlenmiştir. Hz. Osman'ın cem ettiği mushaf'a, ellerinde özel mushafları olanlar dâhil hiç kimse itiraz etmemiş bütün sahâbe ittifak etmişlerdir. Hz. Osman'ın imam adını verdiği mushaftaki sûre ve âyetlerin tertibiyle şu an elimizde bulunan mushaf'ın tertibi aynıdır. Eğer Hz. Osman'ın mushafına herhangi bir ihtilaf söz konusu olsaydı elbette ondan sonra farklı tertipte bir Kur'ân mushafı bulundurulardı.²⁵⁴

Hz. Osman'ın tertip ettiği, tüm İslam âleminin kabul ettiği ve günümüzde de resmi tertip olarak kabul ettiğimiz tertip şu şekildedir.

²⁵² El-A'zamî, 115

²⁵³ Zerkeşî, I/181-182

²⁵⁴ Zerkanî, 197

Çizelge 1.2. Hz. Osman'ın cem' ettiği resmi mushaf'ın tertibi ve nüzul sırası

Sûre No:	Nüzûl Sırası	Sûre Adı	Âyet Sayısı	Sûre No:	Nüzûl Sırası	Sûre Adı	Âyet Sayısı
1	5	Fâtiha	7	29	85	Ankebût	69
2	87	Bakara	286	30	84	Rûm	60
3	89	Âl-i İmrân	200	31	57	Lokman	34
4	92	Nisâ	176	32	75	Secde	30
5	112	Mâide	120	33	90	Ahzâp	73
6	55	En'âm	165	34	58	Sebe'	54
7	39	A'râf	206	35	43	Fâtır	45
8	88	Enfâl	75	36	41	Yâsin	83
9	113	Tevbe	129	37	56	Sâffât	182
10	51	Yûnus	109	38	38	Sâd	88
11	52	Hûd	123	39	59	Zümer	75
12	53	Yûsuf	111	40	60	Gâfir	85
13	96	Ra'd	43	41	61	Fussilet	54
14	72	İbrahim	52	42	62	Şûrâ	53
15	54	Hicr	99	43	63	Zuhruf	89
16	70	Nahl	128	44	64	Duhân	59
17	50	İsrâ	111	45	65	Câsiye	37
18	69	Kehf	110	46	66	Ahkâf	35
19	44	Meryem	98	47	95	Muhammed	38
20	45	Tâhâ	135	48	111	Fetih	29
21	73	Enbiyâ	112	49	106	Hucurât	18
22	103	Hac	78	50	34	Kâf	45
23	74	Mü'minûn	118	51	67	Zâriyât	60
24	102	Nûr	64	52	76	Tûr	49
25	42	Furkân	77	53	23	Necm	62
26	47	Şuarâ	227	54	37	Kamer	55
27	48	Neml	93	55	97	Errahmân	78
28	49	Kasas	83	56	46	Vâkia	96

Çizelge 1.2. (Devam) Hz. Osman'ın cem' ettiği resmi mushaf'ın tertibi ve nüzul sırası

57	94	Hadid	29	86	36	Târik	17
58	105	Mücâdele	22	87	8	A'lâ	19
59	101	Haşr	24	88	68	Ğâşiye	26
60	91	Mümtehine	13	89	10	Fecr	30
61	109	Saf	14	90	35	Beled	20
62	110	Cumua	11	91	26	Şems	15
63	104	Münafikûn	11	92	9	Leyl	21
64	108	Teğâbün	18	93	11	Duha	11
65	99	Talâk	12	94	12	İnşirah	8
66	107	Thrim	12	95	28	Tin	8
67	77	Mülk	30	96	1	Alak	19
68	2	Nun' vel kalem	52	97	25	Kadir	5
69	78	Hâkka	52	98	100	Beyyine	8
70	79	Meâric	44	99	93	Zelzele	8
71	71	Nuh	28	100	14	Âdiyât	11
72	40	Cin	28	101	30	Kâria	11
73	3	Müzemmil	20	102	16	Tekâsür	8
74	4	Müddesir	56	103	13	Asr	3
75	31	Kiyame	40	104	32	Hümeze	9
76	98	İnsan	31	105	19	Fil	5
77	33	Mürselât	50	106	29	Kureyş	4
78	80	Nebe	40	107	17	Mâûn	7
79	81	Nâziât	46	108	15	Kevser	3
80	24	Abese	42	109	18	Kâfirûn	6
81	7	Tekvir	29	110	114	Nasr	3
82	82	İnfitar	19	111	6	Tebbet	5
83	86	Mütaffifin	36	112	22	İhlâs	4
84	83	İnşikâk	25	113	20	Felak	5
85	27	Bürûc	22	114	21	Nâs	6

Hız. Osman bu tertipte imam mushaftan istinsâh ettiği Kur'ân nüshalarını farklı İslam beldelerine gönderdi. Bunun dışındaki tüm mushafların yakılmasını emreden Hız. Osman, İslam âleminin farklı okuyuşlardaki ihtilafını gidererek tüm İslam âleminin aynı mushaftan ve aynı kirâatten okumasını sağlayarak ümmetin birliğini sağladı.²⁵⁵

İbn Atiye'nin şöyle dediği rivâyet edilir: "Sûrelerin çoğunluğu Resulüllah zamanında tertip olunduğu bilinir. Tuvel, Havamim ve Mufassal sûreler gibi. Bu tertibin Resulüllah'tan sonraya bırakıldığını söylemek mümkün değil."²⁵⁶

Ebû Cafer En Nehhas da sûre tertibinin tevkîfi olduğu görüşünü savunarak şöyle der: "Tercih edilen görüş şudur ki sûrelerin tertibi Resulüllah tarafından yapıldığı görüşüdür."²⁵⁷

Mehmed Şerefeddin Yaltkaya da sûre tertibinin tevkîfi olduğunu savunur. Buna delil olarak da Resulüllah'ın ve ashabın Kur'ân'ı birbirilerine ezbere okumalarıdır der. Âyet ve sûre tertibinin tevkîfi olduğunu savunan Yaltkaya'ya göre Kur'ân asr-ı saadette cem edilmiştir. Ancak o dönemde nesh ihtimalinden dolayı cem edilmemiştir. Konuyu kendi sözleriyle şöyle ifade etmektedir: "...Süver-i şerîfenin dahî tertîb edilmiş olduğu bazı ulemâya rağmen zât-ı Muhammedî (s.a.v.) ve ashâb-ı kirâmın yekdiğerleri muvâcehelerinde Kur'ân-ı Kerîm'i bizzat hatmetmiş olmaları sâbittir."²⁵⁸ Yaltkaya sözlerine şöyle devam eder: "Hulâsâ: Asr-ı saadette Kur'ân-ı Kerîm tertîb-i ma'lûmü ile müretteb ve hâfızalara menkûş ve şimdiki gibi yazılı idi. Bu bâbda hiçbir şek ve şüphe yoktur."²⁵⁹

Bu görüşte olan bir diğer âlim Ebû Bekir El Enbari ise şöyle der: "Allahu Teâlâ Kur'ân'ı Kerimi önce bir bütün olarak dünya semasına indirdi. Daha sonra 20 küsur senede, bir sebebe binaen inen sûrelerin yerlerini Cebrail (a.s.) Resulüllah'a bildirdi. Sûrelerin tertibi tıpkı âyetlerin tertibi gibi tevkîfidir. Kim bir sûrenin yerini değiştirirse Kur'ân'ın tertibini değiştirmiş olur."²⁶⁰

²⁵⁵ Keskioglu, 118-119

²⁵⁶ Suyûtî, 138

²⁵⁷ Zerkeşî, I/183

²⁵⁸ Sümertaş, 351

²⁵⁹ Sümertaş, 351

²⁶⁰ Zerkeşî, I/184

Beyhaki şöyle demektedir: ‘‘Kur’ân’ı Kerim Resulullah zamanında, âyet ve sûreleri elimizdeki mushaf şeklinde tertiplenmiş ve düzenlenmiştir. Enfal ve Berâe sûreleri müstesna.’’²⁶¹

Sûre tertibinin tevkîfi olduğunu söyleyen mısırlı âlim Muhammed Abdullah Draz, sûrelerin içtihadla tertiplendiğini savunanları eleştirerek onların, sûrelerin bugünkü tertibinin tevkîfi olduğunu idrak etmeleri halinde Kur’ân’ı bu şekilde koruyacaklarını ifade ederek şunları söyler: ‘‘Âyetlerin tertibindeki tevkîfilik sûrelerin tertibinde de vardır. Ulema bu konuda bir yer hariç kayda değer bir ihtilafa düşmemiştir. O da 9/Tevbe sûresinin 8/Enfal sûresinden sonra başına Besmele konmadan yerleştirilmiş olmasıdır. Bazı âlimler bu durumun Hz. Osman’ın bir içtihadına mebni olduğunu ifade etmişlerdir. Çünkü bu ikisinin ayrı sûreler mi, yoksa tek bir süre mi olduğu hususunda ona bir Nebevi öğretisi ulaşmamıştı. Bu sebeple Hz. Osman 8/Enfal ve 9/Tevbe sûrelerini birbirlerine komşu olarak ve Besmele ile ayırmaksızın yerleştirdi. Öte yandan cumhur ulema diğer sûrelerin tertibi gibi bu durumun da tevkîfi olduğu görüşündedir. Buna rağmen bu yerdeki tertibin tevkîfi veya tevfikî olması arasında bir fark yoktur. Çünkü ilk günden beri mushaf’ın üzerinde bulunduğu tertibe uyma ve koruma hususunda ne sünniler ve ne de şîiler ihtilaf etmişlerdir.’’²⁶²

El-A’zamî de elimizdeki mushafın sûre tertibinin bizzat Resulullah’tan işitilerek yapıldığını aksini iddia edenlerin görüşlerinin makul olmadığını belirtir.²⁶³

El Kermani de sûrelerin tevkîfi olduğunu söyleyip şöyle der: ‘‘Sûrelerin tertibi de Allah katında Levhi Mahfuzda elimizde bulunan mushaf’ın tertibi gibidir. Cibril her sene Resulullah’a Kur’ân’ı arz ediyor, Resulullah da aynen hıfz ediyordu. Resulullah’ın vefat ettiği sene ise Cibril Resulullah’a iki sefer Kur’ân’ı arz etti.’’²⁶⁴

El- Âlusi de âyet ve sûrelerin tevkîfi olduğunu beyan ederek şöyle der: ‘‘Resulullah âyet ve sûrelerin yerlerini ya bizzat açıklamıştır ya da işaret yoluyla sahâbeye bildirmiştir. Sahâbe arasında bu mushaf özerine icmâ hasıl olmuştur. Sahâbe batıla karşı en ufak bir yumuşama göstermezler. Hiçbir şey onları haktan alıkoyamaz.

²⁶¹ Suyûtî, 138

²⁶² Muhammed Abdullah Draz, (Çev: Ahmet Nedim Serinsu), ‘‘Kur’ân’ı Kerim’in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifine Edebi Eleştiri’’ (Elektronik Sürüm), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37 (1), 1997, 248-249

²⁶³ El-A’zamî, 112

²⁶⁴ Suyûtî, 137-138

Sahâbe, kesinlik ifade eden bilgileri birer delil olarak kabul etmişlerdir. Şüphe ve zanna dayanan bilgilere itibar etmezler.²⁶⁵

İbn Hazm: “Kur’ân metninin toplanması ve mevcut iç düzenini alması Allah’ın bildirmesiyle gerçekleşmiştir, dolayısıyla âyet ve sûrelerin tertibi tevkîfidir. Hz. Osman zamanında gerçekleştirilen istinsâh faaliyeti, yeni mushaf yazımlarında ve imlâ noktasında vûkû bulacak ihtilaflarda esas alınmalarını sağlamak amacıyla birden çok mushaf’ın yazılarak muhtelif şehirlere gönderilmesinden ibaret olduğu içindir ki bu süreçte Kur’ân metninin Hz. Peygamber (sav.) tarafından vahye dayanılarak belirlenmiş olan tertibi üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunulmamıştır.”²⁶⁶ Der.

Suyûtî şöyle der: “İçimize sinen en kabule şayan görüş şudur. Bütün sûrelerin tertibi tevkîfidir. Ancak Berâe ve Enfal müstesna. Sûrelerin tertibinin tevkîfi olması, okuyuşunun da bu tertibe göre yapılacağına delalet etmez. Nisa sûresi Âl-i İmran’dan önce okunabilir. Okuyuşta sûrelerin tertibine uymak vacip değildir.”²⁶⁷

Muhammed Abduh sûrelerin bir kısmı tevkîfidir fikrini savunanları eleştirerek şöyle der: “Resulullah Cibril’e her sene Kur’ân’ı bir sefer okuyordu. Vefat ettiği sene ise Cibril’e Kur’ân’ı iki sefer okudu. Bu okuma sırasında bu iki sûrenin yerleri neredeydi? Yerleri belli değilmiydi? Muhakkak ki bu iki sûrenin tertibi tevkîfidir.”²⁶⁸

İbn Abbas’ın şöyle dediği rivâyet edilir: “Hz. Osman’a neden mesani'den olan Enfal sûresi ile miun'lardan olan Berâe sûresini bir araya getirdiniz? Ve neden aralarına ‘bismillahirrahmanirrahim’ yazmadınız ve onları Seb’i Tıvel’e koydunuz? Diye sordum. Hz. Osman şöyle dedi: Resulullah’a âyet adedi çok olan sûreler nazil olurdu. Resulullah’a bu uzun sûrelerden biri nazil olunca bazı Vahîy kâtiplerini çağırır ve şu âyetleri şu sûreye ve şu âyetlerin yanına yazın diye emrederdi. Enfal sûresi Medine’de ilk nazil olan sûrelerdendir. Berâe sûresi ise Kur’ân’ın son nazil olan sûrelerindendir. Fakat ihtiva ettiği konular birbirine benzer. Bu iki sûrenin birbirine bağlı olduğunu düşünüyorum. Resulullah da bu sûrenin ondan olup olmadığını bize beyan etmeden

²⁶⁵ Demirci, 138

²⁶⁶ Mehmet Emin Maşalı, “İbn Hazm’ın Dîni Düşünce Sisteminde Kur’ân ve Yorum” (Elektronik Sürüm), Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2), 2008, 332-333

²⁶⁷ Suyûtî, 139

²⁶⁸ El-Ğarnatî, 51

vefat etti. Bundan dolayı bu iki sûreyi yan yana koydum ve aralarına da ‘bismillahirrahmanirrahim’ yazmadım. Onları Seb’i Tıvel’e koydum.’’²⁶⁹

Bu rivâyetle ilgili Keskiöglü şöyle der: ‘‘Görülüyor mu? ne kadar dikkat ve itina ile yapılıyor. Resulüllah’ın sûreleri beyan buyurduğu açıkça görünüyor. Heyet yalnız beyan buyurulmayan Enfal ile Berâe’yi yan yana getiriyor. Heyetin yaptığına itiraz hakkı ashab’tan alınmış değil. Bu niçin böyle deyip soruyorlar. Eğer yanlış bir şey varsa hemen tashih ederler. Nasıl ki İbn Abbas da: Niçin böyle yaptınız?’ diye soruyor ve Hz. Osman’ın haklı izahı karşısında hakkı anlıyor ve susuyor. Ne yazık ki münakaşa hastalığına tutulup hakkı ve hakikatı aramak maksadıyla değil de her şeye burnunu sokmak gayesiyle hareket edenler, yerli yersiz yaygara koparıyorlar, mushaf’ın tertibi hakkında söze karışıyorlar. 15 asır evvel bu işin içinde bulunanların bilemedikleri şeyleri onlar bilmek davasına kalkışıyorlar. Hâlbuki mesele gâyet ciddi ve ilmi usulde yapılmıştır. İbn Abbas ile Hz. Osman arasındaki muhavereye baksınlar da, 15 asır evvel ne ilmi yoldan yürüdüklerini, münakaşa usulünü görsünler de utansınlar.’’²⁷⁰

El-Tiyebi de bu konuda şöyle der: ‘‘Kur’ân’ı Kerim toplu olarak Levhi Mahfuzdan Dünya semalarına nazil olmuştur. Sonra Dünya semalarından ihtiyaç dâhilinde parça parça nazil oldu. Daha sonra Kur’ân Levhi Mahfuzdaki gibi te’lif edildi.’’²⁷¹

İbn Hisar sûre tertibinin tevkifi olduğunu şöyle beyan eder: ‘‘Sûrelerin tertibi, yerlerinin belirlenmesi vahîy ile olmuştur.’’²⁷²

İbn Hacer’e göre sûre tertibi tevkifidir. O şöyle der: ‘‘Sûrelerin peş peşe muazzam bir şekilde gelmesi, bu tertibin tevkîfi olduğuna delalet eder.’’²⁷³

Bize gelen rivâyetler ve Resulüllah’ın Cebraille her yıl yaptığı mukabele bize şunu göstermektedir. Sûrelerin tertibi de tıpkı âyetlerin tertibi gibi tevkîfidir. Resulüllah’ın son arzâda Kur’ân’ı baştan sona okuması, sûre ve âyetlerin Cebrail ve

²⁶⁹ Zerkanî, I/196-197

²⁷⁰ Keskiöglü, 108

²⁷¹ Suyûtî, 138

²⁷² Suyûtî, 138

²⁷³ Suyûtî, 138

Resulüllah tarafından bilindiği ve onların bu tertibi yaptığı anlamına gelir. Zira sırası bilinmeyen bir kitabın baştan sona mukabele yapılması mümkün değildir.²⁷⁴

İsmail Karaçam da sûrelerin tertibi konusunda şöyle der: ‘‘Peygamberimiz (s.a.v.) zamanında Kur’ân hafızlarının bulunduğu ve daima Kur’ân’ı Kerim’i hatmettikleri birçok hadîs-i şerif ile sâbit olduğuna göre, bunların gerek namazlarında ve gerekse diğer zamanlarda malûm bir sıraya göre okuyacakları tabîdir. Binâenaleyh bu üç görüşten, birinin muhakkak tercihi gerekirse, tercihe şâyân olan görüşün, sûrelerin tertibinin tevkifi oluşudur.’’²⁷⁵

Sûre tertibiyle alakalı şîa kaynaklarında da yaptığımız incelemede farklı kurralların el yazmasıyla yazılmış bir mushafın varlığıyla ilgili rivâyet, konunun açıklığa kavuşturulması açısından önemlidir. Rivâyet, Hâdî ile’l-Hakk’ın dedesi Kâsım Ressî’nin Hasan oğullarından yaşlı bir kadının elinde gördüğü bir mushafı ilgilidir. Rivâyet şöyledir: ‘‘Emîrû’l-Mü’minin Ali b. Ebî Talib’in mushafını Hasan b. Zeyd b. Hasan b. Ali b. Ebî Tâlib’in soyundan ihtiyar bir kadının yanında okudum. O mushafın değişik el yazılarıyla cüzler halinde yazılmış olduğunu, cüzlerden birinin en alt kısmında Hz. Ali b. Ebî Tâlib’in yazdığı bir yazı olduğunu, diğer bir cüzün en altında Ammar b. Yasir’in yazdığını, bir diğerinde el-Mikdâd’ın yazdığını, bir diğerinde Selman el Fârisî’nin yazdığını, bir diğerinde Ebû Zer el-Gıfarî’nin yazdığını gördüm. Sanki onlar, bu mushafın yazımında yardımlaşmış gibiydiler.’’

Kâsım Ressî bunu rivâyet ettikten sonra o mushafı okuduğunu ve o mushafın Müslümanların elinde bulunan Kur’ân’la aynı olduğunu belirtir. Rivâyetle ilgili değinmemiz gereken bir diğer hususta rivâyette ismi zikredilen sahâbenin şîa’nın hayırla andığı haklarında hiç kimsenin kütü söz söylemediği kişiler olmasıdır.²⁷⁶ Anlaşıyor ki başta Hz. Ali olmak üzere Selman’ı Fârisî, Ebû Zer el-Gıfarî ve el yazması bulunan diğer kurrallar mushafın tertibinden haberdar idiler. Ayrıca rivâyette söz konusu mushafın müslümanların elindeki mushafı aynı olduğu söylemi dikkat çekicidir.

Bazı sahâbenin ellerindeki mushaflarının sûre tertibinin farklı olmasının nedeni, o sahâbenin tertiplemiş oldukları özel mushaflarını nüzul sırasına göre tertiplemeleridir.

²⁷⁴ Akbaş, 97-98

²⁷⁵ Karaçam, 180

²⁷⁶ Ümit, 78

Bu durum sûre tertibinin içtihadî olduğunu göstermez. Bu, onların kendi seçimleriydi. Nitekim özel mushafı olanların sûre sıralaması her birinin farklıydı. Sahâbe sûre tertibinde kimseyi zorlamadılar. Onlar bu mushafları kendi şahsı için yazdılar. Kur'ân cem edildiğinde Zeyd'in tertibine kimse itiraz etmemiş, özel mushafı olanlarda yeni cem olunan mushaftaki tertibi kabul etmişlerdir.²⁷⁷

3.2.2. Sûrelerin Tertibiyle İlgili Hadis Rivâyetleri

Nevvas b. Seman El Kilabi (r.a.) rivâyetine göre Resulüllah (s.a.v.) şöyle dedi: ‘‘Kıyamet gününde Kur'ân okuyan ve Kur'ân ile amel edenler getirilir. Kur'ân'ın en faziletli sûreleri de Bakara ve Âl-i İmran sûreleridir. Resulüllah bu iki sûreye üç misal getirdi. Daha sonra hiç unutmadım. Resulüllah şöyle buyurdu: Bu iki sûre iki bulut, ya da ikisinin arasında nur bulunan iki siyah gölgeyi andıracak veya bu iki sûre kuşlardan iki gurup olacaklar. Bu iki sûre, onları okuyanları müdafâ edecekler.’’²⁷⁸

İbn Ebû Râfi'den şöyle nakledilmiştir: ‘‘Medine valisi Mervan, Ebû Hüreyre'yi kendi yerine bırakarak Mekke'ye gitti. Bundan dolayı Cuma namazını Ebû Hureyre kıldırdı. İlk rekâta Cuma sûresini ikinci rekâta da Münafikun sûresini okudu. Namazdan sonra Ebû Hureyre'ye şöyle dedim. Ali b. Ebû Talib'in Kûfe'de iken okuduğu iki sûreyi okudun. Ebû Hureyre şöyle dedi. Resulüllah'ı Cuma günü bu sûreleri okurken işittim.’’²⁷⁹

Enes (r.a.) Resulüllah (s.a.v.)'in şöyle dediğini nakleder: ‘‘Her şeyin kalbi vardır. Kur'ân'ın kalbi de Yasin sûresidir. Kim Yasin sûresini okur ve okuduğuyla amel ederse, o kimse Kur'ân'ı on sefer okumuşçasına sevap alır.’’²⁸⁰

Eslate b. Eskâe'den nakledilen bir rivâyette Resulüllah şöyle buyurdu: ‘‘Allah'ı Teâlâ bana, Tevrat'a karşılık Seb'i-Tuvel'i (yedi uzun sûre), İncil'e karşılık Miun (âyet sayısı takriben yüz olan sûreler), Zebûr'a karşılık ise Mesani'yi verdi. Allah bana mufassal sûreleri vermekle de üstün kıldı.’’²⁸¹

²⁷⁷ Akbaş, 96

²⁷⁸ El-İmam El-Hâfiz Huccetü'l-İslam Müslim İbnü'l-Haccac El-Kuşeyrî En-Nisaburi, **Sahihi Muslim** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad 1998, 315

²⁷⁹ Müslim, **Kitabül Cumuati**, 338

²⁸⁰ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Servete El Tirmizî, **El Camiul Muhteseru Mines-Süneni** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad, yayın yılı yok, 461

²⁸¹ Zerkeşî, I/183

Ebû Hureyre (r.a.) Resulüllah'ın şöyle dediğini nakleder: ‘‘Her kim geceleyin Hamim ve Duhan sûrelerini okursa, yetmiş bin melek kendisine bağışlanma dileyerek sabahlar.’’²⁸²

Ebû Hureyre (r.a.) Resulüllah'ın şöyle dediğini nakleder: ‘‘Kur’ân’da otuz âyetlik bir sûre vardır ki okuyan kişiye şefaath eder. Günahları bağışlanır. O sûre ‘Tebarekellezi bi yedihil mülk’ sûresidir.’’²⁸³

Ebû Said El-Hudri (r.a.) Resulüllah'ın şöyle dediğini nakleder: ‘‘Resulüllah minberde Sâd sûresi’ni okudu. Sûredeki secde âyetini okuyunca minberden inip secde etti. Cemaat da Resulüllah’la beraber secde etti. Daha sonra bir gün tekrar aynı sûreyi okudu. Secde âyetini okuyunca cemaat da secde yapmaya hazırlandı. Bunun üzerine Resulüllah: Bu bir nebinin Tevbe secdesidir. Fakat ben secdeye hazırlandığınızı gördüm. Deyip secde etti ve cemaat da secde etti.’’²⁸⁴

İbn Hâdi şöyle rivâyet eder: ‘‘Nâfi b. Cubeyr b. Mutam Kur’ân’ı kaç günde hatim ediyorsun? Diye sordu bana. Ben de, Kur’ân’ı hizblere ayırmadığımı söyledim. Nâfi şöyle dedi: Hizblere ayırmadığımı söyleme. Muhakkak ki Resulüllah şöyle dedi. Kur’ân’dan bir cüz okudum.’’²⁸⁵

Evs b. Huzeyfe şöyle rivâyet eder: ‘‘Bir gece Resulüllah her zaman geldiği vakitten geç bir vakitte geldi. Kendisine bu gece geç geldiğini söyledik. Kur’ân’ı Kerim’den okuduğum cüz’üm aklıma geldi. Cüz’ümü tamamlamadan gelmek istemedim dedi. Evs devamden şöyle der: Resulüllah’ın ashâbına, Kur’ân’ı nasıl hizblere ayırıyorsunuz diye sordum. Şöyle cevap verdiler: Üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç; Mufassalları ise tek hizb olarak ayırıyoruz dediler.’’²⁸⁶

Evs (r.a.) Resulüllah’ın ashâbına, Kur’ân-ı Kerim’i hatmetmek için nasıl hizblere ayırdıklarını sormuş, onlar da üç, beş, yedi, dokuz, on bir, on üç ve mufasallar olmak üzere ayırdıklarını söylemişlerdir. Buna göre Kur’ân-ı Kerim yedi günde hatmediliyordu. Sûrelerin ezberlenmek üzere günlere dağılımı şöyledir:

1. Gün: Üç sûre; El-Bakara, ÂI-i İmran, En-Nisâ,

²⁸² Tirmizî, **Kitabül Fedailül Kuran**, 462

²⁸³ Tirmizî, **Kitabül Fedailül Kuran**, 462

²⁸⁴ Ebû Davud Süleyman b. Eş’esi El Sicistanî, **Sünenu Ebû Davud** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad Yayın Yılı yok, 170-171

²⁸⁵ Ebû Davud, **Kitabu Şehri Ramazan**, 168

²⁸⁶ Ebû Davud, **Kitabu Şehri Ramazan**, 168

2. Gün: Beş sûre; El-Mâide, El-En'âm, El-A'râf, El-Enfâl, Et-Tevbe.
3. Gün: Yedi sûre; Yûnus, Hûd, Yûsuf, Er-Ra'd, İbrahim, El-Hicr, En-Nahl;
4. Gün: Dokuz Sûre; İsra, Kehf, Meryem, Taha, Enbiya, Hac, Mü'minûn, Nur, Furkan
5. Gün: On bir sûre; Eş-Şuarâ, En-Neml, El-Kasas, El-Ankebût, Er-Rûm, Lokman, Elif-Lam-Mim, Es-Secde, El-Ahzâb, Sebe, Fatır, Yâsîn.
6. Gün: On üç sûre; Es-Saffât, Sâd, Ez-Zümer, El-Mü'min, Fussi-let, Eş-Şûrâ, Ez Zühurf, Ed-Duhân, El-Câsiye, El-Ahkâf, Muhammed, El-Feth, El-Hucurât.
7. Gün: Kaf sûresinden Kur'ân'ın sonuna kadar olan sûreler.

Zikrettiğimiz hadislerden açıkça anlaşılıyor ki Kur'ân'ı Kerim belli bir düzen ve tertip halindedir. Zikredilen sûre isimleri, sûrelerin fazileti ve ashâbın Kur'ân'ı hatim etmek için Kur'ân'ı hizblere ayırması Kur'ân'ın belli bir düzen içinde olduğunu gösterir. Söz konusu rivâyetlerde Resulü Allah'ın sûre isimlerini zikretmesi, hangi sûrelerin daha faziletli olduğunu bildirmesi bu sûrelerin yerlerinin sahâbe tarafından bilindiğini gösterir. Ayrıca rivâyetlerden açıkça anlatıldığı üzere Resulü Allah ve sahâbe Kur'ân'ı okumak ve ezberlemek için hizblere ayırmıştır. Hizblere ayırmak demek, belli sûreleri bir araya getirmektir. Bir araya getirilen bir kitabın tertibi olur. Bunun aksini düşünmek mümkün değil.

3.2.3. Sûre Tertibinin İçtihadî Olduğunu İddia Edenler

Mushaftaki sûrelerin tertibi sahâbenin kavliyle tertiplendiği görüşünü savunanlar olmuştur. Neden olarak da, bazı sahâbenin hususi mushafları olduğu ve bu mushafların sûre tertibinin farklı olduğu görüşüdür. Eğer sûrelerin tertibi tevkîfi olsaydı sahâbe bu şekilde değişik tertipli mushaflar bulundurmazlar hepsi aynı tertibe sahip mushaf bulundururlardı.²⁸⁷

Resulü Allah hayatta iken ashap nazil olan vahyi öğrenmek ve ezberlemek için yoğun bir gayret gösteriyorlardı. Bu öğrenme ve ezberleme süreçleri için kendilerine özgü bir mushaf oluşturmaları kaçınılmazdır.

Bu özel mushaf oluşturan sahâbeden biri de Hz. Ali'dir. Hz. Ali'nin Resulü Allah'ın vefatından hemen sonra Kur'ân'ı cem edip kendi özel mushafını oluşturduğunu

²⁸⁷ Yıldırım, 53

söyleyen Abdül Hayr'in rivâyetini İbnü'n-Nedîm naklediyor: "Hz. Peygamber vefat ettiğinde Ali (a.s.) insanların telaş ve şaşkınlık içinde olduklarını gördü. Bunun üzerine Kur'ân'ı cem edinceye kadar sırtına ridâsını almamaya yemin etti; bu işi bitirinceye kadar üç gün evinde oturdu (çalıştı). Onun cem ettiği bu mushaf, Kur'ân'ın ezberden cemedildiği ilk mushaftır ve bu mushaf, Ca'fer (es-Sâdık) ailesinde idi. Zamanımızda Ebû Ya'lâ Hamza el-Hasenî'nin yanında Ali b. Ebû Tâlib'in hattıyla bazı varakları zayi olmuş bir mushaf gördüm ki, zaman içinde o mushaf'a Hasan'ın oğulları sahip olmuştur ve bu mushaf'ın tertibi şöyledir..."

İbnü'n-Nedîm'in bu rivâyetine göre Hz. Ali'nin yapmış olduğu tertip diğer tertiplerden farklıydı. Hz. Ali'nin bu yapmış olduğu tertibin nasıl olduğuyla ilgili elimizde sağlam bir kaynak olmamakla birlikte bu tertiple ilgili bilgi sadece Ya'kûbî'nin et-Tarih adlı eserinde geçmektedir. Ya'kûbî Hz. Ali'nin mushafıyla ilgili olarak Hz. Ali'nin, Resulüllah'ın vefatından hemen sonra sûreleri 7 grupta tertip edip Kur'ân'ı cem ettiğini söylemektedir.²⁸⁸

İbn. Mes'ûd da kendi özel mushafı olan sahâbedendi. Kendisinin mushaf'ında Fâtiha sûresi yoktu. Kendisine neden mushaf'ında Fâtiha sûresi yok diye sorulan bir soru üzerine kendisi şu cevabı vermiştir: "Şâyet Fâtiha'yı yazsaydım, her sûrenin başına yazmam gerekirdi." Bunun sebebi Fâtiha'nın, Fâtihatu'l Kitap yani kitabı açan bir sûre olmasıdır.²⁸⁹ Bu rivâyet, özel mushafı olan kişilerin mushaflarını tertip etmede kendi anlayış, zeka ve kabiliyetlerine göre hareket ettiklerini göstermektedir. Özel mushaflardaki sûrelerin tertibi, sahiplerinin kendi kabiliyetleri neticesinde olmuştur.

İmam Malik'e göre, sûrelerin tertibi içtihadîdir. Ona göre Sahâbe Resulüllah'tan Kur'ân'ı işitmişler ve kendi içtihatlarıyla sûreleri tertip etmişlerdir.²⁹⁰

Sûre tertibinin içtihadî olduğu görüşünde olan bir diğer İslam âlimi El Kâdi Ebû Bekir b. El Tayyib, sûre tertibinin Resulüllah'tan sonra yapıldığını söylemektedir.²⁹¹

Mısırlı âlim Yusuf Raşîd, Kur'ân'ı Kerim'in Allah'ın nüzul ettiği şekliyle tertiplenmesi gerektiğini söyleyerek Kur'ân'ın Alak, Kalem, Müzzemmil, Müddessir,

²⁸⁸ Altıkulaç, 21-22

²⁸⁹ Selim Türcan, Ömer Dinç, "Kur'an'ın İfade Kalıpları Nüzul Kronolojisini Aydınlatılabilir mi? Fâtiha Sûresinin Nüzul Zamanına İlişkin bir Değerlendirme" (Elektronik Sürüm), Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (28), 2015, 12

²⁹⁰ Zerkeşî, I/182

²⁹¹ Zerkeşî, I/181-182

Fâtiha.....Nasr şeklinde tertiplenmesi gerektiğini savunur. Yusuf Raşîd bu fikrini şöyle açıklıyor: ‘‘Mevcut Kur'an tertibi fikirleri bulandırıyor, Kur'an'ın nüzulünden beklenen faydaları zayi ediyor. Kur'an'ın nüzulünden gözlenen amaç olan teşride tedricî metoduna ters düşüyor, düşüncenin tabii akışını (teselsülünü) ifsad ediyor. Çünkü okuyucu Mekki sûreden Medeni sûreye geçtiğinde şiddetli bir sarsıntıya uğruyor. İçinde bulunduğu ortamdaki yabancı bir ortama hiçbir hazırlık olmadan intikal ediveriyor. Öyle oluyor ki nahiv dersinden alfabeye oradan da belagat dersine ve ondan bir başkasına atlamaya benziyor.’’²⁹²

Mehdi Bâzergan ise sûre ve âyetlerin nüzul süreciyle ilgili yapmış olduğu çalışmada çeşitli grafikler çizmiş bu konuda geniş bir araştırma yapmıştır. Mehdi bâzergan'a göre âyet ve sûrelerin nüzul sırasıyla ilgili, şîiler, sünniler, müsteşrikler ve gerekse diğer müslüman fırkaların yapmış olduğu, Kur'ân sûrelerinin nüzul sırasına göre dizilişi tablolarında herhangi bir ittifak sağlanmamıştır. Mehdi bâzergan, hicri ikinci ve üçüncü asırdan beri siyerciler Resulüllah'ın hayatına dair detaylı bilgi elde etmek için âyetlerin nüzul sürecini incelediği söyleyerek, o dönemin fakih ve mütekellimlerinin neden Kur'ân'ın nüzul sürecine göre dizayn edilmesi gerektiğini savunduklarını da şu sözlerle ifade etmektedir: ‘‘Kur'ân'da nâsîh ve mensuh âyetler bulunmakta, dolayısıyla fıkhi ve şer'i hüküm çıkarımı için âyetlerin bu durumlarının nüzul sıralarına göre belirlenmesi gerekmektedir.’’²⁹³

Mehdi bâzergan'a göre fakihler ve siyerciler bundan dolayı Kur'ân'ın nüzul sürecine göre düzenlenmesi gerektiğini savunuyorlardı.

Sûrelerin nüzul sıralaması hakkında bir ittifak sağlanmasa da genel kabul görmüş sûrelerin nüzul sıralaması bu şekildedir.

²⁹² Draz, 247

²⁹³ Mehdi Bâzergan, **Kur'ân'ın Nüzul Süreci**, (1983), (Çev.: Müh. Yasin Demirkıran, melâ Muhammed Feyzullah), Fecr, Ankara 1998, 25

Çizelge 1.3. Müfessirlerce genel kabul görmüş nüzul sırası

Nüzûl Sırası	Sûre No:	Sûre Adı	Nüzûl Sırası	Sûre No:	Sûre Adı
1	96	Alak	29	106	Kureyş
2	68	Kalem	30	101	Kâria
3	73	Müzzemmil	31	75	Kiyame
4	74	Müddesir	32	104	Hümeze
5	1	Fâtiha	33	77	Mürselât
6	111	Tebbet	34	50	Kâf
7	81	Tekvir	35	90	Beled
8	78	A'lâ	36	86	Târık
9	92	Leyl	37	54	Kamer
10	89	Fecr	38	38	Sâd
11	93	Duha	39	7	A'raf
12	94	Şerh	40	77	Cin
13	103	Asr	41	36	Yâsin
14	100	Âdiyat	42	25	Furkan
15	108	Kevser	43	35	Melâike
16	102	Tekâsür	44	19	Meryem
17	107	Mâun	45	20	Tâhâ
18	109	Kâfirun	46	56	Vâkıa
19	105	Fil	47	26	Şuarâ
20	113	Felak	48	27	Neml
21	114	Nâs	49	28	Kasas
22	112	İhlâs	50	17	İsrâ
23	53	Necm	51	10	Yunus
24	80	Abese	52	11	Hûd
25	97	Kadir	53	12	Yusuf
26	91	Şems	54	15	Hicr
27	85	Büruc	55	6	En'am
28	95	Tin	56	37	Sâffat

Çizelge 1.3. (Devam) Müfessirlerce genel kabul görmüş nüzul sırası

57	31	Lokman	86	83	Muteffifin
58	34	Sebe'	87	2	Bakara
59	39	Zümer	88	8	Enfal
60	40	Gafir	89	3	Al-i İmran
61	41	Fussilet	90	33	Ahzap
62	42	Şûrâ	91	60	Mümtehine
63	43	Zuhruf	92	4	Nisâ
64	44	Duhan	93	99	Zelzele
65	45	Câsiye	94	57	Hadid
66	46	Ahkâf	95	47	Muhammed
67	51	Zariyat	96	13	Ra'd
68	88	Gâşiye	97	55	Er-rahman
69	18	kehf	98	76	İnsan
70	16	Nahl	99	65	Talâk
71	71	Nuh	100	98	Beyyine
72	14	İbrahim	101	59	Haşr
73	21	Enbiya	102	24	Nur
74	23	Mü'minun	103	22	Hac
75	32	Secde	104	63	Münafikun
76	52	Tûr	105	58	Mücadele
77	67	Mülk	106	49	Hucurat
78	69	Hâkka	107	66	Tahrim
79	70	Mearic	108	64	Tegabün
80	78	Nebe'	109	61	Saf
81	79	Naziat	110	62	Cumua
82	82	İnfitar	111	48	Fetih
83	84	İnşikak	112	5	Maide
84	30	Rum	113	9	Tevbe
85	29	Ankebût	114	110	Nasr

Kur'ân'ı nüzul sırasına göre tertip ederken şunu da unutmamak gerekir. Bilindiği gibi Kur'ân 23 sene zarfında nazil olmuş bir kitaptır. Bazen birkaç sûreye ait âyetler iniyor bazen de bir sûreye ait âyetler farklı zamanda nazil oluyordu. Dolayısıyla Kur'ân nüzul sırasına göre tertip edilmek istenirse sûrelere ait âyetlerin de birbirinden ayrılması gerekecektir.²⁹⁴

Bakıllani, elimizdeki mushafta bulunan sûre tertibinin tamamı Zeyd b. Sabit, Hz. Osman ve diğer sahâbe tarafından gerçekleştirildiği, dolayısıyla sûrelerin tertibinin içtihadî olduğunu savunmaktadır.²⁹⁵

Ebûl Huseyn Ahmed b. Faris şöyle demektedir: ‘‘Kur'ân'ın cem'î iki sefer yapılmıştır. Birincisi sûrelerin te'lifidir. Yedi uzun sûreyi öne alıp, onlardan sonra âyet sayısı yüz civarı olan sûreleri yazmak, bu tertip sahâbenin kendi içtihadıyla yapmış olduğu tertiptir. Diğer tertip ise, bazı âyetlerin diğer âyetlere eklenmesidir. Bir kıssa'nın diğer kıssa'yı takip etmesidir. Bu Resulullah'ın emriyle olmuştur. Cibril bunu Allah'tan aldığı emirle Resulullah'a söylemiştir.’’²⁹⁶

Sûre tertibinin içtihadî olduğunu iddia edenler, bu görüşlerini iki şeye dayandırmaktadırlar.

Birincisi: Bazı sahâbenin ellerindeki özel mushafın sûre tertibinin farklı olduğunu söylemektedirler. Hz. Osman Kur'ân'ı istinsâh etmeden önce, bazı sahâbenin ellerindeki mushaf'ın sûre tertibi ile Hz. Osman'ın istinsâh ettiği mushaf'ın sûre tertibi arasında farklılıklar vardı.²⁹⁷ Özel mushafı olan sahâbe ve sûre tertipleri şöyleydi: Übey b. Kâb'ın mushafı Fâtiha ile başlardı. Bakara, Nisa, Âl-i İmran ve Enam sûresi ile devam ederdi. İbn Mes'ûd'un mushafı Bakara ile başlardı. Nisa ve Âl-i İmran ile devam ederdi. Ali b. Ebû Talib'in mushafı nüzul sırasına göre tertiplenmişti. İkra sûresiyle başlar, Müddessir, Kâf, Müzzemmil, Tebbet ve Tekvir ile mekki ve medeni olarak nüzul sırasına göre devam eder.²⁹⁸

Örnek vermek gerekirse Abdullah İbn. Abbas'ın mushafı şu tertip özereydi.

²⁹⁴ Keskiöglü, 120-124

²⁹⁵ El-A'zamî, 112

²⁹⁶ Zerkanî, I/196

²⁹⁷ Demirci, 136-137

²⁹⁸ Zerkanî, I/196

Çizelge 1.4. Abdullah İbn. Abbas'ın özel nüshasının tertibi

Sıra No:	Sûre Adı
1	İkra'
2	Nun
3	Duha
4	Müzzemmil
5	Müddesir
6	Fâtiha
7	Tebbet
8	Küvvirat
9	A'lâ
10	Leyl
11	Kamer
12	Elem Neşrah
13	Er-rahman
14	Asr
15	Kevser
16	Tekasür
17	Mâun
18	Fil
19	Kâfirun
20	İhlâs
21	Necm
22	Abese
23	Kadir
24	Şems
25	Buruc
26	Tin
27	Kureyş
28	Karia

Sıra No:	Sûre Adı
29	Kiyame
30	Hümeze
31	Mürselât
32	Kâf
33	Beled
34	Tarık
35	Kamer
36	Sad
37	A'raf
38	Cin
39	Yasin
40	Furkan
41	Melâike
42	Meryem
43	Tâhâ
44	Şuarâ
45	Neml
46	Kasas
47	İsra
48	Yunus
49	Hûd
50	Yusuf
51	Hicr
52	En'am
53	Sâffât
54	Lokman
55	Sebe'
56	Zümer

Çizelge 1.4. (Devam) Abdullah İbn. Abbas'ın özel nüshasının tertibi

57	Mü'min	86	Al-i İmran
58	Hâmin	87	Haşr
59	Şûrâ	88	Ahzap
60	Zuhuf	89	Nur
61	Duhan	90	Mümtehine
62	Casiye	91	Fetih
63	Ahkâf	92	Nisa
64	Zariyat	93	Zelzele
65	Ğaşiye	94	Hac
66	Kehf	95	Hadid
67	Nahl	96	Muhammed
68	Nuh	97	İnsan
69	İbrahim	98	Talak
70	Enbiya	99	Lem yekün
71	Müminun	100	Cumua
72	Ra'd	101	Elif lam mim
73	Tûr	102	Münafikun
74	Mülk	103	Mücadele
75	Hakka	104	Hucurat
76	Mearic	105	Tahrir
77	Nebe'	106	Teğabun
78	Naziat	107	Saf
79	İnfeteret	108	Maide
80	İnşikak	109	Tevbe
81	Rum	110	Nasr
82	Ankebût	111	Vakia
83	Müteffifin	112	Adiyat
84	Bakara	113	Felak
85	Enfal	114	Nâs

İbn. Abbas'ın bu tertibi kendi için tuttuğu özel mushafının tertibiydi. İbn. Abbas gibi diğer bazı sahâbenin de bu şekilde özel mushafları vardı.²⁹⁹

Bu görüşte olan âlimlere göre şâyet sûrelerin tertibi tevkîfi olmuş olsaydı bu şekilde farklı mushaflar olmazdı. Hz. Ebû Bekir'in cem ettiği Kur'ân ile Hz. Osman'ın istinsâh ettiği mushaf arasında bu şekilde farklılık olmazdı. Tevkîfi olmuş olsaydı sahâbe böyle bir işe girişmeye cesaret edemezlerdi. Demek ki bu tertip içtihadîdir.³⁰⁰

İkincisi: Sûrelerin tevkîfi olduğunu savunanların iddialarını dayandırdıkları bir diğer mesele de Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh etmek için cem ederken mesani'den olan Enfal sûresi ile miun'lardan olan Berâe sûresini aralarına besmele koymaksızın bir araya getirmesi ve Seb'i Tıvel'e koymasındır.³⁰¹ Bu rivâyetten dolayı bazı âlimler sûre tertibinin Hz. Osman tarafından gerçekleştirildiğini öne sürmüşlerdir. Kendisine yöneltilen bir soruya Hz. Osman şöyle cevap verdi: "Birçok sûreye ait parçaların vahyedilişi aynı zamana rastlayabiliyordu. Hz. Peygamber bir Vahîy aldığı anda, Vahîy kâtiplerini çağırırdı ve derdi ki: 'şu âyetleri, şu şu konulardan bahs eden falan sûrenin içine katınız.' 8. Sûre tarih olarak hicretin ilk dönemine rastlayan âyetlerden meydana gelmiştir. 9. Sûre ise, vahyin son dönemlerine rastlayan âyetlerden oluşmuştur. 9. Sûre, 8. Sûrenin bir kısmını meydana getirmektedir, diye düşünüyordum. Hz. Peygamber, vefat etti ve bunun, ötekinin bir parçası olduğu net olarak belli olmadı. Bu nedenle ben, bu iki sûreyi bir biri arkasına, onları birbirinden ayırıcı bir işaret olan besmeleyi araya koymaksızın sıraladım."³⁰²

Besmelenin sûrenin müstakil bir âyeti olup olmadığı konusunu ele alan bazı müsteşrikler, bismelenin sûreye dâhil olup olmadığı yada başında bulunduğu âyetin bir parçası olup olmadığı, bismelenin kısık sesle mi yoksa yüksek sesle mi okunacağı tartışmalı olduğunu söyledikten sonra, ilk nüshalarda bismelenin bazen sûrelerin başında sûreleri birbirinden ayırmak için kullanıldığını, bazen de sûrenin sonunda olduğunu ve besmeleden sonra sûrenin bittiğini söylemektedirler.³⁰³

²⁹⁹ Keskiöglü, 123-124

³⁰⁰ Demirci, 137

³⁰¹ Zerkanî, I/196-197

³⁰² Hamidullah, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, 51; Buhari ve Müslim kaynaklarında geçmeyen bu rivâyet velev ki sahih olsun, Hz. Osman'ın kişisel bir görüşü söz konusudur. İslam âlimleri, 9. sûrenin besmeleyle başlamamasının nedeni olarak sûrenin, bazı antlaşmaların bozulmasından bahsetmesi sebebiyle besmeleyle başlamasının uygun olmadığı kanaatindedir.

³⁰³ Karl-Heinz Ohling, Gerd-R.Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, 139

Sûrelerin tertibiyle ilgili Muhsin Demirci şöyle demektedir: ‘‘Hemen belirtelim ki konuyla ilgili iddia edilen görüşler içerisinde en tutarlı olanı, içtihadî olduğunu savunanların görüşüdür. Çünkü onların ortaya atmış oldukları iddiayı destekleyen iki önemli unsur vardır. Bunlardan birisi, Hz. Osman’ın Kur’ân’ın çoğaltılması esnasında ileri sürmüş olduğu sûre tertibinin yeniden yapılması prensibi, diğeri de hususi mushaf sahiplerinin her birinin yazmış oldukları Kur’ân nüshalarının farklı tertipte olmasıdır. Zira Kur’ân sûrelerinin dizilişi şâyet tevkîfi olsaydı, o durumda Hz. Ebû Bekir’in Kur’ân’ı derlemesi esnasındaki tertip, sözü edilen bu tevkîfi esasa göre olacağından, daha sonra Hz. Osman’ın bu tertibi değiştirmesi, ayrıca hususi mushaf yazan sahâbenin ona uymamaları söz konusu olmazdı.’’³⁰⁴

Müsteşrik Arthur Jeffer de Ebû Bekir (r.a.) in vahyi derleyen ilk kişi olduğunu, Resulullah’ın kitap oluşturmak için yazdırdığı materyalleri miras olarak aldığını ve derlemiş olduğu mushafın da kendilerine has mushafları bulunan birçok sahâbe gibi özel bir çabanın ürünü olduğunu söyler. Ayrıca Peygamberin sağlığında kimlerin vahîy derleme çabası içerisine girdiğinin bilindiği ve bu yapılan derlemelerin birbirleriyle uyuşmadığının bilinmekte olduğunu söyler.³⁰⁵

3.2.4. Sûrelerin Tertibi Kısmen Tevkîfi Kısmen İctihadi Olduğunu Söyleyenler

Bazı İslam âlimleri bazı sûrelerin tertibinin tevkîfi olduğunu, bazı sûrelerin tertibi ise içtihadî olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu görüşteki âlimlere göre Kur’ân’daki bazı sûrelerin yerleri bizzat Resulullah tarafından belirlenmiş, bazı sûrelerin yerleri ise sahâbe tarafından belirlenmiştir.³⁰⁶

Kadı Ebû Muhammed b. Atiyye bu görüşte olan âlimlerdendir. Şöyle der: ‘‘Sûrelerin birçoğu Resulullah’ın hayatında tertiplendiği bilinmektedir. Seb’i Tıvel, Havamim, mufassal sûreler vb. bazı sûrelerin tertibinin Resulullah’ın vefatından sonra yapılmış olması da imkân dâhilindedir.’’³⁰⁷

Ubeyy b. Ka'b ve İbn Mes'ûd'un kendileri için özel hazırladıkları mushaflardaki sûre tertibiyle daha sonra belli bir kurala göre derlenip cem olunan Kur’ân’daki sûrelerin tertibinde farklılık olduğu rivâyet edilir. Şu unutulmamalıdır ki Kur’ân’ın mucizevi

³⁰⁴ Demirci, 139

³⁰⁵ Arthur Jeffery, 170

³⁰⁶ Zerkanî, I/198

³⁰⁷ Zerkeşî, I/182

biçimi her bir sûrenin diğer sûrelerden bağımsız bir şekilde değerlendirilmesine izin verir. Bundan dolayı sûrelerin dizilişindeki farklılıklar tamamen yüzeyseldir. Bunlar Kur'ân'ın ihtiva ettiği genel mesajını bozmayan farklılıklardır.³⁰⁸

İbn Hacer de bazı sûrelerin sahâbenin içtihadıyla tertiplenmesi, diğer sûrelerin tevkîfi olduğuna mani olmadığını söylemektedir.³⁰⁹ Bu farklı görüşleri zikrettikten sonra şunu söylemek yerinde bir söylem olacağı kanaatindeyiz. Sûrelerin tertibi ister tevkîfi olsun ister sahâbenin içtihadıyla olsun bugünkü tertibe hürmeten tartışmadan uzak durmak en uygun davranış olacaktır. Zira Kur'ân'ın cem'î icmâ ile olmuştur. İcmâ ise uyulması gereken asli delillerdendir. Bu icmâ'ya uymamak doğru bir yaklaşım değildir.³¹⁰

İslam âlimleri Kur'ân'ı Kerim'i gerek namazlardaki okumada, gerek eğitim öğretimde ve gerek ezberlemede mevcut olan sûre tertibini takip etmenin zorunlu olmadığı fikrinde ittifak etmişlerdir. Kur'ân'ı ezberlemede genellikle kısa sûrelerden başlanılır. Resulü Allah da bir defasında namazda mevcut mushaftaki sıralamalarının tersine önce Bakara sonra Nisa ve Al-i İmran sûrelerini okuduğu rivâyet edilir. Yani mushaftaki sıralaması 2, 4, 3 olan sûreleri bu sıralamada okudu.³¹¹

Hz. Osman'ın Kur'ân'ı istinsâh etmesinden sonra özel mushafı olan sahâbe kendi yapmış oldukları tertipten vazgeçip, kendi yapmış olduğu tertibin doğru olmadığını, doğru olan tertibin imam mushaftaki tertibin olduğunu kabul edip benimsemişler ise bu durumda sûre tertibinin tevkîfi olduğu fikri ağır basar. Şâyet özel mushafı olan sahâbenin imam mushaftaki tertibi kabul etmelerindeki neden olarak kirâat farklılıklarını ortadan kaldırmak, ümmetin imam mushafta icmâ etmesini sağlamak, ümmetin bu konuda birliğini temin etmek için ise bu durumda sûre tertibi içtihadîdir söylenebilir.³¹²

³⁰⁸ El-A'zamî, 111

³⁰⁹ Demirci, 139

³¹⁰ Karaçam, 180-181

³¹¹ El-A'zamî, 111-112

³¹² Akbaş, 98-99

SONUÇ

Ulûm'ul Kur'ân kitaplarında ayrı bir bab olarak ele alınan tevkîfilik, Kur'ân'ı Kerim'i oluşturan sûre ve âyetlerin tertip ve düzeninin kimin tarafından yapıldığını ele alır. Kur'ân'ı Kerim yeryüzüne bir kerede toplu halde nazil olmamış, 23 sene gibi bir sürede peyderpey ve bazı sebeplere binaen, bazen bütün bir sûre halinde nazil olmuştur. Bazen bir veya bir kaç âyet aynı anda, Bazen de bir sûre bitmeden başka bir sûre nazil olmuştur.

Dolayısıyla nazil olan âyetin hangi sûreye ait olduğunu Resulüllah söylüyordu. Bu ancak vahîy ile bilinir. Aksi takdirde sûre ve âyetlerin tertibi nüzul sırasına göre olurdu. Nazil olan Kur'ân'ı, Resulüllah ashâbına okuyor, ezberletiyor ve tatbik ettiriyordu. Resulüllah'a her vahîy inişinde vahîy kâtiplerini çağırır, şu âyeti filan sûreye filan âyetten önce veya sonra yazın, dediğini bize gelen rivâyetlerden açıkça anlaşılmaktadır.

Yine rivâyetlerden anlıyoruz ki Resulüllah'a âyet ve sûrelerin yerlerini bildiren Cibril'i emin'dir. Ona da Allah (c.c.) bildirmiştir. Zira yüce Allah Kur'ân'ın hâmi'si olduğunu açıkça ifade etmiştir. Bir şeyin koruyucusu olmak, onun korunması için gerekli şartları oluşturmaktır. Nüzul olan Allah kitabı'nın korunması öncelikle o kitab'ın tertiplenip bir araya getirilmesiyle başlar. Sûrelerin tertipsiz olması âyetlerin yerlerinin belli olmaması ve herkesin elindeki mushafta farklı tertiplerin olması o kitabın aslı özere korunmasını mümkün kılmamaktadır.

Demek ki âyetlerin ve sûrelerin yerlerini belirleyen ve Resulüne bildiren yüce Allah'tır. Resulüllah hayattayken vahîy süreci devam ettiği için nazil olan Kur'ân bir mushaf şekline getirilmemişti. Çünkü her an vahîy geliyordu ve Kur'ân'ın hacmi sürekli büyüyordu. Resulüllah'ın vefatından sonra ise bu durum ortadan kalkmıştı.

İlk halife Hz. Ebû Bekir Gelişen siyasi olaylar karşısında ve Kur'ân hafızlarının şehit olmasından dolayı Kur'ân'ı cem etme ihtiyacı hâsıl olduğunu görmüş ve bu iş için Resulüllah'ın Vahîy kâtiplerinden seçkin sahâbe Zeyd b. Sabit'e bir komisyon oluşturup Kur'ân'ı cem etme emrini vermiştir. Kendisi de hafız olan Zeyd bu işe koyulmuş ve sahâbenin elinde bulunan âyet ve sûreleri kendisine getirmesini söylemiştir. Zeyd kendisine getirilen âyet ve sûrelerin kabulü için iki şahit getirme zorunluluğunu da getirmişti. Kur'ân Zeyd'in oluşturduğu komisyon tarafından cem edilmiş ve Hz. Ebû Bekir'e teslim edilmiştir.

Hız. Osman zamanında yapılan istinsâhta da bu tertip aynen korunmuş ve Resulüllah'ın bildirdiği tertibe riâyet edilmiştir. Mushaftaki âyetlerin yerlerini, yüce Allah Cibril'e, Cibril'in de Resulüllah'a bildirdiği görüşü konusunda bütün ümmet ittifak etmiştir. Âlimlere göre elimizdeki mushaf'ın tertibi, tıpkı Beytül İzze'de bulunan mushaf'ın tertibiyle aynıdır.

Âyetlerin tertibi icmâ'en tevkîfi olduğu kabul edilmiştir. Çünkü Resulüllah âyetlerin yerlerini bizzat belirlemiş ve yazdırmıştır. Bunda kesinlikle ihtilaf olmamıştır. Sûrelerin isimleri de tevkîfi olduğu gelen rivâyetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Resulüllah her âyet inişinden sonra o âyetin hangi sûreye yazılacağını bizzat sûrenin ismini zikrederek söylemiştir. Bu durumda aksini iddia etmek imkânsızdır. Yine aynı şekilde sûrelerin bazı kısımlara ayrılması, mufassal, Miun, Mesani gibi tabirlerle ifade edilmesi de bizzat Peygamber tarafından yapılmış olup tevkîfidir. Bu tabirler hadislerde zikredilmektedir.

Sûrelerin tertibine gelince, bu konuda İslam âlimleri arasında ihtilaf vardır. Âlimler sûre tertibinin nasıl ve kimin tarafından yapıldığıyla ilgili farklı görüş beyan etmişlerdir. Bazı âlimlere göre sûreler Peygamber zamanında düzenlenmiş değildir. Bu durumda bu iş sahâbeye intikal etmiş ve dolayısıyla sahâbe sûreleri tertip etmiştir. Buna gerekçe olarak da, Hız. Ebû Bekir zamanına kadar, yani Kur'ân cem edilinceye kadar bazı sahâbenin, sûreleri farklı tertip edilmiş nüshalara sahip olmasıdır. Şâyet sûrelerin düzeni tevkîfi olsaydı sahâbe bu cüreti kendilerinde bulabilirler miydi? sorusunu dile getirmektedirler.

Biz bu soruya cevaben deriz ki, Resulüllah'ın hayatında Kur'ân'ın bir mushaf şeklinde bir araya getirilmesi resmiyet kazanmamıştı. Zaten yazı malzemelerindeki kısıtlılık, herkesin bu yazı malzemelerine sahip olmadığını gösterir. Dolayısıyla yazılı olarak bulunan âyet ve sûreler de toplu olarak çok az sahâbenin elinde vardı. Her bir sahâbenin elinde genellikle bir sûre veya birkaç sûre vardı.

Resulüllah, inen sûrelerin yerlerini Vahîy kâtiplerine bildirmiştir. Ancak bazı sahâbenin özel olarak kendisi için yazdığı sahifelerin sûre tertibinin farklı olması, kendi görüş ve bilgisi bu yönde olduğu çerçevesinde değerlendirilmesi isabetli olacağı görüşündeyiz. Zira Zeyd b. Sabit başkanlığındaki heyet; sûreleri, bazı şahısların sûreleri tertip ettiği şeklinde değil Resulüllah'ın sûreleri tertip ettiği şekliyle tertip etmiş ve

düzenlemiştir. Resulüllah'ın, bu sûre şu sûreden öncedir. Şu sûre şu sûreden sonradır. Dediği gelen rivâyetler arasındadır.

Zeyd'in cem ettiği Kur'ân'ın sûre veya âyet tertibine hiç kimse itiraz etmemiştir. Zaten Kur'ân bir bütün halinde hafızalarda ne tertip üzere olduğu belliydi. Kur'ân'ın ezberlendiğini kabul etmek âyet ve sûrelerin tertibinin de tevkîfi olduğunu dolaylı olarak kabul etmektir. Çünkü bir şeyin ezberlenmesi bir tertibi gerektirir. Okunan bir âyetten sonra hangi âyetin geldiğini bilmeden ya da okunan bir sûrenin ardından hangi sûrenin geleceğini bilmeden ezberlenmesinden söz edemeyiz.

Sûre tertibinin sahâbe kavliyle olduğunu söyleyenlerin öne sürdüğü bir diğer delil ise Hz. Osman halifeliğinde yine Zeyd başkanlığındaki komisyonun Berâe ile Enfal sûresi'nin arasına besmele koymadan cem etmesidir. Bu da sûrelerin tertibi konusunda sahâbenin içtihadının etkili olduğunu akıllara getirebilir. Ancak bu konuyla ilgili Hz. İbn Abbas ve hazreti Osman arasında cereyan eden hadisede İbn Abbas Hz. Osman'ın haklı söylemlerine karşı itiraz etmemiş ve ikna olmuştur.

Kur'ân'ı Kerim'in gerek sûre gerekse âyet olsun tertip ve düzenlenmesi konusunda en sağlıklı bilgiye sahip olanların bizatihi vahyin inişine ve tatbik edilmesine şahit olan sahâbenin sahip olması, en akla uygun düşünce olacağı kanaatindeyiz. 14 Asır evvel yaşanan cem ve istinsâh olayını aradan bu kadar zaman geçtikten sonra ve Resulüllah'ın bizzat âyet ve sûrelerin yerlerini belirlediği rivâyetleri gelmesine rağmen, sûrelerin sahâbenin içtihadıyla tertiplendiğini söylemek büyük bir haksızlık ve basiretsizliktir.

Sûre tertibinin sahâbenin içtihadıyla olduğunu iddia edenler bu işi sahâbeden daha iyi bildiklerini iddia etmektedirler. Bu muhaldir. Sûrelerin bir kısmı tevkîfi bir kısmı içtihadî olduğunu iddia edenler olmuşsa da sûrelerin tertip işinin tevkîfi olduğu aşîkârdır. Sûrelerin birbiriyle olan bağlantılarına baktığımızda bu işin rast gele yapılmadığı anlaşılıyor. Aralarında gerek kelami, gerek mana ve gerekse uzunluk ve kısalık bakımından müthiş bir bağ vardır. Bu tertip beşer aklının yapabileceği bir tertip değildir. Beşer'in yaptığı işte mutlaka bir eksiklik ve bir noksan vardır. Hâlbuki bu tertibi kudreti sonsuz olan yüze Allah'tan başkası yapmamıştır.

Yüce Allah Kur'ân'ı indirdiğini ve onun koruyucusunun da zatının olacağını beyan etmiştir. İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre Kur'ân toplu olarak Levhi

Mahfuz'dan Dünya semalarına inmiş oradan da o tertibe uymaksızın çeşitli sebeplere binaen Resulüllah'a inmiştir.

Kur'ân'ın toplanması ve çoğaltılması Resulüllah'ın vefatından sonraya kalmışsa da herhangi birinin içtihadî görüşüyle yapıldığını söylemek şu iki yönüyle doğru değildir.

Birincisi: Allah'ın koruyucusu olduğu Kur'ân'ın Levhi Mahfuzdaki tertibiyle tertiplenmemesi muhaldir. Bu, âyeti kerime ile sabittir. Yüce Allah bu tertibi Resulüllah'ın vefatından sonra sahâbe aracılığıyla yapmıştır.

İkincisi: Ehli sünnet âlimlerinin büyük çoğunluğunun kabul ettiği, Kur'ân'ın Levhi Mahfuzdan toplu olarak Dünya semalarına inmesidir. Muhakkak ki Dünya semalarına toplu olarak inen Kur'ân'ın bir tertibi vardı. Şâyet sûrelerin tertibinin içtihadî olduğunu kabul edersek Levhi Mahfuzdaki Kur'ân'ın tertibiyle elimizde bulunan Kur'ân tertibinin farklı olduğunu söylemiş oluruz. Sonuç olarak şunu söyleyelim ki Kur'ân'ın tertibi tevkîfidir. Vahîyle müsteniddir.

KAYNAKÇA

Akbaş, Necati, **H. Peygamber Dönemi Kur'ân'ın Yazım Tarihi**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2005

Altıkulaç, Tayyar, ‘**H. Ali ve İlk Mushaf Nüshaları**’, (Elektronik Sürüm), İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 21, 2012

Apaydın, H. Yunus, ‘İçtihad’, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2000

Atik, Kemal, ‘**Âyet ve Sûrelerin Tevkîfilîği Meselesi**’ Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1989

Bâzergan, Mehdi, **Kur'ân'ın Nüzul Süreci**, (1983), (Çev.: Müh. Yasin Demirkıran, melâ Muhammed Feyzullah), Fecr, Ankara 1998

Birişik, Abdülhamit, ‘Ulûmü'l-Kur'ân’ **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 2012

Coşkunsu, Ferruh, **Muhammed Abdullah Draz ve Kur'an Anlayışı**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir 2006

Çetin, Abdurrahman, **Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi**, (2. Baskı), Dergâh Yayınları, İstanbul 2012

Çetin, Mustafa, ‘**Âyetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet ve İnsicam**’ (Elektronik Sürüm), Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 6, 1989

Demirci, Muhsin, **Kur'ân Tarihi**, (6.Baskı), İfav, İstanbul 2014

Draz, Muhammed Abdullah, (Çev: Ahmet Nedim Serinsu), ‘**Kur'ân'ı Kerim'in Nüzul Sırasına Göre Tertib Edilmesi Teklifine Edebi Eleştiri**’ (Elektronik Sürüm), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 37 (1), 1997

El-A'zamî, Muhammed Mustafa, **Kur'ân Tarihi**, (2006), (Çev.:Ömer Türker, Fatih Serenli), İz, İstanbul 2014

El-Buhari, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, **El Camius-Sahih I- IV**, (Elektronik Sürüm), Metbeatu Selefiyyetu, Kahire 1980

El-Gazali, El İmam Ebû Hamid, **İhyai Ulûmid-din I- XVI** (Elektronik Sürüm), Darüş-Şeab, Kahire yayın yılı yok

El-Ğarnatî, Ebû Cafer Ahmet b. İbrahim b. Zübeyr, **El-Burhan fi Tertibi Suveril Kur'ân** (Elektronik Sürüm), tab'etu furhaletu, meğrib 1990

El-Kuşeyrî, El-İmam El-Hâfiz Hucetü'l-İslam Müslim İbnü'l-Haccac En-Nisaburi, **Sahihi Muslim** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad 1998

En-Nevevi, Ebû Zekeriyya Yahya bin Şeref, **Riyazü's Salihin I- VIII**, Erkam Yayınları, İstanbul 2006

El-Sicistanî, Ebû Davud Süleyman b. Eş'esi, **Sünenu Ebû Davud** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad Yayın Yılı yok

El-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Servete, **El Camiul Muhteseru Mines-Süneni** (Elektronik Sürüm), Beytül Efkâr El Devliyye, Riyad, yayın yılı yok

El-Zerkanî, Muhammed Abdülazim, **Menahilül İrfan fi Ulûm'il Kur'ân I-II**, Darül kutubul ilmiyyetu Yayınları, Beyrut 1971

El-Zerkeşî, Ebû Abdullah Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, **El Burhan Fi Ulûmil Kur'ân I- IV**, (1.Baskı), Darül Kutübül İlmiyyetu, Beyrut 2012

Erkan, Arif, **El-Beyan**, Yasin, İstanbul 2012

Ez-Zerzurî, Adnan Muhammed, **Ulûm'ul Kur'ân Merdele İla Tefsiril Kur'ân'i ve Beyani İcazihi** (Elektronik Sürüm), El Mektebül İslami, Beyrut 1981

Hakkı, Muhammed Sefa Şeyh İbrahim, **Ulûm'ul Kur'ân min Hilal Mükeddimatit-Tefasiri Min neşaitiha I-II** (Elektronik Sürüm), Müessesetü-Risale, Beyrut 2004

Hamidullah, Muhammed, **Allah'ın Elçisi Hz. Muhammed**, (1973), (Çev: Ülkü Zeynep Babacan), Beyan, İstanbul 2014

Hamidullah, Muhammed, **Kur'ân'ı Kerim Tarihi**, (1965), (Çev.: Abdülaziz Hatip, Mahmut Kanık), Beyan, İstanbul 2010

Heinz Ohling-Karl, Gerd-R.Puin, Hans Caspar Graf von Bothmer, (Çev.: Günay Özer), “**Kur’ân Araştırmalarının Yeni Yolları**” (Elektronik Sürüm), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 4, 2014

Jeffery, Arthur, (Çev.:Alparslan Sarı, M.Kemal Atik), “**Kur’ân tarihi**” (Elektronik Sürüm), Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 12, 2008

Karaçam, İsmail, **Kur’ân’ı Kerim’in nüzulü ve kırâati** (5.Baskı), İfav Yayınları, İstanbul 2016

Keleş, Ahmet, “**Kur’ân’ın Cem’î ve Tertibi Kur’ân Âyetlerinin Tevkîfilîği Konusundaki Buhari Hadislerine ve Kur’ân İlimlerindeki Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım**” (Elektronik Sürüm), İslami Araştırmalar Dergisi, 14 (1), 2001

Keskioğlu, Osman, **Nüzulünden Günümüze Kur’ân’ı Kerim Bilgileri**, (7. Baskı), t.d.v., Ankara 2014

Maşalı, Mehmet Emin, “**İbn Hazm’ın Dîni Düşünce Sisteminde Kur’ân ve Yorum**” (Elektronik Sürüm), Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 17 (2), 2008

Özsoy, Abdulvehap, “**Hız. Ebû Bekir dönemi Kur’ân’ın Cem’î Faaliyetinde İki Şahit İstenmesiyle Alakalı Rivâyetin Kaynak Değeri**” (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 43, 2015

Öztürk, Hayrettin, “**Hazreti Peygamber (a.s.) Döneminde Kur’ân Âyetlerinin ve Sûrelerinin Tespit ve Tertibi Hakkında Bir Değerlendirme**” (Elektronik Sürüm), On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 20-21, 2005

Paret, Rudi, **Kur’ân Üzerine Makaleler**, (1960), (Çev.: Ömer Özsoy), (Elektronik Sürüm), Bilgi Vakfı Yayınları, Ankara 1995

Sabûnî, Muhammed Ali, **Et-Tibyan Fi Ulûm’il Kur’ân**, Mektebetül Esyeretu, Beyrut 2014

Suyûtî, Celalüddin, **El İtkan Fi Ulûm’il Kur’ân**, (1. Baskı), Risaletün-Naşirun, Beyrut 2013

Sümertaş, Burhan, **‘‘Mehmed Şerefeddin Yaltkaya’nın Târîh-i Kur’ân-ı Kerîm’i Üzerine bir Değerlendirme’’** (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39, 2013

Turan, Abdülbaki, **‘‘Arzâ’’**, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 1991

Türcan, Selim, Ömer Dinç, **‘‘Kur’an’ın İfade Kalıpları Nüzul Kronolojisini Aydınlatılabilir mi? Fâtiha Sûresinin Nüzul Zamanına İlişkin bir Değerlendirme’’** (Elektronik Sürüm), Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 14 (28), 2015

Ümit, Mehmet, **‘‘Kur’an’a Yönelik Tahrif İddialarına Zeydî Tepki’’** (Elektronik Sürüm), Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 5, (9), 2006

Yavuz, Yusuf Şevki, Abdurrahman Çetin, **‘‘Âyet’’ Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, t.d.v., Ankara 1991

Yıldırım, Suat, **Ana Hatlarıyla Kur’ân’ı Kerim ve Kur’ân İlimlerine giriş**, (8. Baskı), Ensar Yayınları, İstanbul 2011

Yıldız, Sakıb, **‘‘Âyet ve Sûreler Arasındaki Münasebet’’** (Elektronik Sürüm), Atatürk Üniversitesi İlahiyât Tetkikleri Dergisi, 7, 1986

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Abdullah TANRIVERDİ
Doğum Yeri ve Tarihi	Lice 20/11/80
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Sakarya ün.v. İlahiyat Fakültesi
Y. Lisans öğrenimi	-
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce- Arapça
Bilimsel Faaliyetler	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	Diyanet İşleri Başkanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	arkhethales@hotmail.com
Tarih	.../.../2016